

НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ «ОСТРОЗЬКА АКАДЕМІЯ»
НАВЧАЛЬНО-НАУКОВИЙ ІНСТИТУТ ПРАВА ІМ. І. МАЛИНОВСЬКОГО

РЕФОРМУВАННЯ ПРАВОВОЇ СИСТЕМИ УКРАЇНИ: СУЧАСНІ РЕАЛІЇ ТА МІЖНАРОДНИЙ ДОСВІД

Матеріали круглого столу

14 травня 2026 року

Острог
Видавництво Національного університету «Острозька академія»
2026

*Рекомендовано до друку
радою Навчально-наукового інституту права ім. І. Малиновського
Національного університету «Острозька академія»
(протокол № 12 від 30 червня 2026 р.)*

Редколегія випуску:

Дробуш І. В., доктор юридичних наук, професор, завідувачка кафедри державно-правових дисциплін Національного університету «Острозька академія»;

Дацюк О. О., кандидат філологічних наук, доцент, доцент кафедри державно-правових дисциплін Національного університету «Острозька академія».

Р 45 Реформування правової системи України: сучасні реалії та міжнародний досвід матеріали круглого столу (м. Острог, 14 травня 2026 р.) / за ред. проф. І. В. Дробуш, доц. О. О. Дацюка. Острог: Видавництво Національного університету «Острозька академія», 2026. 294 с.

DOI 10.25264/30.06.2026

У збірнику публікуються матеріали круглого столу «Реформування правової системи України: сучасні реалії та міжнародний досвід» (м. Острог, 14 травня 2026 року) на актуальну державно-правову проблематику. Наведені тези доповідей розкривають сучасний стан та проблематику функціонування правової системи в умовах воєнного стану та перспективи реформування у ході євро інтеграційного процесу.

УДК 34

ЗМІСТ

Дробуш І. В.

КОНСТИТУЦІЙНЕ ПРАВО НА ОСВІТУ В УМОВАХ ВІЙНИ:
АКТУАЛЬНІ ПИТАННЯ РЕАЛІЗАЦІЇ8

Михальчук Б. С.

МАЙБУТНЄ МІЖНАРОДНОГО ПРАВОСУДДЯ: УЧАСТЬ
ГРОМАДЯНСЬКОГО СУСПІЛЬСТВА ЯК ЧИННИК
ЛЕГІТИМНОСТІ14

Стрельбіцька Л. Я.

КРИМІНОЛОГІЧНИЙ ВИМІР НЕЗАКОННОГО ОБІГУ ЗБРОЇ
В СУЧАСНИХ УМОВАХ24

Панчук І. О.

ПРАВОВА ВИЗНАЧЕНІСТЬ В УМОВАХ ЦИФРОВІЗАЦІЇ
ПУБЛІЧНОЇ ВЛАДИ: СУЧАСНІ ВИКЛИКИ31

Бевз Т. С.

КРИПТОВАЛЮТИ ТА ФІНАНСОВИЙ МОНІТОРИНГ:
ВИКЛИКИ ДЛЯ ДЕРЖАВНОГО КОНТРОЛЮ36

Бенедик Л. В.

РЕАЛІЗАЦІЯ КУЛЬТУРНИХ ПРАВ ЛЮДИНИ В УМОВАХ
ВОЄННОГО СТАНУ41

Черняк А. С.

ЦИФРОВІЗАЦІЯ ЯК ІНСТРУМЕНТ РЕАЛІЗАЦІЇ ПРАВА
НА ДОСТУП ДО ПУБЛІЧНОЇ ІНФОРМАЦІЇ
В УМОВАХ ДЕЦЕНТРАЛІЗАЦІЇ45

Черняк А. С.

ДОСТУП ДО ІНФОРМАЦІЇ ПРО СПАДКОВІ СПРАВИ: БАЛАНС
МІЖ ПУБЛІЧНІСТЮ ТА ОХОРОНОЮ ПРИВАТНОГО ЖИТТЯ50

Висоцький С. О.

РОЗПОДІЛ РЕНТНОЇ ПЛАТИ ЗА КОРИСТУВАННЯ НАДРАМИ
ДЛЯ ВИДОБУВАННЯ ВУГЛЕВОДНІВ ЯК ІНСТРУМЕНТ
ФІНАНСОВОЇ ДЕЦЕНТРАЛІЗАЦІЇ В УКРАЇНІ55

Карпюк А. В.

ІНФОРМАЦІЙНІ ТА ЦИФРОВІ ПРАВА: ЇХ СПІВВІДНОШЕННЯ
НА РІВНІ ТЕРИТОРІАЛЬНОЇ ГРОМАДИ60

Подзізей Р. К.

ТЕРМІН «ПОСТІЙНЕ ПРЕДСТАВНИЦТВО»

ЯК ВІДПОВІДНИК «PERMANENT ESTABLISHMENT» 67

Українець М. П.

СУВЕРЕННІСТЬ МЕХАНІЗМУ ПЕРЕГЛЯДУ АБО ВИХОДУ

З ДЕЛЕГОВАНИХ ІНТЕГРАЦІЙНИХ КОНСТРУКЦІЙ:

КОНСТИТУЦІЙНО-ПРАВОВИЙ АСПЕКТ 73

Мусій О. І.

ГОВТЕСН ЯК ДРАЙВЕР РЕФОРМ: ІННОВАЦІЙНІ РІШЕННЯ ТА

ПРОБЛЕМИ ЇХ ПРАВОВОГО ВПРОВАДЖЕННЯ В УКРАЇНІ 80

Пилипчук Тарас

ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ЕФЕКТИВНОГО ФУНКЦІОНУВАННЯ ЦЕНТРІВ

НАДАННЯ АДМІНІСТРАТИВНИХ ПОСЛУГ В УМОВАХ ВІЙНИ 90

Образцов Георгій

ПРОБЛЕМИ ПРАВОЗАСТОСУВАННЯ ТА ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ

НЕВІДВОРОТНОСТІ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ ЗА КОРУПЦІЙНІ

ПРАВООПОРУШЕННЯ 95

Поплавський Владислав

ПРОБЛЕМИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ УДОСКОНАЛЕННЯ ДІЯЛЬНОСТІ

НАЦІОНАЛЬНОГО АГЕНТСТВА З ПИТАНЬ ЗАПОБІГАННЯ

КОРУПЦІЇ 99

Магас Софія

ЕЛЕКТРОННІ ВИБОРИ: ПЕРСПЕКТИВИ ВПРОВАДЖЕННЯ

В УКРАЇНІ 106

Магас Софія

ПРАВОВА ДОПОМОГА ЯК УМОВА РЕАЛІЗАЦІЇ ПРАВ

І СВОБОД ЛЮДИНИ 111

Андрійчук Юлія

ПРАВО НА ІНФОРМАЦІЮ ЯК ФУНДАМЕНТАЛЬНЕ ПРАВО

ЛЮДИНИ: ДОСВІД КРАЇН ЄС 116

Конопка Ігор

ПРОБЛЕМНІ АСПЕКТИ ЧИННОГО ЗАКОНОДАВСТВА

ТА ПРОПОЗИЦІЇ ЩОДО ВДОСКОНАЛЕННЯ НАЦІОНАЛЬНОЇ

МОДЕЛІ ІМПІЧМЕНТУ 121

Велисейко Катерина

АКТИ КОНСТИТУЦІЙНОГО СУДУ УКРАЇНИ: ПРОБЛЕМАТИКА РЕАЛІЗАЦІЇ ТА ШЛЯХИ ВДОСКОНАЛЕННЯ	125
--	-----

Олексійовець Максим

ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ СОЦІАЛЬНИХ ПРАВ ЛЮДИНИ В УМОВАХ ВІЙНИ: ПРАВОВІ ВИКЛИКИ ТА НАПРЯМИ ВДОСКОНАЛЕННЯ	131
---	-----

Повар Дар'я

ОСОБЛИВОСТІ ЗАХИСТУ ПРИВАТНОСТІ В УМОВАХ ЦИФРОВІЗАЦІЇ ТА ВОЄННОГО СТАНУ	135
--	-----

Повар Дар'я

ПРАВО НА ПОВАГУ ДО ПРИВАТНОГО І СІМЕЙНОГО ЖИТТЯ, ЖИТЛА ТА КОРЕСПОНДЕНЦІЇ У ПРАКТИЦІ ЄСПЛ	140
---	-----

Паробок Данііл

СУЧАСНИЙ СТАН ТА ОСОБЛИВОСТІ ПРАВОВОГО РЕГУЛЮВАННЯ КРИПТОВАЛЮТ В УКРАЇНІ	145
---	-----

Ковальчук Анастасія

ЗАХИСТ ПРАВ ЛЮДИНИ В ЄВРОПЕЙСЬКОМУ СОЮЗІ: ДОСВІД ДЛЯ УКРАЇНИ	150
---	-----

Козак Дмитро

КОНСТИТУЦІЙНО-ПРАВОВИЙ ІНСТИТУТ ГРОМАДЯНСТВА В УКРАЇНІ: ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ ТА АКТУАЛЬНІ ПРОБЛЕМИ ПРАВозАСТОСУВАННЯ	155
---	-----

Кондратюк Мирослава

ЗАКОНОДАВЧА ФУНКЦІЯ ВЕРХОВНОЇ РАДИ УКРАЇНИ В СИСТЕМІ ПАРЛАМЕНТСЬКИХ ФУНКЦІЙ	160
--	-----

Луганська Олександра

ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ПРАВА НА ІНФОРМАЦІЮ: АНАЛІЗ ЗАКОНОДАВСТВА І ПРАКТИКИ ЙОГО ЗАСТОСУВАННЯ	166
--	-----

Олійник Марина

РЕФЕРЕНДУМ У ЗАКОНОДАВСТВІ УКРАЇНИ ТА ЗАКОНОДАВСТВІ КРАЇН ЄС: ПОРІВНЯЛЬНО-ПРАВОВИЙ АНАЛІЗ	172
--	-----

Микулець Станіслав

ПРАВОВІ ПРОБЛЕМИ ТА ПРАКТИКА РЕАЛІЗАЦІЇ ПОВНОВАЖЕНЬ У СФЕРІ МОБІЛІЗАЦІЙНОЇ ПІДГОТОВКИ ТА МОБІЛІЗАЦІЇ	179
---	-----

Пелех Тетяна

АНАЛІЗ АКТИВ ЛОКАЛЬНОЇ НОРМОТВОРЧОСТІ В ЧАСТИНІ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ УЧАСТІ ГРОМАДИ У ВИРІШЕННІ ПИТАНЬ МІСЦЕВОГО ЗНАЧЕННЯ	185
---	-----

Мишкова Софія

ПОРІВНЯЛЬНО-ПРАВОВИЙ АНАЛІЗ БОРОТЬБИ З КОРУПЦІЄЮ В УКРАЇНІ ТА СВІТІ	190
--	-----

Мілейко Вікторія

КУЛЬТУРНІ ПРАВА ЛЮДИНИ ТА ЇХНЄ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ В УМОВАХ ВІЙНИ: ТЕОРЕТИЧНЕ ОБГРУНТУВАННЯ ТА СУТНІСТЬ	195
---	-----

Котюк Артем

ДОСТРОКОВЕ ПРИПИНЕННЯ ПОВНОВАЖЕНЬ ПРЕЗИДЕНТА УКРАЇНИ: КОНСТИТУЦІЙНО-ПРАВОВИЙ АНАЛІЗ	200
--	-----

Бойко Катерина

ОСОБЛИВОСТІ ПРАВОВОЇ РЕГЛАМЕНТАЦІЇ ВОЛОНТЕРСТВА В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ	205
--	-----

Кіфніді Елені

МІЖНАРОДНО-ПРАВОВІ МЕХАНІЗМИ ЗАХИСТУ ПРАВ ЛЮДИНИ ПІД ЧАС ЗБРОЙНИХ КОНФЛІКТІВ: СУЧАСНІ ВИКЛИКИ ТА УКРАЇНСЬКИЙ КОНТЕКСТ	210
---	-----

Войтович Богдана

ТОРГІВЛЯ ЛЮДЬМИ ТА ШЛЯХИ ПРОТИДІЇ НА ДЕРЖАВНОМУ ТА МІЖНАРОДНОМУ РІВНЯХ	213
---	-----

Дзюбук Оксана

КОНСТИТУЦІЙНЕ ПРАВО НА ПРАВНИЧУ ДОПОМОГУ: ПРАКТИКА РЕАЛІЗАЦІЇ В УКРАЇНІ ТА КРАЇНАХ ЄС	222
--	-----

Бойко Роман

ВИБОРЧІ СПОРИ В УКРАЇНІ ТА МЕХАНІЗМИ ЇХНЬОГО ВИРІШЕННЯ	227
---	-----

Давидюк Дмитро

ТЕНДЕНЦІЇ ТА ПРОБЛЕМИ КОНСТИТУЦІЙНО-ПРАВОВОГО РЕГУЛЮВАННЯ І ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ОСОБИСТИХ ПРАВ ЛЮДИНИ ТА ГРОМАДЯНИНА В УКРАЇНІ	230
---	-----

Бєлозьорова Юлія

АКТУАЛЬНІ ПИТАННЯ У СФЕРІ СОЦІАЛЬНОГО ЗАХИСТУ ОСІБ З ОСОБЛИВИМИ ФІЗИЧНИМИ ПОТРЕБАМИ	237
--	-----

Каштелян Анна

АКТУАЛЬНІ ПРОБЛЕМИ РЕАЛІЗАЦІЇ ПОЛІТИЧНИХ ПРАВ І СВОБОД ГРОМАДЯН	244
--	-----

Мариніна Іванна

ПРОБЛЕМНІ ПИТАННЯ РЕАЛІЗАЦІЇ ПРАВА НА ОСВІТУ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ ТА ЦИФРОВОЇ ТРАНСФОРМАЦІЇ	247
---	-----

Стрілець Дарина

ПРАВОВИЙ РЕЖИМ ВОЄННОГО СТАНУ ТА ЙОГО ВПЛИВ НА ПУБЛІЧНУ ВЛАДУ: ОБМЕЖЕННЯ ПРАВ, ПРІОРИТЕТ БЕЗПЕКИ, СПЕЦІАЛЬНІ ПРОЦЕДУРИ	252
--	-----

Шевчук Павло

ПРОБЛЕМИ ТА ОБМЕЖЕННЯ РЕАЛІЗАЦІЇ СВОБОДИ ОПОЗИЦІЙНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ В СУЧАСНИХ УМОВАХ	256
--	-----

Яремчук Яна

ДЕЦЕНТРАЛІЗАЦІЯ ВЛАДИ В УКРАЇНІ: ПОЛІТИКО-ПРАВОВІ ЗАСАДИ ТА ПРАКТИКА ЗАПРОВАДЖЕННЯ З УРАХУВАННЯМ ДОСВІДУ КРАЇН-ЧЛЕНІВ ЄС	261
--	-----

Шкуль Назар

АКТИ КОНСТИТУЦІЙНОГО СУДУ УКРАЇНИ: ПРОБЛЕМАТИКА ТРУДОВИХ ПРАВ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ	265
--	-----

Терешко Катерина

МІСЦЕ СОМАТИЧНИХ ПРАВ У СИСТЕМІ ПРАВ І СВОБОД ЛЮДИНИ	270
---	-----

Солімчук Марія

МОВНА ПОЛІТИКА ЯК ОДНА ІЗ ЗАСАД НАЦІОНАЛЬНОЇ БЕЗПЕКИ: ЗАКОНОДАВЧЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ	274
---	-----

Рідель Олена

ПЕРСПЕКТИВИ РОЗВИТКУ І ВДОСКОНАЛЕННЯ ПРАВОВОГО РЕГУЛЮВАННЯ СОМАТИЧНИХ ПРАВ В УКРАЇНІ	280
---	-----

Терешко Зоряна

КОНСТИТУЦІЙНІ ОСНОВИ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ПРАВ НАЦІОНАЛЬНИХ МЕНШИН В УКРАЇНІ	284
---	-----

Терешко Зоряна

КОНСТИТУЦІЙНЕ ЗАКРІПЛЕННЯ ПРАВА НА ЖИТТЯ В УКРАЇНІ ТА МІЖНАРОДНО-ПРАВОВІ ПІДХОДИ ДО ЙОГО ЗАХИСТУ	288
---	-----

Дробуш І. В.,

*доктор юридичних наук, професор,
завідувач кафедри державно-правових дисциплін
Національного університету «Острозька академія»*

КОНСТИТУЦІЙНЕ ПРАВО НА ОСВІТУ В УМОВАХ ВІЙНИ: АКТУАЛЬНІ ПИТАННЯ РЕАЛІЗАЦІЇ

Конституція гарантує кожному право на освіту та визначає обов'язковість повної загальної середньої освіти як конституційний обов'язок особи. Цьому обов'язку кореспондує обов'язок держави щодо забезпечення доступності і безоплатності дошкільної, повної загальної середньої, професійно-технічної, вищої освіти в державних і комунальних навчальних закладах; розвитку дошкільної, повної загальної середньої, позашкільної, професійно-технічної, вищої і післядипломної освіти, різних форм навчання; надання державних стипендій та пільг учням і студентам (ст.53 Конституції України) [1].

Освіта визнається однією з пріоритетних сфер соціально-економічного, духовного та культурного розвитку суспільства.

Право на освіту-це право людини на здобуття певного обсягу знань, культурних навичок, професійної орієнтації, які необхідні для нормальної життєдіяльності в умовах сучасного суспільства. Освіта-це цілеспрямований процес виховання і навчання з метою набуття встановлених державою освітніх рівнів [2].

Важливою гарантією реалізації права на освіту є можливість безоплатно здобути вищу освіту в державних і комунальних навчальних закладах на конкурсній основі. Також важливим є врахування прав та інтересів національних меншин, яким відповідно до закону гарантується право на навчання рідною мовою чи на вивчення рідної мови у державних і

комунальних навчальних закладах або через національні культурні товариства.

Виходячи з усвідомлення того, що освіта повинна спрямовуватись на повний розвиток людської особи, повинна дати можливість усім бути корисними учасниками вільного суспільства, держави визнають, що для повного здійснення цього права початкова освіта повинна бути обов'язкова і безплатна для всіх; середня освіта в її різних формах, включаючи професійно-технічну середню освіту, повинна бути відкритою і доступною для кожного шляхом вжиття всіх необхідних заходів і, зокрема, поступового запровадження безплатної освіти. Вища освіта має бути однаково доступною для всіх на основі здібностей кожного, що можна досягти вжиттям всіх необхідних заходів і, зокрема, поступового запровадження безплатної освіти; елементарна освіта повинна заохочуватися або інтенсифікуватися по можливості для тих, хто не проходив чи не закінчив повного курсу початкової освіти; має активно здійснюватися розвиток мережі шкіл усіх ступенів, повинна бути встановлена задовільна система стипендій і необхідно повсякчас поліпшувати грошове забезпечення викладацького персоналу [3].

Безперечно, війна в Україні наклала свій відбиток на функціонування освітньої сфери та зумовила пошук оптимальних шляхів гарантування належної реалізації права на освіту в надзвичайно складних умовах. Відповідно до п.3 Указу Президента №64/2022 «Про введення воєнного стану в Україні», у зв'язку із введенням в Україні воєнного стану тимчасово, на період дії правового режиму воєнного стану, можуть обмежуватися конституційні права і свободи людини і громадянина, передбачені статтями 30 – 34, 38, 39, 41-44, 53 Конституції України, а також вводиться тимчасові обмеження прав і законних інтересів юридичних осіб в межах та обсязі, що необхідні для забезпечення можливості запровадження та здійснення заходів правового режиму воєнного стану, які

передбачені частиною першою статті 8 Закону України "Про правовий режим воєнного стану" [4].

Незважаючи на ведення активних бойових дій, наявності територій, окупованих РФ, постійних масованих атак по населених пунктах України, держава всіляко намагається реагувати на сучасні виклики та максимально забезпечити практичну реалізацію конституційного права на освіту. Прикладом є внесення змін та доповнення Закону «Про освіту» статтею 57-1, яка закріплює державні гарантії в умовах воєнного стану, надзвичайної ситуації або надзвичайного стану. Так, здобувачам освіти, працівникам закладів освіти, установ освіти, наукових установ, у тому числі тим, які в умовах воєнного стану, надзвичайної ситуації або надзвичайного стану в Україні чи окремих її місцевостях, оголошених у встановленому порядку (особливий період) були вимушені змінити місце проживання (перебування), залишити робоче місце, місце навчання, незалежно від місця їх проживання (перебування) на час особливого періоду гарантується: організація освітнього процесу в дистанційній формі або в будь-якій іншій формі, що є найбільш безпечною для його учасників; збереження місця роботи, середнього заробітку, здійснення виплати стипендії та інших виплат, передбачених законом; місце проживання (пансіон, гуртожиток тощо) та забезпечення харчуванням (у разі потреби) [5].

У нинішніх умовах вкрай важливо поєднувати якість та безпечність навчального процесу. Мають бути облаштовані укриття, оснащені усім необхідним: засобами безпеки, інтернет-зв'язком, можливості щодо надання психологічної підтримки всім учасникам освітнього процесу, особливо ветеранам війни, надання матеріальної підтримки здобувачам, які проживали на територіях, які є окупованими та мають статус внутрішньо переміщених осіб, тощо.

Варто запроваджувати інноваційні форми навчання, зокрема формат змішаного навчання, що дозволить забезпечити комунікацію учасників освітнього процесу, проводити

онлайн-заняття, контрольні заходи з оцінювання результатів навчання, будувати індивідуальну траєкторію навчання, забезпечувати можливості отримання результатів навчання в неформальній освіті, забезпечувати академічну мобільність здобувачів. При цьому важливою є політика академічної доброчесності, що стане перепорою в необ'єктивному оцінюванні знань здобувачів.

Для гарантування доступності освіти необхідно забезпечити систему достатнім фінансуванням, інфраструктурою та обладнанням. У свою чергу це вимагає координації та співпраці державних органів, органів місцевого самоврядування, міжнародної спільноти, представників бізнесу та громадських організацій. Актуальним є питання інформатизації освіти.

Разом з тим доволі дискусійним є процес реформування профільної середньої освіти (академічні ліцеї) [6]. Так, на відміну від початкової та базової освіти, реформа у старшій школі потребує більш радикальних змін, оскільки: додається 1 рік навчання; гострішою стає потреба вибору індивідуальної освітньої траєкторії (у зв'язку з профілюванням); ліцеї мають бути відокремлені від початкової школи та гімназії для реалізації принципів профілювання.

Рішення про утворення комунальних ліцеїв як окремих юридичних осіб, їх реорганізацію, ліквідацію чи перепрофілювання (зміну типу) приймають Верховна Рада Автономної Республіки Крим, обласні, міські, селищні, сільські ради відповідно до вимог законодавства. Сільські, селищні, міські територіальні громади можуть утворювати ліцеї відповідно до норм Закону України «Про співробітництво територіальних громад». В академічному ліцеї бажано забезпечити здобуття профільної освіти відокремлено від решти рівнів [6].

При цьому не беруться до уваги інтереси та можливості функціонування ліцеїв у сільській місцевості. Адже при прийнятті рішення орган місцевого самоврядування має керуватись наступними критеріями: засновник має забезпечити відповідність такого закладу освіти вимозі функціонування

не менше як чотирьох класів та 100 учнів й учениць за одним роком навчання, на рівні профільної середньої освіти (протягом 10–12 років навчання учнів), за винятком випадків, визначених Кабінетом Міністрів України.

Учні й учениці, поблизу домівок яких не буде ліцеїв, повинні мати можливість доїжджати на навчання і/або жити в пансіонах при ліцеях. Підвезення до ліцею має бути забезпечене за правилом «золотої години» та становити не більше як 30 км. Наявність пансіону не є обов'язковою умовою для створення академічного ліцею, однак якщо радіус охоплення ліцею під час моделювання мережі становить понад 30 км, необхідно передбачити умови для проживання учнів у пансіоні. Зокрема, право на проживання в пансіоні має бути забезпечене для всіх учнів й учениць за заявою батьків і не може бути обмежене. Мережа ліцеїв має бути такою, щоб забезпечити вибір профілів для учнів із сіл: або багатопрофільні ліцеї, або кілька ліцеїв із різними профілями на доступній відстані.

Враховуючи стан війни, вважаємо за необхідне враховувати безпекову ситуацію, а саме оголошення повітряних тривог та необхідність доїзду школярів до ліцеїв. Треба також мати на увазі, що перепрофілювання шкіл в містах створить незручності батькам дітей різної вікової категорії, оскільки навчання їхніх дітей буде в різних школах, до того ж часто територіально віддалених.

Таким чином, в умовах військового стану держава повинна зважено підходити до впровадження освітньої реформи з метою формування ефективної мережі навчальних закладів, забезпечуючи доступність освіти, інноваційність освітнього процесу, справедливе фінансування закладів освіти з урахуванням інтересів учителів, учнів та їхніх батьків та гарантуванням безпечного освітнього середовища.

Список використаних джерел:

1. Конституція України: прийнята на п'ятій сесії Верховної Ради України 28 червня 1996 року. URL: <https://zakon.rada.gov>.

2. Рішення Конституційного Суду № 5-рп/2004 від 04.03.2004. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v005p710-04#n54>

3. Міжнародний пакт про економічні, соціальні і культурні права. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_042#Text

4. Про введення воєнного стану в Україні: Указ Президента №64/2022. URL: <https://www.president.gov.ua/documents/642022-41397>

5. Про освіту: Закон України від 05 вересня 2017 р. (в редакції від 31.10.2025р.). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2145-19#Text>

6. Про затвердження концептуальних засад реформування профільної середньої освіти (академічні ліцеї): Наказ МОН України № 1451 від 10.10.2024р. URL: <https://mon.gov.ua/npa/pro-zatverdzhennia-kontseptualnykh-zasad-reformuvannia-profilnoi-serednoi-osvity-akademichni-litsej>

Михальчук Б. С.,

доктор філософії у галузі права,

директор Навчально-наукового інституту права

Національного університету «Острозька академія»

МАЙБУТНЄ МІЖНАРОДНОГО ПРАВОСУДДЯ: УЧАСТЬ ГРОМАДЯНСЬКОГО СУСПІЛЬСТВА ЯК ЧИННИК ЛЕГІТИМНОСТІ

Міжнародне правосуддя сьогодні перебуває на етапі, результат якого визначить його подальшу траєкторію на десятиліття. Ми є свідками того, як навколо повномасштабної російської агресії проти України формується безпрецедентна за масштабом та комплексністю інституційна архітектура підзвітності.

Упродовж останніх років спостерігаємо за тим, як Міжнародний кримінальний суд видає шість ордерів на арешт, у рамках Ради Європи створюється Спеціальний трибунал щодо злочину агресії, Європейський суд з прав людини ухвалює одне зі значущих рішень у своїй історії, Міжнародний суд ООН розглядає безпрецедентну справу щодо зловживання Конвенцією про геноцид, а 35 держав підписали Конвенцію про створення Міжнародної комісії з розгляду претензій. На противагу цим фактам жоден із підозрюваних не затриманий, Сполучені Штати Америки запровадили санкції проти посадовців МКС, а Росія кодифікує невизнання міжнародних судових рішень на внутрішньому рівні.

Це есе пропонує погляд на ситуацію в Україні як на концентровану точку, в якій випробовується нова модель міжнародного правосуддя – модель, що поєднує множинність інституцій, різність юрисдикційних мандатів та безпосередню участь постраждалих. Аналіз цієї моделі дозволяє поставити

провідне питання: чи здатне міжнародне правосуддя виконувати свою функцію за відсутності ефективних механізмів примусового виконання, і яку роль у цьому процесі відіграє участь громадянського суспільства?

Інституційна архітектура у фрагментарному процесі оновлення міжнародного правосуддя. Неспровокована агресія Російської Федерації щодо України та безумовне порушення *jus cogens* активізувала формування багаторівневої системи міжнародного правосуддя. Чи не вперше в історії навколо одного збройного конфлікту одночасно діють щонайменше п'ять інституційних рівнів підзвітності, кожен із яких має власний юрисдикційний мандат і покриває різні категорії порушень.

Міжнародний кримінальний суд залишається центральним елементом системи міжнародної кримінальної юстиції щодо ситуації в Україні. Станом на 2026 рік Суд видав шість ордерів на арешт: у березні 2023 року безпосередньо щодо Путіна та Львової-Белової (незаконна депортація та переміщення дітей); у березні 2024 року щодо генералів Кобилаша та Соколова; у червні 2024 року щодо Шойгу та Герасимова (удари по цивільній енергоінфраструктурі).

Справедливо зазначити, що приклад із ратифікацією Римського статуту Україною тривалий час фіксував статус «на периферії» системи міжнародного правосуддя. Римський статут, підписаний у 2000 році, був ратифікований лише через двадцять чотири роки, уже в умовах повномасштабної війни. Показово, що вже у 2014 році, після анексії Криму та початку збройного конфлікту на Донбасі, Україна визнала юрисдикцію МКС через декларації за статтею 12(3) Римського статуту. Проте навіть ця обставина не прискорила ратифікацію, яка відбулася лише через дев'ять років після перших декларацій. Тому відкритим залишається питання «якбитології»: чи допомогла б послідовна та проактивна участь України у міжнародних судових інституціях до 2022 року суттєво посилити

правову позицію та прискорити процеси притягнення до відповідальності?

Принциповим зрушенням стало набуття Україною статусу повноправної держави-учасниці Римського статуту, що виводить державу від статусу об'єкта до його активного суб'єкта у міжнародному правосудді. Саме зараз Україна вперше бере участь у процесі висування кандидатів на посаду судді МКС, що є практичним втіленням нової ролі.

Спеціальний трибунал щодо злочину агресії. 25 червня 2025 року Президент Володимир Зеленський та Генеральний секретар Ради Європи Алан Берсе підписали Угоду про заснування Спеціального трибуналу щодо злочину агресії проти України. Це заповнює ключову юрисдикційну прогалину, адже МКС не може здійснювати юрисдикцію щодо злочину агресії стосовно громадян держав, які не є учасниками Римського статуту. Цей трибунал матиме мандат переслідувати вищих політичних та військових керівників за злочин агресії. Відтак, у січні 2026 року Рада Європи та ЄС підписали угоду про фінансування підготовчої команди для забезпечення інституційних, логістичних та організаційних основ Трибуналу, штаб-квартира якого розташовуватиметься у Гаазі.

Безумовно, такий крок можна вважати інституційною інновацією та важливим політико-правовим сигналом. Проте його інституційна конструкція містить суперечності. Злочин агресії за своєю природою є злочином посадових осіб/керівництва (leadership crime). Відповідно його суб'єктом є особа, яка здатна ефективно контролювати або спрямовувати політичні чи військові дії держави. Тим часом статут Трибуналу зберігає персональні імунітети для чинних глав держав, глав урядів та міністрів закордонних справ. Як наслідок, обвинувальний акт проти таких осіб не може бути затверджений суддею попереднього розгляду, а провадження зупиняється на час перебування особи на посаді. Тому маємо парадокс, коли суд, створений для притягнення посадових осіб, не може судити, поки вони при владі.

Попри зрозумілу логіку такого механізму в умовах неможливості *enforcement* уже доведених порушень, залишається сумнівним передбачений Статутом Трибуналу механізм судочинства *in absentia*. З досвіду Спеціального трибуналу для Лівану можна констатувати, що суди за відсутності обвинувачених сприймаються як такі, що мають недостатню легітимність, підривають довіру до авторитету суду та мають обмежений стримувальний ефект.

Окрім цього, легітимність Трибуналу обмежена і його власним інституційним походженням. На відміну від Міжнародних трибуналів для колишньої Югославії та Руанди, створених резолюціями Ради Безпеки ООН і обов'язкових для всіх 193 держав-членів, Спеціальний трибунал заснований двосторонньою угодою в рамках регіональної організації – Ради Європи. За відсутності широкої підтримки поза межами європейського та трансатлантичного простору він може сприйматися як інструмент одного геополітичного блоку, що послаблює його універсальну легітимність. Ці прецеденти водночас підтверджують і обмеження *ad hoc* трибуналів, і їхню здатність зафіксувати норму та створити історичний запис, що є важливим кроком для проактивної позиції на міжнародному рівні.

Європейський суд з прав людини. 9 липня 2025 року Велика Палата ЄСПЛ ухвалила рішення у справі «Україна та Нідерланди проти Росії» – рішення, яке Реєстратор Суду назвав одним із найбільш важливих в історії Суду. Суд визнав Росію відповідальною за систематичні порушення прав людини починаючи з 2014 року: за невибіркові військові атаки, позасудові страсти, тортури (зокрема зґвалтування як зброю війни), незаконні затримання, депортацію дітей, а також збиття рейсу МН17. ЄСПЛ зобов'язав Росію негайно звільнити всіх незаконно затриманих осіб та сприяти створенню механізму ідентифікації та возз'єднання депортованих дітей із родинами.

Рішення відкриває шлях до розгляду майже 10 000 індивідуальних заяв українців проти Росії, які очікували вирішення міждержавної справи. Суд свідомо відклав питання

«справедливої сатисфакції» за статтею 41 Конвенції, прив'язавши його до розвитку компенсаційних механізмів у рамках Ради Європи, що робить його правовою основою для обґрунтування компенсаційних вимог.

Міжнародний суд ООН. Раніше Україна подала позов, щоб спростувати безпідставні звинувачення у геноциді, які Росія використала як привід для агресії. У 2024 році МС ООН суттєво звузив юрисдикцію, залишивши лише вузьке декларативне питання про докази того, що Україна вчинила геноцид на Донбасі. У грудні 2025 року Росія подала вісім контрвимог, і МС ООН визнав ці контрвимоги прийнятними голосуванням 11:4. Цей випадок ілюструє обмежену спроможність МС ООН адекватно реагувати на ситуації, де одна зі сторін є очевидним порушником норм *jus cogens*.

Компенсаційний механізм Реєстр збитків, створений у рамках Ради Європи, вже отримав понад 130 000 заяв від постраждалих. У грудні 2025 року 35 держав та ЄС підписали Конвенцію про створення Міжнародної комісії з розгляду претензій. У лютому 2026 року створено підготовчий комітет Комісії, штаб-квартира якої також розташовуватиметься у Гаазі. Цей компенсаційний механізм є третім рівнем системи підзвітності після Спеціального трибуналу та Реєстру збитків і базується на фундаментальному принципі міжнародного права: держава, яка вчинила міжнародно-протиправне діяння, зобов'язана забезпечити повне відшкодування завданої шкоди.

Наразі близько 300 мільярдів доларів російських активів заморожено в країнах G7 та ЄС, проте їх правовий статус принципово відрізняється від ситуації наприклад з Іраком. Адже активи іммобілізовані, але не конфісковані, і залишаються формальною власністю центробанку Росії. Обраний компромісний шлях G7 надає можливість обслуговувати надану позику у 50 мільярдів доларів за рахунок прибутків від заморожених активів. Більш амбітний план Єврокомісії через репараційна позику на 90 мільярдів євро провалився

наприкінці 2025 року через спротив Бельгії, Франції та Італії. І власне, третій компонент українського компенсаційного механізму – компенсаційний фонд досі не створений. Без повної конфіскації або військової поразки агресора питання джерел компенсації залишається відкритим.

Попри те, що схарактеризована інституційна архітектура демонструє об'ємний масштаб, жоден із її рівнів вповні не забезпечує реальне притягнення до відповідальності (enforcement). Якщо інституції не можуть гарантувати enforcement, виникає закономірне питання: що підтримує легітимність цієї системи вже зараз?

Участь громадянського суспільства як чинник легітимності міжнародного правосуддя. На сьогодні доцільно пошукати відповідь в аналізі ролі громадянського суспільства, де громадські організації є активними безпосередніми учасниками процесів міжнародної підзвітності. Ситуація в Україні демонструє безпрецедентний рівень залучення громадянського суспільства до міжнародного правосуддя.

Українські правозахисні організації такі, як Центр громадянських свобод, Truth Hounds, «ЮрФем», «Медійна ініціатива за права людини», «ЗМІН», Crimea SOS та інші документують воєнні злочини ще з 2014 року. Результатом діяльності цих організацій стали зібрані свідчення постраждалих, подальша передача матеріалів Прокурору МКС та національним органам. Інституційне визнання цієї ролі є показовим. У 2022 році за координації Eurojust створено Спільну слідчу групу (JIT), до якої увійшли Україна та шість держав членів ЄС, а також Офіс Прокурора МКС. Вперше в історії МКС долучився до спільної слідчої групи Eurojust. Як визнання того, що докази, зібрані громадянським суспільством, можуть бути допустимими у суді, Eurojust та Офіс Генерального прокурора України спільно розробили практичні настанови для неурядових організацій щодо документування та збереження інформації про міжнародні злочини.

Окремим виміром «participatory justice» є Реєстр збитків. Понад 130 000 заяв є не лише доказовою базою для компенсаційного механізму, а й інструментом участі постраждалих у формуванні правової відповіді на агресію. Кожна заява є актом залучення конкретної людини до міжнародного правового процесу, який перетворює абстрактну концепцію підзвітності на індивідуальний досвід. Дослідники Peace Research Institute Oslo (PRIO) характеризують цей процес як «демократизацію» документування міжнародних злочинів, що стала можливою завдяки цифровим технологіям та відкритим джерелам інформації.

Офіс Генерального прокурора України створив спеціальну платформу, через яку громадяни можуть самостійно реєструвати та документувати воєнні злочини. Окрім документування, принципово важливим є визнання права постраждалих на безпосередню участь у судових процесах. Римський статут гарантує жертвам право брати участь у провадженнях МКС та подавати заяви на відшкодування. Секція участі жертв та репарацій МКС уже зараз інформує українських постраждалих про можливості участі в кримінальних провадженнях. Міжнародний центр транзитивної юстиції (ICTJ) наводить як приклад досвід, який засвідчили жертви конфлікту в Сьєрра-Леоне, де багато хто з тих, хто давав свідчення перед Спеціальним судом, повідомляв про суттєві психосоціальні переваги участі.

Водночас модель «participatory justice» має свої обмеження та ризики. По-перше, існує розрив між кількістю задокументованих злочинів та спроможністю судових інституцій їх опрацювати. По-друге, географічна відстань між постраджалими в Україні та судовими інституціями в Гаазі створює бар'єри для реальної участі. По-третє, міжнародні правозахисні організації, зокрема Amnesty International та FIDH, критикували недостатню прозорість при створенні Спеціального трибуналу, зокрема, що проєкт його статуту не був оприлюднений до підписання, що обмежило можливості громадянського суспільства впливати на його зміст. Ці виклики

не знецінюють саму модель, але засвідчують, що «participatory justice» потребує не лише декларацій, а й системних інституційних гарантій доступу.

Ця модель залучення перегукується з ширшим теоретичним дискурсом про учасницьку демократію, де участь громадян розглядається як наскрізний інтегральний елемент легітимності владних рішень. Якщо на рівні територіальних громад форми громадської участі легітимізують рішення місцевого самоврядування, то на міжнародному рівні участь постраждалих та організацій громадянського суспільства стає чинником, що підтримує легітимність правосуддя навіть за відсутності примусового виконання. Безпосередня участь не замінює enforcement, але створює суспільний запит, доказову базу та історичну «нотатку», яка зберігатиме своє значення незалежно від строків реалізації судових рішень.

Таким чином, ситуація в Україні формує оптику для розгляду нової моделі міжнародного правосуддя, яку характеризують три риси: інституційна комплементарність, системна нездатність забезпечити enforcement у реальному часі та безпрецедентний рівень залучення громадянського суспільства.

Сучасна система міжнародного правосуддя не здатна гарантувати невідворотності покарання. Це констатація, підтверджена кожним із розглянутих інституційних рівнів. Проте відсутність ефективної альтернативи, фрагментарні зміни в інституційній спроможності дають підстави вважати, що міжнародне правосуддя – це стратегія тривалої дії, в якій формування норми передує її примусовому виконанню.

Водночас історичний досвід дає позитивні надії: безкарність у міжнародному праві не буває вічною, а та інституційна архітектура, яка виникає сьогодні, закладає підґрунтя для притягнення до відповідальності, навіть якщо воно відбудеться через роки чи десятиліття. Саме в цьому контексті участь громадянського суспільства набуває особливого значення. Якщо enforcement залежить від геополітичних зрушень, які неможливо передбачити, то документування злочинів, формування

доказової бази та залучення постраждалих є тим, що відбувається зараз і що визначить якість правосуддя, коли воно стане можливим. Тож саме безпрецедентний рівень залучення громадянського суспільства до ситуації в Україні дає підстави вважати, що цього разу стратегія тривалої дії має більше шансів на реалізацію, ніж будь-коли раніше.

Список використаних джерел:

1. ICC, Situation in Ukraine. Warrants of arrest. 2023–2024. URL: <https://www.icc-cpi.int/situations/ukraine>
2. ECHR, Grand Chamber Judgment, Ukraine and the Netherlands v. Russia. 9 July 2025. URL: <https://www.echr.coe.int/w/grand-chamber-judgment-in-an-inter-state-case-1>
3. ICJ, Order on Counter-Claims, Ukraine v. Russian Federation. 5 December 2025. URL: <https://icj-web.lemman.un-icc.cloud/sites/default/files/case-related/182/182-20251205-ord-01-00-en.pdf>
4. Agreement between the Council of Europe and Ukraine on the Establishment of the Special Tribunal for the Crime of Aggression against Ukraine. 25 June 2025. URL: <https://www.coe.int/en/web/special-tribunal-ukraine>
5. Convention establishing an International Claims Commission for Ukraine. 16 December 2025. URL: <https://www.coe.int/en/web/portal/-/unprecedented-support-for-new-convention-launching-an-international-claims-commission>
6. Executive Order 14203, «Imposing Sanctions on the International Criminal Court». 6 February 2025. URL: <https://www.hrw.org/news/2025/02/07/us-trump-authorizes-international-criminal-court-sanctions>
7. Building a Special Tribunal for the Crime of Aggression against Ukraine. EJIL:Talk!. July 2025. URL: <https://www.ejiltalk.org/building-a-special-tribunal-for-the-crime-of-aggression-against-ukraine/>
8. A Special Tribunal for the Crime of Aggression Against Ukraine: Origins, Debates, and Implications. *Yale Journal of International Law*. February 2026. URL: <https://yjil.yale.edu/posts/2026-02-07-a-special-tribunal-for-the-crime-of-aggression-against-ukraine-origins-debates-and>

9. Civil Society Participation in International Criminal Justice. PRIO. October 2024. URL: <https://www.prio.org/blogs/1149>

10. Documenting Conflict-related Crimes in Ukraine: Civil Society Innovations. *Journal of International Criminal Justice*. 2025. URL: <https://academic.oup.com/jicj/article/23/3-4/523/8211218>

11. Eurojust and ICC Prosecutor – practical guidelines for documenting international crimes. September 2022. URL: <https://www.eurojust.europa.eu/news/eurojust-and-icc-prosecutor-launch-practical-guidelines-documenting-and-preserving-information>

12. Ukraine: Establishment of the special tribunal must ensure victims-centered justice. Amnesty International / FIDH. May 2025. URL: <https://www.amnesty.org/en/latest/news/2025/05/ukraine-establishment-of-the-special-tribunal-for-the-crime-of-aggression-must-ensure-victims-centered-justice/>

13. Register of Damage for Ukraine. URL: <https://www.rd4u.coe.int/en/>

14. Warcrimes.gov.ua – платформа Офісу Генерального прокурора України. URL: <https://warcrimes.gov.ua/>

Стрельбіцька Л. Я.,

кандидат юридичних наук,

доцент кафедри державно-правових дисциплін

Національного університету «Острозька академія»

КРИМІНОЛОГІЧНИЙ ВИМІР НЕЗАКОННОГО ОБІГУ ЗБРОЇ В СУЧАСНИХ УМОВАХ

Сучасний стан розвитку українського суспільства характеризується підвищеними безпековими викликами, зумовленими наслідками збройної агресії, мілітаризацією соціальних процесів та розширенням нелегальних каналів обігу озброєння. Відтак, враховуючи зазначені умови, проблема незаконного обігу зброї набуває особливої актуальності, оскільки вона безпосередньо здійснює вплив на рівень і структуру злочинності.

В умовах воєнного стану незаконний обіг зброї є одним із провідних чинників зростання насильницької злочинності та ускладнення криміногенної ситуації, адже підвищуються ризики потрапляння зброї з легального обігу до нелегального, що сприяє формуванню нових загроз.

Сучасні дослідники розглядають незаконний обіг зброї крізь призму різних підходів, що зумовлено складністю та багатовимірністю цього явища. У межах кримінально-правового підходу він трактується як сукупність передбачених законом суспільно небезпечних діянь, пов'язаних із незаконним носінням, зберіганням, придбанням, передачею чи збутом зброї. Такий підхід забезпечує нормативну визначеність, однак його ефективність обмежується наявними прогалинами правового регулювання, що ускладнюють чітке встановлення меж правомірної та протиправної поведінки [1].

Водночас у кримінології сформовано ширше розуміння, відповідно до якого незаконний обіг зброї є не лише сукупністю злочинів, а складним соціальним явищем, що включає латентні процеси, нелегальні ринки, канали постачання та збуту. Особливої актуальності таке розуміння набуває в умовах воєнних конфліктів, коли зростає кількість неконтрольованої зброї та посилюється її вплив на криміногенну ситуацію [2].

Окремі наукові підходи підкреслюють тісний зв'язок незаконного обігу зброї з організованою злочинністю. Наявність зброї розглядається як ключова умова функціонування злочинних угруповань, що сприяє зростанню насильницької та групової злочинності, а також ускладнює забезпечення громадської безпеки [2]. Паралельно акцентується на тому, що розвиток правового регулювання цієї сфери має вирішальне значення для ефективності протидії відповідним правопорушенням і узгодження національних норм із міжнародними стандартами [3].

Крім того, в сучасних дослідженнях наголошується на трансформаційному характері цього явища, зокрема на процесах «перетікання» зброї з легального обігу в нелегальний, що зумовлює необхідність комплексного аналізу не лише правових дій, а й механізмів їх виникнення та розвитку [4].

Отже, кримінально-правове розуміння незаконного обігу зброї забезпечує чітке визначення складів правопорушень, тоді як кримінологічний підхід дозволяє розкрити його як багатовимірне соціальне явище, детерміноване сукупністю факторів і включене у ширші кримінальні процеси. Узагальнюючи наведені підходи, доцільно підтримати позицію, відповідно до якої незаконний обіг зброї слід розглядати як комплексне кримінологічне явище, що поєднує сукупність кримінально караних діянь із системою соціальних, економічних і безпекових процесів, доповнюючи її характеристикою як мережевої та транснаціональної діяльності. На цій основі можна стверджувати, що незаконний обіг зброї займає особливе місце у структурі злочинності, виступаючи не лише

самостійним видом кримінальних правопорушень, а й важливим інструментальним елементом функціонування організованої, насильницької та транснаціональної злочинності.

На основі викладених теоретичних підходів до розуміння незаконного обігу зброї доцільно звернутися до емпіричних даних, що дають можливість перевірити сформульовані положення на практичному рівні та конкретизувати сучасний стан і тенденції розвитку цього явища. Узагальнення та порівняння статистичних показників за 2024–2025 роки дозволяє виявити його динаміку, структурні особливості та вплив воєнних факторів на функціонування незаконного обігу зброї (табл. 1).

Таблиця 1

*Динаміка та структура правопорушень, пов'язаних
із незаконним обігом зброї в Україні (2024–2025 рр.)*

Показник	2024 рік	2025 рік	Тенденція
Кількість фактів незаконного поводження зі зброєю	5600 фактів	5476 фактів	Показники є співставними, що свідчить про стабільно високий рівень незаконного обігу зброї. Незначне зниження відображає стабілізацію явища в умовах воєнного стану, а не його скорочення.
Злочини із застосуванням зброї (поза бойовими діями)	683 факти	583 факти	Фіксується зменшення кількості злочинів із застосуванням зброї, що свідчить про посилення контролю за її використанням у цивільному середовищі та ефективність превентивних заходів.

Вилучена вогнепальна зброя	4700 одиниць (у т.ч. 1700 одиниць автоматичної)	5513 одиниць (у т.ч. 1213 одиниць автоматичної)	У 2025 році зберігається високий рівень вилучення вогнепальної зброї, однак змінюється її структура: зростає частка диференційованого обліку за видами. Це свідчить про підвищення аналітичної деталізації та ускладнення структури незаконного обігу.
Гранати (вилучено)	понад 16 100 одиниць	понад 14 000 одиниць	Зберігається стабільно високий рівень вилучення гранат, що підтверджує їх масову присутність у незаконному обігу та підвищену суспільну небезпечність.
Міни (вилучено)	понад 11 800 одиниць	понад 18 000 одиниць	Спостерігається суттєве зростання кількості вилучених мін, що свідчить про посилення мілітаризації незаконного обігу зброї та його прямий зв'язок із воєнними процесами.
Незаконне переміщення зброї	423 випадки	585 випадків	Фіксується зростання кількості фактів незаконного переміщення, що свідчить про активізацію каналів транспортування зброї, формування стійких логістичних маршрутів та підвищення рівня організованості цього виду злочинної діяльності.

Порівняльний аналіз за 2024-2025 роки щодо динаміки та структури правопорушень, пов'язаних із незаконним обігом зброї відображає сучасний етап його функціонування в Україні, що формується під безпосереднім впливом воєнного стану та пов'язаних із ним безпекових трансформацій. Обмеження дослідження цим часовим проміжком є обґрунтованим, оскільки він дозволяє зафіксувати найбільш актуальні зміни у структурі правопорушень, рівні їх інтенсивності та характері поширення зброї в умовах воєнних дій, що тривають. Такий підхід забезпечує можливість виявлення короткострокових тенденцій, які мають практичне значення для оцінки поточного стану криміногенної ситуації, водночас не претендуючи на встановлення довгострокових закономірностей розвитку цього явища.

Провідною ознакою сучасного етапу є домінування воєнно-безпекових детермінант, які є системотвірними та зумовлюють трансформацію інших груп чинників. Збройний конфлікт, накопичення значної кількості зброї, її неконтрольоване поширення та повернення з районів бойових дій формують нову криміногенну реальність, у якій незаконний обіг зброї виходить за межі традиційних кримінальних практик і набуває масового характеру. У цих умовах суттєво зростає значення інституційно-управлінських і нормативно-правових факторів, оскільки саме від ефективності державного контролю, координації правоохоронних органів та якості правового регулювання залежить можливість стримування поширення зброї.

Водночас сучасний незаконний обіг зброї характеризується посиленням ролі кримінально-організаційних та транснаціональних детермінант. Організовані злочинні групи інтегрують обіг зброї у ширші кримінальні процеси, використовуючи її як інструмент забезпечення інших видів злочинної діяльності, тоді як розвиток міжнародних каналів постачання та нелегальних логістичних маршрутів ускладнює його виявлення та протидію. Додатково, в сучасних умовах спостерігається активна технологізація незаконного обігу, що проявляється

у використанні цифрових платформ, анонімних мереж і новітніх способів модифікації зброї, що підвищує рівень його латентності та адаптивності.

Узагальнюючи, можна констатувати, що кримінологічний вимір незаконного обігу зброї в сучасних умовах полягає у його трансформації з окремого виду кримінальної діяльності у складну багаторівневу систему, яка функціонує на перетині воєнних, соціальних, економічних та транснаціональних процесів. Такий підхід дозволяє не лише глибше зрозуміти природу цього явища, але й окреслити необхідність комплексних, міждисциплінарних та превентивно орієнтованих заходів протидії.

Водночас кримінологічний аналіз незаконного обігу зброї свідчить, що сучасні правопорушники не утворюють однорідної соціальної групи, а представлені різними категоріями осіб (від випадкових учасників до представників організованої злочинності). В умовах воєнного стану спостерігається розширення кола суб'єктів, залучених до незаконного обігу, що зумовлено як підвищеною доступністю зброї, так і трансформацією мотиваційних установок, пов'язаних із безпекою, економічною вигодою та участю у кримінальних мережах. Така різноманітність суб'єктного складу незаконного обігу зброї безпосередньо відображається у способах його здійснення, каналах поширення та організаційних механізмах функціонування.

Список використаних джерел:

1. Шабалистий В. В. Незаконний обіг зброї в Україні: питання кримінальної відповідальності. *Вісник Асоціації кримінального права України*. 2018. № 1 (10). С. 116–129. URL: <https://vakp.nlu.edu.ua/issue/view/9581> (дата звернення: 25.04.2026)
2. Луценко Ю. В. Проблеми законодавчого регулювання обігу зброї в Україні. *Вчені записки Таврійського національного університету імені В. І. Вернадського. Серія: юридичні науки*. 2023.

Т. 34 (73). № 4. С. 108–113. DOI: <https://doi.org/10.32782/TNU-2707-0581/2023.4/16>

3. Симоненко Н. О., Хоменко А. О. Розвиток правового регулювання незаконного обігу зброї: критичний аналіз змін до статті 263 КК України та їх правозастосовна практика. *Науковий вісник Київського інституту Національної гвардії України*. 2024. № 2. С. 95–103. DOI 10.59226/2786-6920.2.2024.95-103

Панчук І. О.,

кандидат юридичних наук, старший викладач
кафедри теорії та історії держави і права
Національного університету «Острозька академія»

ПРАВОВА ВИЗНАЧЕНІСТЬ В УМОВАХ ЦИФРОВІЗАЦІЇ ПУБЛІЧНОЇ ВЛАДИ: СУЧАСНІ ВИКЛИКИ

Цифровізація публічної влади в сучасних умовах перетворилася з перспективного напрямку модернізації держави на один із визначальних чинників трансформації механізму правового регулювання. Використання автоматизованих інформаційних систем у сфері публічного управління, електронного урядування та надання адміністративних послуг істотно змінює характер взаємодії між державою та особою. Водночас поряд із підвищенням швидкості, доступності та ефективності публічних послуг цифровізація породжує нові виклики для забезпечення принципу правової визначеності як складової верховенства права.

У сучасній практиці публічного управління автоматизовані системи дедалі частіше виступають посередником між правовою нормою та її реалізацією. Це проявляється під час надання адміністративних послуг через цифрові платформи, у сфері електронного судочинства, публічних закупівель, автоматичної фіксації правопорушень тощо. За таких умов особливого значення набуває питання забезпечення передбачуваності, стабільності та прозорості правозастосування.

Принцип правової визначеності досить часто розглядається як вимога чіткості, зрозумілості та передбачуваності правових норм. Проте в умовах цифровізації таке вузьке тлумачення виявляється недостатнім. Правова визначеність

не може зводитися виключно до формальної якості законодавства, оскільки її сутність охоплює ширший комплекс елементів, пов'язаних зі стабільністю правового статусу особи, легітимними очікуваннями, визначеністю меж державного втручання та прогнозованістю правозастосування.

Зокрема, Панкратова В. визначає правову визначеність як комплексну правову категорію, що забезпечує поінформованість особи щодо власного правового статусу та гарантує його стабільність [1, с. 32]. Такий підхід дозволяє розглядати правову визначеність не лише як характеристику законодавства, а і як важливу ціннісну засаду функціонування правової системи. Суть правової визначеності як принципу права полягає передусім в основоположній ідеї, яку він втілює, а саме – у забезпеченні максимально стабільного, передбачуваного функціонування правової системи як для окремого індивіда, так і для суспільства загалом.

Варто зазначити, що у контексті цифровізації публічної влади виникають нові форми правової невизначеності. Насамперед це пов'язано з непрозорістю алгоритмів, складністю перевірки автоматизованих рішень, а також недостатньою можливістю їх ефективного оскарження. Якщо раніше основними загрозами правовій визначеності вважалися недосконалість законодавства або надмірні дискреційні повноваження посадових осіб, то нині до них додаються ризики, обумовлені технічною природою цифрових систем.

Особливої актуальності набуває проблема алгоритмізації правозастосування. Формалізовані цифрові процедури здатні забезпечити високу швидкість обробки інформації та мінімізувати окремі прояви корупції чи зловживання владою. Однак автоматизовані системи не завжди можуть враховувати індивідуальні обставини конкретної справи, моральний зміст права та вимоги справедливості. Надмірна механізація правозастосування створює ризик формального підходу до реалізації прав і свобод людини.

У цьому аспекті показовою є позиція Європейської комісії «За демократію через право» (Венеційської комісії), відповідно до якої правові норми мають бути сформульовані з достатньою чіткістю та зрозумілістю, щоб суб'єкти права могли передбачити наслідки своєї поведінки. Водночас вимога визначеності не означає, що норми повинні застосовуватися настільки негнучко, щоб унеможливити врахування вимог гуманності та справедливості [2]. Такий підхід демонструє, що правова визначеність не повинна перешкоджати гнучкості правозастосування, що є важливим для дотримання верховенства права і для належної реалізації прав людини. Дискреція традиційно сприймається як потенційна загроза правовій визначеності через можливість довільного тлумачення правових норм. Проте повне усунення дискреції шляхом автоматизації також не забезпечує належного рівня правової визначеності, оскільки позбавляє правозастосування необхідної гнучкості.

Практика Європейського суду з прав людини свідчить, що правова визначеність не виключає існування дискреційних повноважень. У межах доктрини «margin of appreciation» державам надається певний простір розсуду при застосуванні правових норм з урахуванням конкретних обставин справи та необхідності забезпечення балансу між приватними й публічними інтересами [3]. Крім того, ЄСПЛ наголошує, що багато правових норм неминуче формулюються через оціночні поняття, а їх тлумачення формується правозастосовною практикою [4].

Отже, правова визначеність не означає повної формалізації права. Навпаки, її реалізація передбачає існування певного простору для розумного та обґрунтованого розсуду. У цьому контексті надзвичайно важливою залишається роль людини як суб'єкта правозастосування.

Як справедливо зазначає М. Козюбра, навіть чітко сформульовані принципи права потребують творчої участі суб'єкта їх застосування. Саме людина наповнює принципи права конкретним змістом у межах певної життєвої ситуації, враховуючи

не лише юридичні, а й моральні, соціальні та культурні чинники [5, с. 145]. З огляду на це повна автоматизація правозастосування видається неможливою без втрати гуманістичного змісту права.

Умовою належного забезпечення принципу правової визначеності в процесі цифровізації публічної влади є збереження вирішальної ролі людини при ухваленні остаточних рішень. Цифрові технології мають виконувати допоміжну функцію, спрямовану на оптимізацію процедур, обробку інформації та зменшення бюрократичного навантаження, але не можуть повністю замінити людину в процесі застосування права.

Разом з тим цифровізація здатна позитивно впливати на реалізацію принципу правової визначеності. Автоматизація процедур може сприяти однаковому застосуванню правових норм, мінімізувати корупційні ризики, забезпечувати відкритість адміністративних процедур та підвищувати рівень доступності публічних послуг. За даними соціологічних досліджень, значна частина громадян позитивно оцінює досвід використання електронних державних сервісів, що свідчить про зростання довіри до цифрових форм взаємодії з державою.

Ефективне забезпечення принципу правової визначеності в умовах цифровізації публічної влади потребує комплексного механізму, який має включати нормативний, інституційний, процедурний та технологічний рівні. Нормативний рівень передбачає створення чіткої правової основи функціонування цифрових систем та визначення меж автоматизованого правозастосування. Інституційний рівень пов'язаний з формуванням ефективної системи контролю за діяльністю цифрових платформ та алгоритмів. Процедурний рівень охоплює гарантії прозорості, доступності та можливості ефективного оскарження автоматизованих рішень. Технологічний рівень включає забезпечення інформаційної безпеки, захист персональних даних та відкритість алгоритмів.

Таким чином, цифровізація публічної влади істотно трансформує підходи до реалізації принципу правової визначеності.

Сучасні виклики пов'язані передусім із необхідністю забезпечення балансу між технологічною ефективністю та ціннісними засадами права. Лише за умови збереження гуманістичного характеру правозастосування, прозорості цифрових механізмів та належного контролю за автоматизованими рішеннями цифровізація здатна не підривати, а навпаки – посилювати реалізацію принципу правової визначеності та сприяти зміцненню довіри до публічної влади.

Список використаних джерел:

1. Панкратова В.О. Принцип правової визначеності: загальнотеоретична характеристика: монографія. Суми, 2016. 185 с. URL: <https://dspace.univd.edu.ua/items/7d14642f-8fc9-4fba-a5e9-7e402025d5a1> (дата звернення 27.04.2026)
2. European Commission for Democracy through Law (Venice Commission). *Report on the Rule of Law*. CDL-AD(2011)003rev, adopted at the 86th Plenary Session (Venice, 25–26 March 2011). URL: [https://www.venice.coe.int/webforms/documents/?pdf=CDL-AD\(2011\)003rev-e](https://www.venice.coe.int/webforms/documents/?pdf=CDL-AD(2011)003rev-e) (дата звернення 27.04.2026)
3. The Margin of Appreciation. Council of Europe (Lisbon Network, THEMIS Programme). URL: https://www.coe.int/t/dghl/cooperation/lisbonnetwork/themis/echr/paper2_en.asp (дата звернення: 27.03.2026).
4. Рішення Європейського суду з прав людини у справі *The Sunday Times v. the United Kingdom* (No. 1) від 26 квітня 1979 р. (за-ява № 6538/74). URL: <https://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-57584> (дата звернення: 27.04.2026).
5. Козюбра М. Принципи права: методологічні підходи до розуміння природи та класифікації в умовах сучасних глобалізаційних трансформацій. *Право України*. 2017. № 11. С. 142–164. URL: <https://ekmair.ukma.edu.ua/server/api/core/bitstreams/22ed5ed8-a0c4-450d-a56b-cad459b8cf46/content> (дата звернення: 27.04.2026).

Бевз Т. С.,

*доктор філософії у галузі права,
старший викладач кафедри державно-правових дисциплін
Національного університету «Острозька академія», адвокат*

КРИПТОВАЛЮТИ ТА ФІНАНСОВИЙ МОНІТОРИНГ: ВИКЛИКИ ДЛЯ ДЕРЖАВНОГО КОНТРОЛЮ

Стрімкий розвиток цифрових технологій та поширення криптовалют суттєво трансформують фінансову систему держави. Віртуальні активи дедалі активніше використовуються як засіб інвестування, накопичення капіталу та здійснення міжнародних розрахунків. Одночасно анонімність, децентралізований характер та транскордонність криптовалют створюють значні ризики для системи державного фінансового контролю.

Для України питання правового регулювання криптовалют є особливо актуальним у контексті цифровізації економіки, євроінтеграційних процесів, необхідності протидії легалізації (відмиванню) доходів та забезпечення фінансової безпеки держави в умовах воєнного стану.

Відповідно до статті 1 Закону України «Про віртуальні активи» [3], віртуальний актив – це нематеріальне благо, що є об'єктом цивільних прав та має вартість, виражену сукупністю даних в електронній формі.

Однією з ключових проблем у сфері фінансового моніторингу криптовалют є специфічні властивості віртуальних активів, які суттєво відрізняють їх від традиційних фінансових інструментів. Саме ці особливості ускладнюють здійснення державного контролю, податкового адміністрування та фінансового моніторингу.

Традиційна фінансова система функціонує через централізованих посередників – банки, фінансові установи, платіжні

системи та державні органи контролю. Натомість більшість криптовалют функціонують на основі технології blockchain, яка забезпечує децентралізоване зберігання та передачу інформації.

Це означає, що криптовалютні операції підтверджуються учасниками мережі, а не державним чи банківським органом. Оскільки відсутній єдиний центр управління системою, державні органи не мають технічної можливості безпосередньо блокувати або скасовувати транзакції, а контроль за рухом активів є значно складнішим, ніж у банківській системі.

Унаслідок цього криптовалютні операції фактично виходять за межі традиційних механізмів державного фінансового контролю та валютного нагляду.

На відміну від фіатних валют, які емітуються центральними банками держав, криптовалюти не мають єдиного адміністратора, відповідального за їх випуск, обіг або обслуговування.

Наприклад найвідоміша криптовалюта Bitcoin функціонує без центрального банку чи керуючої установи, емісія криптовалют відбувається автоматично за алгоритмами мережі, а управління мережею здійснюється колективно учасниками blockchain-системи.

Це створює низку проблем для державного регулювання, а саме:

- відсутній суб'єкт, до якого можна застосувати адміністративні чи фінансові санкції;
- неможливо зобов'язати систему виконувати вимоги національного законодавства;
- держава обмежена у можливості впливати на функціонування криптовалютного ринку.

Таким чином, класичні механізми банківського та валютного контролю виявляються малоефективними.

Однією з найбільших проблем для фінансового моніторингу є можливість здійснення анонімних або псевдонімних операцій із криптовалютами.

У blockchain-системах користувачі ідентифікуються не за

прізвищем чи паспортними даними, а за криптографічними ключами, адресами електронних гаманців та цифровими ідентифікаторами.

Хоча всі транзакції є відкритими та фіксуються у blockchain, встановити реального власника криптогаманця часто дуже складно, а іноді і практично неможливо.

Додатково проблему посилюють використання VPN-сервісів, анонімні криптовалютні гаманці та сервіси змішування

Усе це створює значні ризики та може сприяти легалізації доходів, отриманих злочинним шляхом, фінансуванню терористичної діяльності, приховуванню незаконних активів та ухиленню від сплати податків.

Операції з криптовалютами здебільшого здійснюються через міжнародні криптовалютні біржі та платформи, які можуть знаходитися поза межами юрисдикції України.

Проблема полягає у тому, що такі біржі можуть не підпадати під українське законодавство, тому державні органи України мають обмежений доступ до інформації про користувачів, внаслідок чого складно здійснювати податковий контроль та виникають труднощі із замороженням активів або виконанням судових рішень.

Крім того, користувачі можуть вільно переміщувати активи між різними юрисдикціями, що ускладнює міжнародне співробітництво у сфері фінансового моніторингу.

Для ефективного контролю за такими операціями державні органи повинні мати висококваліфікованих ІТ-фахівців, спеціальне програмне забезпечення та сучасні технічні ресурси.

Проте на практиці значна частина державних органів не має достатнього технічного забезпечення для відстеження криптовалютних транзакцій, встановлення зв'язків між гаманцями, виявлення схем відмивання коштів та аналізу діяльності DeFi-платформ.

Швидкий розвиток цифрових технологій також призводить до того, що законодавство часто не встигає адаптуватися до нових способів використання криптоактивів.

Таким чином, особливості криптовалют значно ускладнюють реалізацію державного фінансового контролю та потребують формування нових механізмів правового регулювання, міжнародного співробітництва та технологічного забезпечення системи фінансового моніторингу.

Відповідно до статті 6 Закону України «Про фінансовий моніторинг», суб'єкти первинного фінансового моніторингу зобов'язані здійснювати перевірку клієнтів, аналіз фінансових операцій та повідомляти про підозрілі транзакції.

Попри ухвалення Закону України «Про віртуальні активи» [3], в Україні досі відсутній повністю сформований механізм функціонування ринку криптоактивів.

Причинами тому є неповна імплементація рекомендацій FATF, відсутність належного механізму оподаткування операцій з криптовалютами, недостатня координація між правоохоронними органами, використання іноземних криптобірж поза юрисдикцією України.

Відповідно до статті 15 Закону України «Про віртуальні активи» [3], постачальники послуг, пов'язаних з обігом віртуальних активів, підлягають державному регулюванню та фінансовому моніторингу.

Однак, попри публічність блокчейн-технології, встановлення особи користувача криптогаманця часто є неможливим без міжнародної співпраці.

Це ускладнює реалізацію вимог статті 11 Закону України «Про фінансовий моніторинг» щодо належної перевірки клієнта та встановлення кінцевого бенефіціарного власника.

DeFi-платформи дозволяють здійснювати фінансові операції без банків та посередників, що фактично унеможливорює класичний державний контроль.

Чинне законодавство України наразі не містить окремого механізму контролю за DeFi-сервісами.

Відповідно до статті 2 Закону України «Про валюту і валютні операції» [2], валютне регулювання ґрунтується на принципі свободи валютних операцій.

Однак криптовалюти дозволяють фактично обходити традиційні механізми валютного контролю, що створює ризики виведення капіталу за межі держави.

Також Податковий кодекс України [1] наразі не містить комплексного механізму оподаткування операцій із криптовалютами.

Це створює правову невизначеність, ризики ухилення від сплати податків та складність декларування доходів від операцій з віртуальними активами.

Підсумовуючи вищевикладене, можна зробити висновок, що криптовалюти є важливим елементом сучасної цифрової економіки, однак їх використання створює нові виклики для системи державного фінансового контролю.

Недосконалість чинного законодавства, технологічна складність криптовалютних операцій та міжнародний характер обігу віртуальних активів потребують формування комплексної системи державного регулювання.

Ефективний фінансовий моніторинг у сфері криптовалют повинен забезпечувати фінансову безпеку держави, прозорість фінансових операцій, протидію відмиванню коштів, захист прав учасників цифрового ринку та розвиток інноваційної економіки України.

Список використаних джерел:

1. Податковий кодекс України : Закон України від 2 грудня 2010 р. № 2755-VI. URL <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2755-17>
2. Про валюту і валютні операції : Закон України від 21 червня 2018 р. № 2473-VIII. URL <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2473-19#Text>
3. Про віртуальні активи : Закон України від 17 лютого 2022 р. № 2074-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2074-20#Text>
4. Про запобігання та протидію легалізації (відмиванню) доходів, одержаних злочинним шляхом, фінансуванню тероризму та фінансуванню розповсюдження зброї масового знищення : Закон України від 6 грудня 2019 р. № 361-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/361-20#Text>
5. Про платіжні послуги : Закон України від 30 червня 2021 р. № 1591-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1591-20#Text>

Бенедик Л. В.,
доктор філософії у галузі права,
старший викладач кафедри теорії та історії держави і права
Національного університету «Острозька академія»

РЕАЛІЗАЦІЯ КУЛЬТУРНИХ ПРАВ ЛЮДИНИ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ

Повномасштабне вторгнення Російської Федерації на територію України, порушення цілісності державних кордонів та зазіхання агресора на державний суверенітет спричиняють низку проблем у реалізації прав людини та громадянина. Функціонування держави в умовах збройного конфлікту та правового режиму воєнного стану створюють суттєві виклики для забезпечення реалізації прав і свобод людини. З метою гарантування національної безпеки, обмежень можуть зазнавати не лише політичні, економічні та соціальні права, а й культурні, які є фундаментальними для збереження національної ідентичності, підтримання суспільної єдності та духовної стійкості населення.

Особливо актуальним є дослідження особливостей реалізації культурних прав в період дії воєнного стану та впливу повномасштабної збройної агресії проти України на реалізацію саме цієї категорії прав людини.

Варто зазначити, що культурна спадщина та об'єкти культурної інфраструктури на території України за час повномасштабного вторгнення суттєво постраждали: за даними Міністерства культури України, станом на початок травня 2026 року в Україні було зруйновано та пошкоджено 1783 пам'ятки культурної спадщини та 2540 об'єктів культурної інфраструктури [1].

Агресор систематично й цілеспрямовано завдає ударів по місцях, які уособлюють українську ідентичність, національну пам'ять та самобутню культуру. Такі дії держави-окупанта, що мають на меті знищити матеріальну основу української культури, є порушенням норм міжнародного гуманітарного права, зокрема Конвенції про захист культурних цінностей у випадку збройного конфлікту від 1954 року [2] та можуть кваліфікуватися як воєнний злочин.

Вивезення культурних пам'яток російськими окупантами з тимчасово окупованих територій України набуло масштабів, які експерти називають найбільшим пограбуванням культурних цінностей з часів Другої світової війни. Окупаційні сили систематично вивозять експонати з музеїв, заповідників та приватних колекцій.

На процес реалізації культурних прав в умовах війни суттєво впливають обмеження, які регламентовані Законом України «Про правовий режим воєнного стану» [3] та Указом Президента України «Про введення воєнного стану» [4]. Згідно з названим Указом Президента, у відповідності до Закону України «Про правовий режим воєнного стану», було дозволено обмежувати низку конституційних прав і свобод людини та громадянина. Зокрема, культурні права, гарантовані статтями 34 та 53, в умовах воєнного стану можуть обмежуватись в інтересах національної безпеки.

Варто зазначити, що реалізація права на освіту як фундаментального культурного права людини в період війни суттєво трансформувалась. Застосування додаткових безпекових заходів у випадку повітряних тривог зумовила необхідність облаштування укриттів у закладах освіти. Органи державної влади спільно з органами місцевого самоврядування та закладами освіти напружували механізм проведення навчання в змішаному та онлайн форматах. Реалізація права на освіту фактично залежить від місця розташування навчального закладу та безпекової ситуації в регіоні. Воєнний стан вплинув на цифровізаційні процеси в українській освіті, отож стало

можливим здобувати освіту в українському навчальному закладі, перебуваючи за кордоном, а можливість проведення занять залежить від інтернету, електроенергії, смартфонів та ПК.

Обмеження реалізації культурних прав стосуються також заборони проведення мирних зборів, мітингів, демонстрацій та інших масових заходів, що безпосередньо впливає і на реалізацію культурних прав. Так, в умовах війни було заборонено проводити концерти, фестивалі, виставки, з огляду на важливість уникнути скупчення великої кількості людей в одному місці.

Така заборона є необхідною і вимушеною мірою поведінки для збереження життя і здоров'я громадян, оскільки це пріоритетне завдання держави, адже гарантувати безпеку учасників масових заходів в умовах повітряних тривог та постійної загрози ракетних ударів по території України неможливо.

Важливо також враховувати положення Закону України від 19.06.2022 року «Про внесення змін до деяких законів України щодо підтримки національного музичного продукту та обмеження публічного використання музичного продукту держави-агресора»[5], яким фактично встановлено заборону на публічне відтворення російської музики у медіа та громадських місцях. Такі дії з боку держави у сфері культури є необхідними в контексті збройної агресії, а стимулювання й підтримка українських авторів та виконавців є стратегічно правильним шляхом, який необхідний для української культури.

У мирний час сфера культури характеризується відносно широкою свободою творчої діяльності та мінімальним втручанням держави у процес реалізації культурних прав. Водночас в умовах воєнного стану держава запроваджує низку чітко визначених обмежень і заборон, спрямованих на гарантування національної безпеки, інформаційної стійкості та відсічі збройній агресії.

Попри активні бойові дії на території держави, ракетні й дроніві удари та обстріли російської армії, а також встановлені владою обмеження, українська культура продовжує свій розвиток. Чимраз більшої популярності здобуває проведення онлайн концертів, організація творчих вечорів в укриттях та станціях метро. В умовах війни українська культура стала «цементувальною» основою суспільства, згуртувала українців як в Україні, так і тих, хто змушений був виїхати за кордон, українську діаспору й усіх небайдужих до долі України. Використання інструментів української культури сприяє поширенню знань про українську боротьбу на міжнародному рівні, підтвердженням чого є неабиякий інтерес іноземців до вітчизняних фільмів та пісень, як і готовність допомагати українській армії.

Список використаних джерел:

1. Міністерство культури та стратегічних комунікацій України: Росіяни пошкодили 1783 пам'ятки культурної спадщини та 2540 об'єктів культурної інфраструктури // Міністерство культури та стратегічних комунікацій України: офіц. вебсайт. URL: <https://mincult.gov.ua/news/rosiyany-poshkodyly-1783-pamyatky-kulturnoyi-spadshhyny-ta-2540-obyektiv-kulturnoyi-infrastruktury/> (дата звернення: 18.05.2026).
2. Конвенція про захист культурних цінностей у випадку збройного конфлікту від 14 травня 1954 року // Верховна Рада України. Законодавство України
3. Про правовий режим воєнного стану: Закон України від 12 травня 2015 р. (в редакції від 30 жовтня 2024 р.). URL: <https://zakon.rada.gov.ua>
4. Про введення воєнного стану в Україні: Указ Президента України від 24 лютого 2022 №64/2022. URL: <https://www.president.gov.ua/documents/642022-41397>
5. Про внесення змін до деяких законів України щодо підтримки національного музичного продукту та обмеження публічного використання музичного продукту держави-агресора від 19.06.2022. URL: <https://zakon.rada.gov.ua>

Черняк А. С.,

*аспірант кафедри теорії та історії держави і права
Національного університету «Острозька академія»*

ЦИФРОВІЗАЦІЯ ЯК ІНСТРУМЕНТ РЕАЛІЗАЦІЇ ПРАВА НА ДОСТУП ДО ПУБЛІЧНОЇ ІНФОРМАЦІЇ В УМОВАХ ДЕЦЕНТРАЛІЗАЦІЇ

Сучасний етап розвитку публічного управління в Україні характеризується одночасним впровадженням двох взаємопов'язаних процесів, а саме: децентралізації публічної влади та цифровізації управлінських процесів. Передача великого обсягу повноважень до органів місцевого самоврядування спричинило трансформацію системи розпорядників публічної інформації, а також значно збільшило обсяг інформації, що створюється ними або ж перебуває у їхньому розпорядженні, а тому підлягає оприлюдненню.

У сучасних реаліях цифровізація виступає основним механізмом реалізації права на доступ до публічної інформації, зокрема шляхом оприлюднення публічної інформації на Єдиному державному вебпорталі відкритих даних, офіційних вебсайтах розпорядників інформації та інших ресурсах, що значно спрощує процес отримання відомостей для запитувачів.

Водночас, не зважаючи на значний потенціал цифрових технологій, їх впровадження у сфері забезпечення доступу до публічної інформації на місцевому рівні супроводжується низкою проблем, зокрема цифровою нерівністю, що характеризується різним рівнем доступу до мережі Інтернет, низьким рівнем цифрової грамотності населення та обмеженою доступністю цифрових ресурсів для осіб з інвалідністю.

Окремі аспекти забезпечення права на доступ до публічної інформації, зокрема в умовах децентралізації досліджувались у працях українських вчених, а саме: О. В. Карпенка, Ж. З. Денисюк, Т. В. Запорожець, Т. І. Биркович, В. І. Биркович, О. С. Кабанець та інших.

У зв'язку з цим метою цієї доповіді є комплексне дослідження ролі цифровізації у забезпечення реалізації права на доступ до публічної інформації в умовах децентралізації, визначення основних проблем у цій сфері та напрямки їх удосконалення.

Реформа децентралізації місцевого самоврядування в Україні спричинила значну трансформацію системи публічної влади шляхом передання значного обсягу повноважень і ресурсів від центральних органів державної влади до територіальних громад. У зв'язку з цим органи місцевого самоврядування набули статусу провідних суб'єктів реалізації прав та свобод людини й громадянина, зокрема у сфері доступу до публічної інформації. Водночас розширення їх повноважень супроводжується збільшенням обсягів інформації, яку вони створюють та яка перебуває у їх розпорядженні, що вимагає впровадження ефективних механізмів їх оприлюднення та забезпечення доступу для громадян, зокрема із використанням цифрових технологій.

Право на доступ до публічної інформації є одним з визначальних елементів демократичного суспільства, що забезпечує відкритість діяльності органів публічної влади, сприяє підзвітності та створює передумови для ефективного громадського контролю. У сучасних умовах зміст цього права зазнає суттєвих змін. Якщо раніше основною формою його реалізації було подання письмових запитів, то сьогодні дедалі більшого значення набувають електронні способи доступу до інформації, зокрема через офіційні веб-сайти, портал відкритих даних та інші електронні сервіси.

Нормативно-правовою основою впровадження електронного врядування в Україні є, зокрема, Закон України «Про доступ до публічної інформації», який встановлює обов'язок

розпорядників інформації, у тому числі органів місцевого самоврядування, забезпечувати її систематичне та оперативне оприлюднення, зокрема в електронній формі. Відповідно до статті 5 цього Закону, доступ до інформації забезпечується, серед іншого, шляхом систематичного та оперативного оприлюднення інформації на офіційних вебсайтах в мережі Інтернет та на єдиному державному вебпорталі відкритих даних [1]. Окрім цього, нормативно-правовим актом, який визначає основні напрями державної політики у сфері цифрової трансформації є Концепція розвитку електронного урядування в Україні, яка схвалено розпорядженням Кабінету Міністрів України від 20.09.2017 № 649-р. Цей документ передбачає створення умов для відкритості діяльності органів влади, підвищення рівня доступності публічної інформації та впровадження електронних сервісів.

З огляду на це, суттєвим елементом електронного урядування є функціонування офіційних вебресурсів органів місцевого самоврядування, які виконують роль основних каналів комунікації з громадянами. Через такі ресурси здійснюється оприлюднення нормативно-правових актів, рішень органів влади, інформації про використання бюджетних коштів та інше. Таким чином, електронні платформи сприяють реалізації принципів відкритості та прозорості діяльності публічної влади [2].

Не менш важливим інструментом цифровізації публічного управління органів місцевого самоврядування є відкриті дані. Правові засади функціонування відкритих даних в Україні визначені, зокрема, постановою Кабінету Міністрів України від 21.10.2015 № 835 «Про затвердження Положення про набори даних, які підлягають оприлюдненню у формі відкритих даних», яка визначає перелік обов'язкових наборів даних та вимоги до їх оприлюднення.

Відкриті дані є особливою формою реалізації права на доступ до публічної інформації, оскільки вони забезпечують не лише пасивний доступ до інформації шляхом подання запиту,

але й проактивне її оприлюднення на цифрових ресурсах. У науковій літературі відкриті дані розглядаються як один із базових елементів електронного врядування, що забезпечує створення умов для повторного використання інформації, розвитку інновацій та підвищення ефективності управлінських процесів. Вони дозволяють представникам громадськості аналізувати діяльність органів місцевого самоврядування, здійснювати контроль за використанням бюджетних коштів та брати участь у прийнятті управлінських рішень [3].

Разом з тим, не дивлячись на те, що правове регулювання права на доступ до публічної інформації ґрунтується на принципах рівності та недискримінації, наявна проблема цифрової нерівності. Одним з визначальних аспектів цифрової нерівності є різний рівень доступу до мережі Інтернет, особливо у сільській місцевості та віддалених територіальних громадах. Відсутність стабільного інтернет-зв'язку або його висока вартість створюють суттєві бар'єри для використання електронних сервісів та доступу до офіційних вебресурсів органів місцевого самоврядування.

Не менш важливим чинником є рівень цифрової грамотності населення. Значна частина громадян, особливо особи похилого віку, не володіють достатніми навичками користування електронними ресурсами, що ускладнює реалізацію їх права на доступ до публічної інформації в цифровій формі [4]. У цьому контексті цифровізація може не лише розширювати можливості доступу, але й створювати нові соціальні бар'єри.

Окрему проблему становить доступність цифрових ресурсів для осіб з інвалідністю, зокрема осіб із порушеннями функцій зору, що потребує впровадження спеціальних технічних рішень та дотримання стандартів вебдоступності.

Отже, поєднання процесів децентралізації публічної влади та цифровізації управлінських процесів суттєво трансформує механізми реалізації права на доступ до публічної інформації, розширюючи можливості його здійснення через електронні ресурси та відкриті дані. Водночас ефективність цих процесів

значною мірою залежить від рівня цифрової спроможності органів місцевого самоврядування та населення. Наявність цифрової нерівності, зокрема нерівномірність розвитку інформаційної інфраструктури територіальних громад і недоліки у практиці оприлюднення інформації зумовлюють необхідність удосконалення державної політики у цій сфері. У зв'язку з цим пріоритетними напрямками мають стати забезпечення рівного доступу до цифрових ресурсів, підвищення рівня цифрової грамотності населення, а також розвиток відкритих даних як провідного інструменту прозорості та підзвітності публічної влади.

Список використаних джерел:

1. Про доступ до публічної інформації: Закон України від 13.01.2011 № 2939-VI: станом на 08.08.2025. URL: <https://surl.li/sljbfn> (дата звернення: 06.04.2026);
2. Биркович Т. І., Биркович В. І., Кабанець О. С. Механізми публічного управління у сфері цифрових трансформацій. *Державне управління: удосконалення та розвиток*. 2019. № 9. URL: <https://surl.li/udhgnp> (дата звернення: 08.04.2026);
3. Цифрове врядування : монографія / О. В. Карпенко та ін. Київ: Ідея Принт, 2020. 336 с. URL: <https://surl.li/qufgtk> (дата звернення: 10.04.2026);
4. Олещенко В. Ю. Цифрова нерівність та її вплив на реалізацію прав людини в епоху цифрових трансформацій. *Права людини в епоху цифрових трансформацій: XII Міжнар. науково-практ. конф.* Київ. 2022. С. 368. URL: <https://surl.li/qsprts> (дата звернення: 14.04.2026).

Черняк А. С.,

*аспірант кафедри теорії та історії держави і права
Національного університету «Острозька академія»*

ДОСТУП ДО ІНФОРМАЦІЇ ПРО СПАДКОВІ СПРАВИ: БАЛАНС МІЖ ПУБЛІЧНІСТЮ ТА ОХОРОНОЮ ПРИВАТНОГО ЖИТТЯ

Відкритість органів державної влади та місцевого самоврядування, зокрема нотаріальних установ, є однією з основних гарантій забезпечення демократії в країні. Це питання також стосується і сфери спадкового права, оскільки можливість отримання інформації про заведені спадкові справи часто впливає на реалізацію майнових прав громадян. Проте необхідно враховувати, що у спадкових справах міститься інформація, яка безпосередньо стосується приватного життя спадкодавця та членів його родини і, у зв'язку з цим, потребує особливого правового захисту.

Основи доступу до інформації в Україні закріплені у статті 34 Конституції України, згідно якої кожен має право вільно збирати, зберігати, використовувати і поширювати інформацію усно, письмово або в інший спосіб – на свій вибір [1]. Натомість це право може бути обмежене. У частині другій цієї статті наведено вичерпний перелік випадків, в інтересах яких може бути обмежено доступ до інформації, зокрема в інтересах захисту репутації або прав інших людей. Аналогічна позиція висвітлена і у ряді міжнародних нормативно-правових актах, зокрема у статтях 8 та 10 Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод, статтях 12 та 19 Загальної декларації прав людини, статті 3 Конвенції Ради Європи про доступ до офіційних документів та інші.

До того ж, Європейський суд з прав людини у своїх рішеннях «Угорське об'єднання громадських свобод проти Угорщини» від 2009 року та «Молодіжна ініціатива з прав людини проти Сербії» від 2013 року стверджує, що право на доступ до інформації не є абсолютним. Під час обмеження доступу до інформації потрібно враховувати безліч факторів, зокрема ступінь впливу запитуваної інформації на приватне життя осіб та наявність суспільного інтересу в отриманні такої інформації [2; 3].

Водночас, право кожного на повагу до приватного життя є одним із базових прав людини, що знайшло своє вираження у статті 32 Конституції України, згідно якої ніхто не може зазнавати втручання в його особисте і сімейне життя, крім випадків, передбачених Конституцією України [1]. До того ж, стаття 8 Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод покладає на держави-учасниці позитивне зобов'язання забезпечувати ефективний правовий захист кожного на приватність [4].

У межах спадкових правовідносин приватність охоплює безліч елементів: зміст заповіту, місце проживання спадкоємців, інформацію про родинні зв'язки зі спадкодавцем та інше. Вся ця інформація, здебільшого, належить до категорії інформації з обмеженим доступом, а її розголошення, без відома володільців такої інформації, може завдати останнім непоправної шкоди. Саме тому суспільний інтерес в отриманні інформації не завжди є співрозмірним тій шкоді, що може бути завдана особі. Так, у рішенні від 2004 року у справі «Фон Ганновер проти Німеччини» Європейський суд з прав людини наголосив, що публічні особи також мають невід'ємне право на приватність, якщо інформація стосується тих аспектів, що не пов'язані з виконанням ними суспільних функцій [5].

До того ж, однією з особливостей спадкового права є те, що воно стосується не лише прав та інтересів живих людей, а й пам'яті померлої особи. Не дивлячись на те, що Європейський суд з прав людини не визнає померлу особу суб'єктом

правовідносин, все ж у рішенні від 2013 року у справі «Путістін проти України» суд зазначив, що репутація померлого члена родини заявника може за певних обставин впливати на приватне життя цієї особи, і таким чином підпадати під дію статті 8 Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод [6].

Зважаючи на це, доступ до інформації у сфері спадкових правовідносин потребує особливого підходу, що поєднує в собі забезпечення принципу відкритості нотаріальних дій, з одного боку, та надання гарантій захисту приватного життя учасників таких правовідносин, з іншого. Тут важливо розуміти, що приватність не зникає зі смертю особи, оскільки певні елементи її особистого життя продовжують бути значущими для спадкоємців. Це може впливати на їхню репутацію, психоемоційний стан та інше. Отож, втручання у приватне життя у цій сфері правовідносин можливе лише у виняткових випадках та у межах, що передбаченні чинним законодавством.

Водночас, інформація, що знаходиться у спадкових справах, належить до особливої категорії відомостей, оскільки вона одночасно має приватний характер та публічний інтерес у її отриманні. Відкритість цієї інформації необхідне задля забезпечення протидії шахрайським діям, запобігання подвійного спадкування та інше. Окрім цього, надмірне розкриття таких відомостей може призвести до порушення права на приватність, а також розголошення персональних даних про спадкодавця та спадкоємців.

Відповідно до пункту 5 Порядку державної реєстрації заповітів, спадкових договорів і заведених спадкових справ у Спадковому реєстрі, затвердженого постановою Кабінету Міністрів України від 11 травня 2011 року № 491 на державні нотаріальні контори, державні нотаріальні архіви та приватних нотаріусів покладено обов'язок реєстрації заповітів та спадкових договорів у Спадковому реєстрі [7].

Водночас наявна низка проблем у сфері забезпечення права на приватність та безпеку, яка виражається у відсутності

належних гарантій для запобігання неправомірного доступу до персональних даних. Так, кожен, хто володіє мінімальною інформацією про померлу особу, може отримати відомості, що, в окремих випадках, може призвести до втручання у приватне життя спадкоємців.

У зв'язку з цим, доцільним є поділ такої інформації на дві категорії: публічну та приватну, а також впровадження різних порядків доступу до неї. З одного боку, до публічної інформації може бути віднесено: факт відкриття спадкової справи, її дата та номер, а також нотаріальний округ, в якому її було відкрито. Для такої інформації доцільно створити публічний реєстр, де кожен бажаючий зможе переглянути її. З іншого боку, до приватної інформації повинні бути віднесені всі персональні дані сторін спадкової справи та будь які відомості, що можуть мати вплив на хід певної справи. Саме ця інформація може бути отримана лише за допомогою офіційного запиту до належних розпорядників із зазначенням мети отримання такої інформації.

Щось схоже можна побачити у сфері доступу до судових рішень, де функціонує відкритий Єдиний державний реєстр судових рішень з обмеженою кількістю інформації про судові рішення. А решту відомостей можуть отримати лише учасники судового провадження та інші особи, чиї права та обов'язки можуть зазнати впливу такого судового рішення.

До того ж, доцільним є впровадження електронної системи ідентифікації запитувачів за допомогою кваліфікованого електронного підпису чи через застосунок «Дія», що забезпечить прозорість та контроль за кожним запитом. Також це сприятиме формуванню більшої довіри населення до нотаріальних органів та зменшить кількість випадків несанкціонованого доступу до конфіденційних відомостей.

Отже, право на доступ до інформації та право на повагу до приватного життя є взаємопов'язаними, але не тотожними, що чітко виражається у спадкових правовідносинах. Виходячи з цього, інформація про спадкові справи повинна підлягати

регульованій публічності, що буде забезпечувати право кожного на отримання публічної інформації про такі відомості та, водночас, гарантуватиме конфіденційність персональних та інших даних.

Саме це дозволить досягти балансу між правом на доступ до публічної інформації та правом на повагу до приватного життя, що буде цілком відповідати вимогам міжнародного законодавства та практиці Європейського суду з прав людини та сприятиме підвищенню рівня довіри громадян до нотаріату.

Список використаних джерел:

1. Конституція України : від 28.06.1996 № 254к/96-ВР : станом на 1 січня 2020 року. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254к/96-вр#Text>
2. Рішення Європейського суду з прав людини від 14.04.2009 у справі № 37374/05 «Угорське об'єднання громадських свобод проти Угорщини». URL: <https://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-92171>
3. Рішення Європейського суду з прав людини від 25.06.2013 у справі № 48135/06 «Молодіжна ініціатива з прав людини проти Сербії». URL: <https://hudoc.echr.coe.int/fre?i=001-120955>;
4. Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод : Конвенція Ради Європи від 04.11.1950 : станом на 1 серпня 2021 року URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_004#Text;
5. Рішення Європейського суду з прав людини від 24.06.2004 у справі № 59320/00 «Фон Ганновер проти Німеччини». URL: <https://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-61853>;
6. Рішення Європейського суду з прав людини від 21.11.2013 у справі № 16882/03 «Путістін проти України». URL: <https://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-128204>;
7. Про затвердження Порядку державної реєстрації заповітів і спадкових договорів у Спадковому реєстрі : Постанова Кабінету Міністрів України від 11.05.2011 № 491 : станом на 30 грудня 2023 року URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/491-2011-п#Text>.

Висоцький С. О.,

аспірант кафедри цивільно-правових дисциплін
Національного університету "Острозька академія"

РОЗПОДІЛ РЕНТНОЇ ПЛАТИ ЗА КОРИСТУВАННЯ НАДРАМИ ДЛЯ ВИДОБУВАННЯ ВУГЛЕВОДНІВ ЯК ІНСТРУМЕНТ ФІНАНСОВОЇ ДЕЦЕНТРАЛІЗАЦІЇ В УКРАЇНІ

Формування ефективної публічної влади на засадах субсидіарності та децентралізації, розвиток справжнього народовладдя безпосередньо в частині зміцнення основ місцевої демократії, має супроводжуватись процесами становлення та сталого розвитку інституту місцевого самоврядування, який дає змогу демократизувати апарат управління, ефективно вирішувати місцеві проблеми, забезпечувати врахування інтересів територіальних громад, оптимально поєднуючи інтереси і права мешканця будь-якої території та інтереси держави в цілому [1, с. 1].

Успішність реформування органів місцевого самоврядування та наближення особливостей їх розвитку до положень Європейської хартії місцевого самоврядування в рамках виконання міжнародно-правових зобов'язань в частині забезпечення місцевої і регіональної демократії на шляху до реалізації євроінтеграційних прагнень України відіграє важливу роль у процесі підвищення ефективності державного управління та зростання показників фінансово-економічного розвитку країни в цілому [2, с. 43-46].

Отож, розпочаті у 2014 році реформи, спрямовані на розвиток децентралізації, підвищення фінансової автономії та зміцнення матеріально-фінансової бази місцевих органів

влади, задоволення потреб територіальних громадян у всіх сферах життєдіяльності, розширення переліку та покращення якості публічних послуг населенню, стали рушійною силою, спрямованою на підвищення рівня соціально-економічного розвитку територій [2; 43-46].

Фінансовою основою розвитку територіальних громад є місцеві бюджети. У процесі реформування місцевого самоврядування та територіальної організації влади функціонування місцевих бюджетів повинно бути спрямоване на активізацію внутрішнього потенціалу, застосування механізмів нарощування доходної бази, забезпечення оптимального використання ресурсів громади та її стабільного економічного розвитку [3].

З прийняттям низки нормативно-правових актів, серед яких, насамперед, треба виокремити Закон України “Про внесення змін до Податкового кодексу України та деяких законодавчих актів щодо податкової реформи” від 28 грудня 2014 року № 71-VIII та Закон України “Про внесення змін до Бюджетного кодексу України щодо реформи міжбюджетних відносин” від 28 грудня 2014 року № 79-VIII, які набули чинності з 01.01.2015 та стали основою фінансової децентралізації, місцеве самоврядування в Україні досягло нового рівня фінансової автономії та забезпечення фінансовими ресурсами [4] [5].

Так, зокрема, як наслідок внесених змін доходи загального фонду місцевих бюджетів було розширено за рахунок: спрямування до них 100% плати за надання адміністративних послуг, 100% державного мита, 10% податку на прибуток підприємств (обласні бюджети), а також збору з роздрібного продажу підакцизних товарів за ставкою від 2% до 5% їх вартості; розширення бази оподаткування податку на нерухомість (податок на нерухоме комерційне майно); передачі зі спеціального фонду екологічного податку (крім радіоактивних відходів) з одночасним збільшенням нормативу зарахування до 80%; спрямування до доходів загального фонду

бюджетів міст обласного значення, районних бюджетів та бюджетів об'єднаних територіальних громад 60% податку на доходи фізичних осіб, що сплачувався (перераховувався) згідно з Податковим кодексом України на відповідній території (крім території міст Києва та Севастополя, до міських бюджетів яких зараховувалося 40 та 100 відсотків сплаченого податку на доходи фізичних осіб відповідно) [4][5].

Разом з тим, нерідко поза увагою залишається ще один дієвий інструмент фінансової децентралізації в Україні, спрямований на посилення спроможності місцевих громад (ОТГ) та стимулювання розвитку територій, на яких здійснюється видобуток корисних копалин, а саме механізм розподілу між державним та місцевими бюджетами надходжень рентної плати за користування надрами для видобування корисних копалин, зокрема, природного газу, нафти та газового конденсату, запроваджений Законом України “Про внесення змін до Бюджетного кодексу України щодо зарахування рентної плати за користування надрами для видобування нафти, природного газу та газового конденсату” від 20 грудня 2016 року № 1793-VIII [6].

Згідно з внесеними змінами, чинними і досі, 95% рентної плати надходить до державного бюджету, а 5% розподіляється між місцевими бюджетами різних рівнів наступним чином:

- за відсутності ОТГ 2% рентної плати зараховується до обласного бюджету, 2% – до районного бюджету та 1% – до бюджету відповідної сільради;
- за наявності ОТГ 3% рентної плати зараховується до бюджету цієї територіальної громади, 2% – до відповідного обласного бюджету [7].

За результатами аналізу законів України про Державний бюджет України в частині податкових надходжень від сплати рентної плати за користування надрами для видобування вуглеводнів можна виснувати, що завдяки запровадженому механізму децентралізації рентних платежів протягом 2018–2025 рр. місцеві бюджети усіх рівнів 11 областей

України, (насамперед, Полтавської, Харківської, Львівської, Івано-Франківської, Сумської, Чернігівської, Дніпропетровської областей) та понад 100 територіальних громад, на території яких в різні періоди здійснювався видобуток вуглеводнів, сукупно отримали понад 20 млрд грн, спрямувавши ці кошти на проекти з енергоефективності, підвищення якості медичних послуг, облаштування соціальної інфраструктури та фінансування екологічних проєктів з метою підвищення якості життя мешканців громад.

Таким чином, починаючи з 2018 року, рентні платежі за видобуток вуглеводнів стали ефективним інструментом фінансової децентралізації та важливим джерелом власних доходів громад, зменшуючи їхню залежність від державних трансфертів, забезпечуючи компенсацію за використання їхніх природних ресурсів і екологічне навантаження, а також реальну фінансову основу для розвитку місцевого самоврядування.

Список використаних джерел:

1. Дробуш І. В. Місцеве самоврядування в умовах децентралізації влади в Україні: сучасний стан та перспективи // *Часопис Національного університету «Острозька академія». Серія «Право»*. – 2018. – № 2 (18). – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://lj.oa.edu.ua/articles/2018/n2/18divstp.pdf>. Дата звернення: 05.05.2026.

2. Тютюник І. В., Решетняк Я. В. Фінансова децентралізація в Україні: можливості та загрози для забезпечення сталого розвитку територіальних громад // *Економіка та держава*. – 2017. – № 12. – С. 43–47. Дата звернення: 05.05.2026.

3. Когут Ю. М., Ковач-Румп Г. Л. Фінансова децентралізація в Україні та її вплив на формування місцевих бюджетів: досягнення і недоліки // *Ефективна економіка*. – 2021. – № 9. – [Електронний ресурс]. – DOI: 10.32702/2307-2105-2021.9.75. – Режим доступу: <http://www.economy.nayka.com.ua/?n=9&y=2021>. Дата звернення: 05.05.2026.

4. Про внесення змін до Податкового кодексу України та деяких законодавчих актів України щодо податкової реформи: Закон

України від 28.12.2014 № 71-VIII. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/71-19#Text>. Дата звернення: 05.05.2026.

5. Про внесення змін до Бюджетного кодексу України щодо реформи міжбюджетних відносин: Закон України від 28.12.2014 № 79-VIII. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/79-19#Text>. Дата звернення: 05.05.2026.

6. Про внесення змін до Бюджетного кодексу України щодо зарахування рентної плати за користування надрами для видобування нафти, природного газу та газового конденсату: Закон України від 20.12.2016 № 1793-VIII. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1793-19#Text>. Дата звернення: 05.05.2026.

7. Бюджетний кодекс України : Закон України від 08.07.2010 № 2456-VI. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2456-17>. Дата звернення: 05.05.2026.

Карпюк А. В.,

голова Великоомелянської територіальної громади

ІНФОРМАЦІЙНІ ТА ЦИФРОВІ ПРАВА: ЇХ СПІВВІДНОШЕННЯ НА РІВНІ ТЕРИТОРІАЛЬНОЇ ГРОМАДИ

Досліджуючи інформаційні права у сфері місцевого самоврядування, варто послуговуватися визначенням інформаційних прав як сукупності гарантованих державою та органами місцевого самоврядування організаційно-правових і матеріально-технічних можливостей жителів громади створювати, збирати, одержувати, зберігати, використовувати, поширювати інформацію, пов'язану з функціонуванням представницьких органів місцевого самоврядування, діяльністю виконавчих органів, їхніх посадових осіб, підприємств, установ, організацій, розташованих на території громади з метою підвищення ефективності реалізації функцій муніципальної влади, зокрема й шляхом здійснення ефективного громадського контролю за її діяльністю.

Таке визначення може бути покладене в основу управлінського (комунікативного) підходу, за яким інформаційні права є основою для двостороннього зв'язку між жителями та владою, забезпечують прозорість локальної влади та участь місцевого населення у прийнятті рішень. Саме такі права як: право на захист персональних даних (обмеження доступу сторонніх осіб до особистої інформації мешканців громади в базах даних ОМС); право на доступ до публічної інформації, якому кореспондує обов'язок ОМС надавати відомості про бюджет, комунальну власність та прийняті рішення; право на участь у прийнятті рішень шляхом ознайомлення з проектами актів

ради до їхнього затвердження; право на звернення, зокрема шляхом подання запитів, скарг та петицій до органів місцевого самоврядування, місцевих депутатів та посадовців дозволяють громаді здійснювати ефективний громадський контроль за діяльністю органу місцевого самоврядування, конкретного посадовця чи місцевого депутата.

Серед пріоритетних сфер цифрової трансформації, які визначаються на рівні урядових програм, є розвиток територіальних громад та територій[1].

Таким чином, цифровізація зумовила появу цифрових прав, які є сукупністю прав людини, які застосовуються в цифровому просторі та забезпечують захист свободи, приватності, безпеки і доступу до інформації та послуг в інтернеті й інших цифрових середовищах.

О. П. Братасюк та Н. Ф. Ментух, аналізуючи поняття та критерії класифікації цифрових прав в Україні, приходять до висновку, що цифрові права людини- це окрема група прав людини, які пов'язані з використанням та / або реалізуються в мережі Інтернет за допомогою спеціальних пристроїв (комп'ютерів, смартфонів, тощо). Автори також наголошують на великій кількості цифрових прав, які потребують нормативного врегулювання, а деякі з них за важливістю та значенням для людини є основоположними та потребують конституціоналізації, наприклад, право на доступ до Інтернету [2, с. 59].

Різне розуміння необхідності конституційного розширення переліку прав та свобод людини за рахунок цифрових прав породжує ще одну наукову дискусію про те, як співвідносяться цифрові права з інформаційними, які регламентуються Розділом II Конституції України?

При цьому варто зауважити, що одне з основних цифрових прав – доступ до інтернету знайшло своє закріплення на конституційному рівні, а також в практиці Конституційної ради Франції. Франція стала однією з перших країн світу, де доступ до Інтернету було офіційно прирівняно до базових конституційних свобод. Схожі норми згодом почали впроваджувати або

інтерпретувати в інших країнах (наприклад, у Греції, Естонії, Фінляндії, а також на рівні рекомендацій ООН) [3].

Визначаючи цифрові права на рівні громади як права мешканців громади користуватися цифровими технологіями та послугами безпечно, рівноправно та з можливістю впливати на рішення місцевої влади, виокремлюємо наступні складові цифрових прав: 1) доступ до інтернету та цифрових послуг – можливість отримувати адміністративні, освітні, медичні та інші послуги онлайн; 2) захист персональних даних громада та її органи мають належно захищати інформацію про мешканців; 3) цифрова безпека – захист від шахрайства, кібератак, незаконного використання акаунтів і даних; 4) доступ до інформації – можливість отримувати відкриту інформацію про діяльність органів місцевого самоврядування, бюджет, рішення та закупівлі; 5) електронна демократія – електронні петиції, громадські консультації, місцеві ініціативи, участь у громадському бюджеті тощо; 6) цифрова інклюзія – доступність цифрових сервісів для людей похилого віку, людей з інвалідністю та тих, хто має низький рівень цифрових навичок; право на цифрову освіту – можливість отримувати знання, необхідні для безпечного й ефективного користування цифровими технологіями; 7) прозорість алгоритмів та автоматизованих рішень – мешканці мають розуміти, як цифрові системи впливають на рішення влади щодо них.

При цьому важливо зауважити, що на рівні територіальної громади цифровізація має бути не лише про створення застосунків і порталів, а й про забезпечення прав людини, доступності, прозорості та участі мешканців у місцевому урядуванні. Місцеве самоврядування має діяти за принципом: доступність → прозорість → безпека → захист приватності → участь мешканців → підзвітність влади. Наприклад, якщо орган місцевого самоврядування створює електронний сервіс для подання заяв, то він має не просто запустити сайт, а й забезпечити можливість скористатися ним для різних категорій населення, захистити персональні дані, пояснити порядок

обробки заяви та надати мешканцю громади можливість оскаржити рішення.

Органи місцевого самоврядування забезпечують цифрові права мешканців через створення доступних цифрових сервісів, захист даних, відкритість інформації та залучення громадян до прийняття рішень. Місцева влада переводить адміністративні та інші послуги в онлайн-формат, створює електронні кабінети, портали та системи подання заяв, таким чином забезпечуючи доступ до цифрових послуг.

Доступ до публічної інформації забезпечується шляхом оприлюднення на офіційних вебсайтах громади рішень ради, проєктів рішень, бюджетів, закупівель, програм розвитку та іншої суспільно важливої інформації.

Мешканці можуть започатковувати електронні петиції, громадські консультації, електронні звернення, місцеві ініціативи та інструменти громадського бюджету (електронна участь громади). При цьому пріоритетом в механізмі реалізації цифрових прав має бути:

1. *Захист персональних даних.* Органи місцевого самоврядування повинні обмежувати доступ до персональних даних, використовувати їх лише для визначених законом цілей та забезпечувати належний захист інформаційних систем.

2. *Цифрова доступність.* Сайти й електронні сервіси мають бути максимально зручними для людей з інвалідністю, людей старшого віку та мешканців із недостатніми цифровими навичками.

3. *Цифрова грамотність.* Громади можуть організовувати навчання мешканців користуванню електронними послугами, електронним підписом, державними та місцевими цифровими сервісами.

4. *Кібербезпека.* Місцеві органи влади мають захищати інформаційні системи від несанкціонованого доступу, втрати або знищення даних.

5. *Зворотній зв'язок.* Через електронні звернення, опитування, чат-боти та інші цифрові канали мешканці можуть

повідомляти про проблеми та контролювати реагування влади.

Значної ваги набуває й Європейська декларація про цифрові права та принципи для Цифрового десятиліття (2023/C 23/01), підписана лідерами Європейського Парламенту, Ради ЄС та Європейської Комісії у грудні 2022 року та офіційно опублікована 23 січня 2023 року. Головна мета Декларації полягає в тому, щоб забезпечити людиноцентричну цифрову трансформацію, де базові права людини захищаються в онлайн-середовищі так само суворо, як і в реальному житті. Документ слугує ціннісним орієнтиром для розвитку технологій та формування політики у сфері ШІ, інтернету та державних послуг. Вона доповнює Хартію основних прав ЄС та спрямовує нормотворчість і судову практику держав-членів [4].

Стан впровадження цих принципів щороку відстежується Єврокомісією у спеціальних звітах про прогрес «Цифрового десятиліття» (State of the Digital Decade).

У контексті взятих на себе зобов'язань Україні на всіх рівнях публічного управління варто послуговуватися такими принципами, які в своїй сукупності забезпечуватимуть технологічно реалізацію інформаційних прав та тим самим сприятимуть розбудові інформаційного суспільства, готового та відкритого до діалогу з владою.

Проведений аналіз наукових підходів до розуміння інформаційних прав дозволив прийти до висновку, що цифрові права та інформаційні права співвідносяться як частина і ціле, де цифрові права є сучасною, технологічно зумовленою трансформацією ширших інформаційних прав. Інформаційні права охоплюють будь-які дії з інформацією (право на пошук, отримання, поширення), тоді як цифрові права конкретизують їх у середовищі інтернету та цифрових технологій.

Інформаційні права є базовою категорією для всіх видів інформації, а цифрові права діють саме в цифровому (електронному) просторі. Так, в обох випадках головним об'єктом

є інформація, але в цифрових правах – це дані в електронному вигляді, цифрові коди та мережеві ресурси.

Безперечно, за часом інформаційні права з'явилися раніше, охоплюють традиційні ЗМІ, паперові документи, усне мовлення та медіа. Гарантують свободу слова, право на доступ до публічної інформації та захист приватності загалом.

Цифрові права є найшвидшою і наймолодшою частиною системи інформаційних прав, яка розвивається разом із гаджетами та мережами. Вони виникли через появу інтернету, штучного інтелекту та кіберпростору. Цифрові права включають право на доступ до інтернету, право на висловлення поглядів онлайн, право на приватність і захист персональних даних, право на свободу та особисту безпеку онлайн, право на мирні зібрання, асоціації та/або використання електронних інструментів демократії, право на цифрове самовизначення або право на забуття.

Конституційно-правовий аналіз основних доктринальних підходів до сутності та змісту інформаційних прав та свобод людини в сфері місцевого самоврядування, їх співвідношення з цифровими правами є вкрай необхідним для подальшого удосконалення законодавства, нормотворчої діяльності органів місцевого самоврядування та правозастосовної практики.

Саме розуміння цифрових прав як «продовження» інформаційних прав в умовах діджиталізації, пошук нових форм їх реалізації та гарантування сприятиме в подальшому для вироблення загальнодержавної концепції розбудови громадянського суспільства, що включатиме й інститут місцевого самоврядування з урахуванням новітніх інтернет-ресурсів, за умови дотримання політики поваги до прав та свобод людини та громадянина, принципів доброго врядування.

Список використаних джерел:

1. Пріоритетні напрями та завдання (проекти) цифрової трансформації на 2024-2026 роки: схвалено розпорядженням Кабінету

Міністрів України від 02.08.2024 р. № 735- р, URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/735-2024-%D1%80#Text>

2. Братасюк О.Б., Ментух Н.Ф. Поняття та класифікація цифрових прав в Україні. *Юридичний науковий електронний журнал*. № 10. 2021. С. 58 – 61.

3. Aslam, Zayn, Kaaniru, Josephine & Doreen Abiero, Doreen. Recognising Access to the Internet as a Fundamental Right: Political, Socio-economic, and Legal Perspectives. 2025. URL. <https://cipit.strathmore.edu/recognising-access-to-the-internet-as-a-fundamental-right-political-socio-economic-and-legal-perspectives/>

4. European Declaration on Digital Rights and Principles for the Digital Decade (2023/C 23/01) URL. [https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/PDF/?uri=CELEX:32023C0123\(01\)](https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/PDF/?uri=CELEX:32023C0123(01))

Подзізей Р. К.,
*аспірант кафедри теорії та історії держави і права
Національного університету «Острозька академія»,
старший юрист АО «ЮФ «Астерс»*

ТЕРМІН «ПОСТІЙНЕ ПРЕДСТАВНИЦТВО» ЯК ВІДПОВІДНИК «PERMANENT ESTABLISHMENT»

Поняття permanent establishment (PE) є однією з ключових концепцій міжнародного податкового права. Наявність PE у компанії-нерезидента надає державі місцезнаходження такого PE право оподатковувати прибуток нерезидента в частині, що може бути віднесена до діяльності цього місця. В Україні усталеним відповідником цього поняття є «постійне представництво» – термін, закріплений у пп. 14.1.193 п. 14.1 ст. 14 Податкового кодексу України (далі – ПКУ) та в двосторонніх конвенціях про уникнення подвійного оподаткування, укладених Україною. Водночас у правничій науці такий термінологічний вибір дедалі частіше піддається критиці як недостатньо точний.

Поняття постійного представництва в міжнародному податковому праві

Концепція PE виникла в міжнародній практиці в другій половині XIX століття. Уперше термін «ständige Vertreter» (постійний представник) було вжито в угоді між Пруссією та Саксонією 1869 р., а згодом у Конвенції між Пруссією та Австро-Угорщиною 1899 р. [7, ст. 221–222]. Однак у сучасному міжнародному праві визначальною є інша, ширша концепція: стаття 5(1) Модельної конвенції ОЕСР визначає PE як «постійне (фіксоване) місце здійснення господарської діяльності, через яке компанія повністю або частково здійснює господарську діяльність» (a fixed place of business through which the business

of an enterprise is wholly or partly carried on) [2, ст. 5(1)]. Переважна більшість двосторонніх договорів про уникнення подвійного оподаткування текстуально відтворює цю норму, а самі договори демонструють один із найвищих рівнів подібності до Модельної конвенції саме у положеннях щодо РЕ [1, с. 123].

Стаття 5 Модельної конвенції ОЕСР охоплює три самостійні підстави виникнення РЕ: (1) наявність фіксованого місця діяльності (*locus test*); (2) будівельний майданчик або монтажний об'єкт тривалістю понад 12 місяців; (3) залежний агент, який «звичайно укладає договори» від імені нерезидента або «відіграє головну роль», що призводить до їх укладення без істотних змін [2, ст. 5(5)]. Для першої підстави вирішальним є поєднання *locus test* (фіксована географічна локація) та *tempus test* (достатня тривалість або регулярність діяльності). Для агентської підстави принципово, що агент діє виключно або майже виключно в інтересах нерезидента, на відміну від «незалежного агента», діяльність якого РЕ не утворює [2, с. 221].

Водночас стаття 5(4) Модельної конвенції ОЕСР передбачає перелік видів діяльності, що мають підготовчий або допоміжний характер і не утворюють РЕ. Йдеться, зокрема, про використання приміщень виключно для зберігання чи демонстрації товарів, закупівлю товарів для нерезидента, збирання інформації тощо [2, ст. 5(4)]. Реформа BEPS (дія 7 Плану дій ОЕСР) суттєво звузила можливості штучного уникнення РЕ шляхом подрібнення діяльності між кількома підготовчими операціями, уточнивши критерії застосування цього винятку [4].

Поняття постійного представництва у праві України

В Україні законодавче визначення РЕ міститься у пп. 14.1.193 п. 14.1 ст. 14 ПКУ. Відповідно до нього, «постійне представництво – постійне місце діяльності, через яке повністю або частково проводиться господарська діяльність нерезидента в Україні, зокрема: місце управління; філія; офіс; фабрика; майстерня; установка або споруда для розвідки

природних ресурсів; шахта, нафтова/газова свердловина, кар'єр чи будь-яке інше місце видобутку природних ресурсів; склад або приміщення, що використовується для доставки товарів, сервер» [8].

З наведеного випливає, що дефініція у ПКУ містить показовий парадокс: розкриваючи зміст терміна «постійне представництво», законодавець вживає поняття «постійне місце діяльності», фактично визнаючи невідповідність між терміном та його змістом. Більше того, як слушно зауважують Г. Заболотна та В. Решота, «незважаючи на те, що в законодавчому визначенні постійного представництва йдеться про місце діяльності, в наступних абзацах цієї ж статті знаходимо цілком інші характеристики» [5, с. 161].

Семантичний аналіз терміна та проблема термінологічної точності

Аналіз змісту поняття РЕ та терміна «постійне представництво» виявляє принципову семантичну розбіжність. Провідним компонентом цього словосполучення є іменник «представництво». Відповідно до Словника української мови в 11 томах (СУМ-11), це слово має три основні значення: (1) наявність представників в органах управління; (2) здійснення юридичних дій однією особою від імені іншої; (3) установа або орган, що представляє чийсь інтереси [9]. Цивільний кодекс України визначає представництво як «правовідношення, в якому одна сторона (представник) зобов'язана або має право вчинити правочин від імені другої сторони» (ст. 237 ЦКУ) [9]. Отже, лексичне ядро слова «представництво» в усіх значеннях пов'язане з особою, органом або правовідношенням, але не з місцем чи фізичним осередком діяльності.

Натомість англійське *establishment* походить від давньофранцузького *establiir* («зводити, засновувати, робити нерухомим»), яке сягає латинського *stabilire* – «робити стабільним, закріплювати» [10]. Семантичне ядро цього слова становлять фіксованість, просторова стабільність і закріпленість у певному місці. Відповідно, «постійне

представництво» є суб'єктно-орієнтованим поняттям, тоді як «permanent establishment» – просторово-орієнтованим. М. В. Орлов констатує, що термін «постійне представництво» «найбільше корелюється лише з окремим випадком оподаткованого постійного місця діяльності нерезидента, яке утворює агент (представник), який діє виключно в інтересах такого нерезидента» [7, с. 222].

Додаткову проблему становить лексична омонімія: «постійне представництво» одночасно позначає і дипломатичний інститут – місію держави при міжнародній організації, статус якої визначається Віденською конвенцією 1975 р. про представництво держав у їхніх зносинах із міжнародними організаціями (при цьому в англomовній версії вжито термін («permanent mission»). Отже, у межах однієї правової системи цей термін позначає два принципово різні поняття: постійно діючий орган у дипломатичному праві та фіксоване місце діяльності у податковому праві.

Підтвердженням хибності цього перекладу є його генеза. М. В. Орлов встановлює, що термін «постійне представництво» є калькою з російськомовного «постоянное представительство», яка некритично увійшла до радянського, а згодом і до українського податкового законодавства через переклади міжурядових угод доби СРСР [7, с. 222]. Натомість у законодавстві держав – членів ЄС вживаються терміни, семантично близькі до «fixed place of business»: польське stała siedziba, чеське stálá provozovna, хорватське stalna poslovna jedinica, нідерландське vaste inrichting, шведське fast driftställe, німецьке Betriebsstätte тощо [7, с. 223]. Жодна з цих систем не використовує терміна, семантично пов'язаного з «представником» або «представництвом» в агентському сенсі.

З огляду на викладене, в літературі пропонується замінити «постійне представництво» на «постійне місце діяльності». На користь цього підходу свідчать: текстуальна відповідність формулюванню Модельної конвенції ОЕСР (fixed place of business); усунення омонімії з дипломатичним інститутом;

відповідність практиці держав – членів ЄС; а також те, що «постійне місце діяльності» вже функціонує як дефінітивне ядро поняття безпосередньо в тексті чинного ПКУ.

Висновки. Проведений аналіз дає підстави для таких висновків. По-перше, поняття РЕ у міжнародному податковому праві є просторово-орієнтованим: його ядром є фіксоване місце господарської діяльності нерезидента, тоді як агентська (представницька) підстава є лише одним із самостійних випадків утворення РЕ. По-друге, термін «постійне представництво» прямо охоплює лише агентський різновид РЕ та у своєму природному значенні вказує на особу або правовідношення, а не на місце, що є прикладом логічної помилки *pars pro toto*. По-третє, уживаний термін є омонімом у межах української правової системи й породжує практичні ускладнення у правозастосуванні. По-четверте, термінологічно точнішим відповідником «*permanent establishment*» є «постійне місце діяльності», яке відтворює формулювання Модельної конвенції ОЕСР, відповідає досвіду держав – членів ЄС і фактично вже функціонує як дефінітивне ядро поняття у чинному ПКУ. Його запровадження заслуговує на наукову підтримку.

Список використаних джерел:

1. Ash, Elliott and Marian, Omri. The Making of International Tax Law: Empirical Evidence from Tax Treaties Text. *Florida Tax Review*. Volume 24. 2020. Number 1, 151 – 190 p.
2. Model Tax Convention on Income and on Capital: Condensed Version 2017. OECD Publishing. 2017. DOI: https://doi.org/10.1787/mtc_cond-2017-en.
3. OECD. Action 7: Preventing the Artificial Avoidance of Permanent Establishment Status. Final Report. Paris: OECD Publishing. 2015. URL: <https://www.oecd.org/tax/beps/beps-actions/action7/>.
4. Online Etymology Dictionary. «Establishment». URL: <https://www.etymonline.com/word/establishment> (date of access: 14.05.2026).
5. Заболотна Г., Решота В. Поняття постійного представництва у податковому праві України. *Вісник Львівського університету. Серія*

юридична. 2024. Вип. 78. С. 159–168. DOI: <http://dx.doi.org/10.30970/vla.2024.78.159>

6. Закон України «Про внесення змін до Податкового кодексу України...» від 16.01.2020 № 466-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/466-20#Text> (дата звернення: 14.05.2026).

7. Орлов М. В. Проблеми визначення змісту поняття «постійне представництво нерезидента» у податковому законодавстві України // *Kyiv Law Journal*. 2025. № 3. С. 219–223. DOI: <https://doi.org/10.32782/klj/2025.3.30>

8. Податковий кодекс України від 02.12.2010 № 2755-VI. Пп. 14.1.193 п. 14.1 ст. 14. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2755-17#Text> (дата звернення: 14.05.2026).

9. Словник української мови: в 11 т. / АН УРСР. Ін-т мовознавства; за ред. І. К. Білодіда. URL: <https://www.inmo.org.ua/sum.html> (дата звернення: 14.05.2026).

10. Трансфертне ціноутворення: сучасний стан та проблеми правозастосування: монографія / А. М. Котенко та ін. Харків: Право, 2021. 162 с.

11. Цивільний кодекс України від 16.01.2003 № 435-IV. Ст. 237. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/435-15#Text> (дата звернення: 14.05.2026).

Українець М. П.,
*аспірант кафедри державно-правових дисциплін
Національного університету «Острозька академія»*

СУВЕРЕННІСТЬ МЕХАНІЗМУ ПЕРЕГЛЯДУ АБО ВИХОДУ З ДЕЛЕГОВАНИХ ІНТЕГРАЦІЙНИХ КОНСТРУКЦІЙ: КОНСТИТУЦІЙНО-ПРАВОВИЙ АСПЕКТ

Європейська інтеграція України сьогодні є одним із визначальних чинників трансформації національного правопорядку, публічного управління та інституційної архітектури держави. Адаптація законодавства до *acquis* ЄС, участь у міжнародних фінансових, безпекових та організаційних механізмах, а також запровадження зовнішньо зумовлених стандартів формують нове середовище реалізації суверенних прав держави. У цьому контексті актуальним є питання суверенного управління інтеграцією: наскільки держава здатна контролювати межі власної участі, оцінювати сукупний ефект делегованих повноважень, своєчасно коригувати інтеграційну траєкторію та зберігати функціональну стійкість у разі перегляду або зміни відповідних механізмів [1; 2; 3; 13; 14].

У конституційно-правовому вимірі доцільно розмежувати державний суверенітет і суверенні права держави. Державний суверенітет є фундаментальною властивістю державної влади, яка виражає її верховенство, самостійність і здатність діяти як політико-правово організована воля народу. Натомість суверенні права держави є конкретними юридичними формами реалізації цієї властивості в окремих сферах. Зміна способу здійснення окремого суверенного права не завжди означає втрату державного суверенітету загалом, однак може свідчити про зміну умов його практичної реалізації.

Саме тому участь держави в інтеграційних механізмах не повинна автоматично оцінюватися як десуверенізація. Делегування окремих повноважень, погодження спільних стандартів, адаптація законодавства або включення до наднаціонально координованих процедур можуть бути сумісними зі збереженням суверенітету, якщо вони не руйнують конституційне ядро державності, не позбавляють державу реально-го простору стратегічного вибору і не нівелюють її політико-правову суб'єктність. Водночас така сумісність потребує чітких критеріїв оцінки [3; 4; 12].

Одним із таких критеріїв є суверенність механізму перегляду або виходу з делегованих інтеграційних конструкцій. Йдеться не лише про наявність у правових актах формальної процедури відкликання, перегляду або припинення участі держави у відповідному механізмі. Визначальним є питання про те, чи може держава реально скористатися такою процедурою без непропорційних політичних, економічних, безпекових або інституційних втрат. Формальна юридична відкличність делегованого повноваження сама по собі не гарантує збереження суверенітету, якщо фактичні умови роблять перегляд або вихід практично неможливими, надмірно витратними або такими, що загрожують базовій стійкості держави [4].

У цьому контексті важливим є розмежування формальної та реальної відкличності. Формальна відкличність означає юридичне закріплення можливості перегляду, припинення делегування або виходу з інтеграційного механізму. Реальна відкличність передбачає, що така можливість може бути здійснена державою на практиці без втрати основних елементів її політичної, правової, економічної чи безпекової спроможності. Саме реальна відкличність є конституційно значущим критерієм, оскільки вона показує, чи залишається держава не лише формальним учасником інтеграційного процесу, а й суб'єктом, здатним самостійно визначати межі власної участі в ньому.

Ризик для реальної суверенності держави в інтеграційних процесах може формуватися не внаслідок одного окремого

акта делегування, а через накопичення взаємопов'язаних рішень у різних сферах державної політики. Таке явище доцільно визначити як кумулятивну інтеграційну залежність, тобто стан, за якого окремі акти делегування суверенних прав або участі держави в інтеграційних механізмах залишаються юридично допустимими й формально контрольованими, однак їх сукупний ефект створює конфігурацію правових, економічних, політичних, інституційних і безпекових зв'язків, що істотно звужує реальну можливість перегляду, корекції або виходу.

Кумулятивна інтеграційна залежність потребує самостійної конституційно-правової оцінки. Її значення полягає в тому, що формально збережене право держави на перегляд або вихід із відповідної інтеграційної конструкції за певних умов може поступово втрачати реальну здійсненність. Тому оцінка інтеграційного делегування має охоплювати не лише кожне окреме повноваження, а й загальну конфігурацію взаємозалежностей, яку такі повноваження утворюють.

Практичний прояв цього явища можливий у ситуаціях, коли міжнародний або наднаціональний елемент поступово інтегрується не лише у зміст окремого державного рішення, а й у процедури подальшого формування державної політики. У практичному вимірі це може відбуватися через імплементацію зовнішнього стандарту, перебудову інституційних процедур його застосування, прив'язку фінансової, безпекової чи організаційної підтримки до виконання визначених критеріїв, а надалі – через формування нових державних рішень уже в межах попередньо прийнятих зовнішньо зумовлених зобов'язань. За таких умов кожен окремий крок може залишатися юридично допустимим і контрольованим, однак їх сукупність здатна звужувати автономну вихідну позицію держави при ухваленні наступних рішень.

Українська практика вже демонструє включення міжнародного або іноземного елемента до національних процедур підготовки та прийняття державних рішень. Це простежується, зокрема, у формуванні органів суддівського врядування,

доборі суддів Конституційного Суду України, конкурсних процедурах в антикорупційній та економіко-безпековій інфраструктурі, а також у виконанні реформних індикаторів у межах Ukraine Plan та Ukraine Facility. За різної правової природи цих механізмів спільним для них є поступове включення зовнішнього елемента до внутрішньої процедурної логіки державного управління [5; 6; 7; 8; 9; 10; 11].

У сфері суддівського врядування та конституційної юрисдикції це проявляється через участь міжнародного компонента в оцінюванні доброчесності, професійної етики та компетентності кандидатів до відповідних органів. В антикорупційному та економіко-безпековому інституційному блоці міжнародний елемент використовується як інструмент підвищення довіри й професійності конкурсних процедур. Інший тип прикладу становить Ukraine Facility, де зовнішній елемент реалізується через програмно-плановий механізм: виконання реформних та інвестиційних індикаторів Ukraine Plan пов'язується з отриманням фінансування [5; 6; 7; 8; 9; 10; 11].

Наведені приклади не свідчать про автоматичне послаблення державного суверенітету. У багатьох випадках участь міжнародних експертів або зовнішніх критеріїв була реакцією на кризу довіри до національних інституцій, потребу в забезпеченні доброчесності, прозорості, професійності та відповідності європейським стандартам. Водночас для конституційно-правового аналізу принциповим є те, що міжнародний елемент у таких випадках перестає бути суто зовнішньою рекомендацією і стає частиною внутрішнього механізму державного рішення.

Саме тут проявляється ризик кумулятивної інтеграційної залежності. Кожне окреме рішення про залучення міжнародного елемента може бути виправданим, контрольованим і корисним. Проте наступні рішення ухвалюються вже в інституційному середовищі, зміненому попередніми делегуваннями, умовами, процедурами, критеріями та очікуваннями. У результаті міжнародний або іноземний елемент може

поступово проникати не лише в окреме рішення, а в саму структуру подальшого ухвалення рішень.

Тому завдання держави полягає не у відмові від таких механізмів, а в їх суверенному управлінні. Йдеться про здатність України використовувати міжнародну підтримку, європейські стандарти та зовнішню експертизу як інструмент посилення державної спроможності, водночас не втрачаючи власного конституційного ядра, інституційної автономії та реального простору стратегічного рішення. Суверенне управління інтеграцією означає, що держава має оцінювати не лише корисність кожного окремого інтеграційного кроку, а й сукупний вплив таких кроків на можливість у майбутньому переглядати, коригувати або змінювати межі делегованої участі.

Особливої уваги потребує ситуація, коли інституції, на користь яких відбулося делегування повноважень, самі беруть участь у визначенні умов, меж, процедури або правових наслідків перегляду чи виходу. У такому разі виникає інституційний конфлікт інтересів, оскільки суб'єкт, зацікавлений у збереженні делегованих повноважень, впливає на можливість їх відкликання або перегляду. За таких умов механізм перегляду або виходу не може вважатися повністю суверенним, якщо остаточне рішення держави залежить від погодження або визначального впливу інституції, на користь якої це делегування було здійснене.

Суверенність механізму перегляду або виходу з делегованої інтеграційної конструкції доцільно оцінювати за сукупністю взаємопов'язаних критеріїв. Відповідна процедура має бути юридично визначеною, передбачуваною та не ставити державу у фактичну залежність від волевиявлення іншого суб'єкта. Держава повинна зберігати самостійну можливість ініціювати перегляд, корекцію або припинення участі у відповідному механізмі, а правові наслідки такого перегляду мають бути пропорційними, недискримінаційними та не набувати характеру фактичної санкції за реалізацію суверенного розсуду. Оцінка суверенності має також враховувати збереження конституційного ядра державності, здатність держави

підтримувати функціонування власних інститутів і глибину фактичної правової, економічної, політичної, інституційної та безпекової взаємозалежності.

Отже, український досвід засвідчує необхідність власного конституційно-правового скринінгу інтеграційних рішень. Його предметом має бути не лише формальна відповідність окремого рішення Конституції України та міжнародним зобов'язанням держави, а й сукупний вплив таких рішень на правову, інституційну, фінансову, безпекову та кадрову автономію держави. Метою такого скринінгу є не стримування європейської інтеграції, а забезпечення її реалізації як усвідомленого інструменту посилення державної спроможності з одночасним збереженням національного інтересу, конституційної ідентичності, державної суб'єктності та здатності України самостійно визначати межі власного стратегічного розвитку. Саме такий підхід переводить питання євроінтеграції з площини формального правового наближення у площину суверенного управління інтеграційними процесами.

Список використаних джерел:

1. Конституція України від 28 червня 1996 року № 254к/96-ВР. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/go/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80>.
2. Декларація про державний суверенітет України від 16 липня 1990 року № 55-XII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/go/55-12>.
3. Угода про асоціацію між Україною, з однієї сторони, та Європейським Союзом, Європейським співтовариством з атомної енергії і їхніми державами-членами, з іншої сторони. URL: https://zakon.rada.gov.ua/go/984_011.
4. Treaty on European Union. Consolidated version. Article 50. URL: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=CELEX:12012M050>.
5. Про Вищу раду правосуддя: Закон України від 21 грудня 2016 року № 1798-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/go/1798-19>.
6. Про судоустрій і статус суддів: Закон України від 2 червня 2016 року № 1402-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/go/1402-19>.

7. Про Конституційний Суд України: Закон України від 13 липня 2017 року № 2136-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/go/2136-19>.

8. Про Вищий антикорупційний суд: Закон України від 7 червня 2018 року № 2447-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/go/2447-19>.

9. Про Національне антикорупційне бюро України: Закон України від 14 жовтня 2014 року № 1698-VII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/go/1698-18>.

10. Про Бюро економічної безпеки України: Закон України від 28 січня 2021 року № 1150-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/go/1150-20>.

11. Regulation (EU) 2024/792 of the European Parliament and of the Council of 29 February 2024 establishing the Ukraine Facility. URL: <https://eur-lex.europa.eu/eli/reg/2024/792/oj>.

12. Стрельцова О. В., Верещак М. В. Особливості процесу адаптації законодавства України до *acquis* ЄС як ключова умова набуття членства в ЄС. *Вчені записки Таврійського національного університету імені В. І. Вернадського. Серія: Юридичні науки*. 2025. Т. 36 (75). № 2. С. 201–207. DOI: 10.32782/TNU-2707-0581/2025.2/29.

13. Українець М. П. *Acquis communautaire* та нова концепція суверенітету України в контексті глобалізації та євроінтеграції. *Матеріали X Міжнародної науково-практичної конференції «Малиновські читання», м. Остроз, 24 листопада 2023 р. / ред. кол.: І. Д. Пасічник, О. Р. Балацька, І. В. Дробуш. Остроз: Видавництво Національного університету «Острозька академія», 2023. С. 35–36. DOI: 10.25264/24.11.2023-1*.

14. Українець М. П. Еволюція змісту державного суверенітету в умовах євроінтеграції та війни в Україні. *Сучасні тенденції розвитку законодавства України в умовах воєнного стану: матеріали круглого столу, м. Остроз, 17 травня 2024 р. / за ред. проф. І. В. Дробуш, доц. О. О. Дацюка. Остроз: Видавництво Національного університету «Острозька академія», 2024. С. 54–59. DOI: 10.25264/17.05.2024*.

Мусій О. І.,

аспірант Інституту права

Національного університету «Острозька академія»

GOVTESH ЯК ДРАЙВЕР РЕФОРМ: ІННОВАЦІЙНІ РІШЕННЯ ТА ПРОБЛЕМИ ЇХ ПРАВОВОГО ВПРОВАДЖЕННЯ В УКРАЇНІ

Сьогодні цифрові технології виступають не лише засобом підвищення зручності для громадян, а й важливим інструментом модернізації системи публічного управління. Поняття GovTech охоплює впровадження інноваційних цифрових рішень у діяльність органів державної влади, місцевого самоврядування та інших суб'єктів публічної адміністрації з метою підвищення ефективності, прозорості, підзвітності та доступності державних послуг. На відміну від традиційної діджиталізації, яка переважно передбачає перенесення паперових процедур в електронний формат, GovTech орієнтований на глибшу трансформацію самої моделі взаємодії між державою, громадянами, бізнесом і суспільством загалом.

Для України розвиток GovTech має особливе значення, оскільки цифрові інструменти стали одним із ключових чинників реалізації адміністративних, антикорупційних та безпекових реформ. В умовах повномасштабної війни цифровізація вийшла за межі питання комфорту чи оптимізації державних сервісів і набула значення одного з елементів інституційної стійкості держави. Руйнування інфраструктури, масове переміщення населення, обмеження фізичного доступу до адміністративних установ, а також постійні безпекові ризики зумовили необхідність забезпечення безперервного надання публічних послуг навіть за умов надзвичайного навантаження на державні інституції.

Одним із найбільш показових прикладів розвитку GovTech в Україні є екосистема «Дія», яка об'єднує мобільний застосунок, вебпортал, цифрові документи, електронні адміністративні послуги, сервіси для бізнесу та інструменти комунікації між державою і громадянами. Саме ця платформа демонструє перехід від фрагментарної цифровізації окремих послуг до формування комплексної цифрової інфраструктури публічного управління. Відповідно до Положення про Єдиний державний вебпортал електронних послуг, Портал Дія створений для реалізації права кожного на доступ до електронних публічних послуг, звернення до органів влади, обробки та обміну інформацією і документами в електронній формі [1]. Таким чином, Дія стала не окремим додатком, а фактично центральним цифровим шлюзом для отримання державних сервісів.

Правовою основою розвитку електронних послуг в Україні є, зокрема, Закон України «Про особливості надання публічних (електронних публічних) послуг». Цей закон визначає правові засади надання публічних послуг в електронній формі, а також закріплює можливість надання комплексних електронних публічних послуг із використанням інформаційно-телекомунікаційних систем та Єдиного державного вебпорталу електронних послуг [2]. Особливе значення має і Постанова Кабінету Міністрів України № 868, яка визначає механізм надання електронних публічних послуг в автоматичному режимі, без додаткового опрацювання посадовими особами, на підставі заяв, поданих через Портал Дія [3].

Особливе місце у розвитку GovTech займає запровадження автоматичного режиму надання державних послуг. Його значення полягає в тому, що він поступово змінює традиційне уявлення про адміністративну процедуру, за якої саме громадянин був змушений ініціювати взаємодію з органом влади, самостійно збирати документи, підтверджувати вже наявні у держави відомості та очікувати індивідуального рішення посадової особи. Натомість цифрова модель публічного

управління передбачає, що держава має діяти більш про-активно: використовувати інформацію, яка вже міститься у державних реєстрах, забезпечувати обмін даними між інформаційними системами та мінімізувати кількість дій, які повинен виконати заявник. За таких умов громадянин не виступає прохачем у складній бюрократичній процедурі, а отримує послугу швидко, прозоро та з меншими адміністративними витратами. Саме тому автоматизація державних послуг може розглядатися як один із ключових інструментів зменшення бюрократії, обмеження корупційних ризиків і підвищення доступності публічного сервісу. Водночас розвиток GovTech неможливий без якісної системи державних реєстрів. Закон України «Про публічні електронні реєстри» встановлює правові, організаційні та фінансові засади створення і функціонування публічних електронних реєстрів [4]. Саме реєстри є основою для автоматичного обміну даними, перевірки інформації про особу, бізнес, нерухомість, транспорт, соціальний статус та інші юридично значимі факти. Якщо дані в реєстрі є неповними, застарілими або помилковими, навіть найзручніший електронний сервіс може призвести до порушення прав людини.

Для забезпечення ефективної взаємодії між державними інформаційними ресурсами в Україні важливу роль відіграє система електронної взаємодії «Трембіта». Її запровадження стало одним із визначальних етапів розвитку цифрової інфраструктури держави, оскільки саме завдяки такій системі різні органи публічної влади отримують можливість обмінюватися необхідними даними без використання паперових запитів, додаткових довідок та ручного дублювання інформації. Це має особливе значення для реалізації принципу, за яким держава не повинна вимагати від громадянина ті відомості, які вже містяться у державних реєстрах або можуть бути отримані шляхом електронної взаємодії між відповідними органами.

Фактично «Трембіта» виконує роль технічного посередника між різними державними інформаційними системами.

Вона дозволяє органам влади швидше перевіряти необхідні дані, зменшувати кількість адміністративних процедур та скорочувати час надання публічних послуг. У практичному вимірі це означає, що громадянин або суб'єкт господарювання не повинен самостійно збирати інформацію з різних установ, адже відповідні дані можуть бути отримані державним органом автоматично. Такий підхід не лише підвищує зручність державних послуг, а й зменшує ризики помилок, втрати документів, бюрократичного затягування та корупційного впливу.

У 2025 році було оголошено про запуск пілоту «Трембіта 2.0», що має на меті подальше вдосконалення електронної взаємодії між державними інформаційними ресурсами, підвищення швидкості обміну даними та покращення якості надання цифрових послуг [5]. Це свідчить про те, що GovTech в Україні поступово переходить від етапу створення окремих електронних сервісів до формування цілісної цифрової екосистеми держави. У такій моделі цифрові рішення не існують ізольовано одне від одного, а поєднуються між собою через спільні технічні стандарти, реєстри, механізми ідентифікації та захисту інформації.

Водночас розвиток системи «Трембіта» порушує і низку правових питань. Насамперед ідеться про необхідність чіткого визначення порядку доступу до даних, меж їх використання, відповідальності посадових осіб за неправомірне отримання або передання інформації, а також гарантій захисту персональних даних громадян. Чим активніше держава використовує автоматизований обмін інформацією, тим важливішим стає забезпечення прозорості таких процесів та можливості контролю за тим, які саме дані використовуються, ким і з якою метою. Тому подальший розвиток «Трембіти» має супроводжуватися не лише технічним оновленням, а й належним правовим регулюванням, яке забезпечить баланс між ефективністю державного управління та захистом прав людини. Окрему роль у цій інфраструктурі відіграє Дія.Engine – платформа для створення та модернізації державних реєстрів і цифрових

послуг. За інформацією Міністерства цифрової трансформації, Дія.Engine використовується державними органами для швидшого та дешевшого створення реєстрів, а також підтримує роботу значної кількості державних інформаційних систем [6]. Це важливо, оскільки без єдиних технічних підходів кожен орган влади створював би власні системи із різними стандартами, що ускладнювало б їх подальшу інтеграцію.

GovTech також необхідно розглядати як важливий антикорупційний інструмент. Його значення полягає не лише у спрощенні доступу до державних послуг, а й у зміні самої моделі взаємодії громадянина з органами публічної влади. У традиційній адміністративній системі значна частина процедур залежить від безпосереднього контакту особи з посадовцем, подання паперових документів, очікування індивідуального рішення та можливості суб'єктивного впливу на результат розгляду справи. Така модель створює простір для зловживань, затягування процедур, непрозорого прийняття рішень або вимагання неправомірної вигоди.

Натомість цифрові державні сервіси мінімізують кількість фізичних контактів між громадянином і посадовою особою. Подання заяв, перевірка даних, фіксація строків розгляду та отримання результату можуть здійснюватися через електронні системи, що робить процедуру більш прозорою та передбачуваною. Крім того, електронні сервіси залишають цифровий слід, тобто інформацію про те, коли була подана заява, хто її розглядав, які дії були вчинені в системі та на якому етапі перебуває відповідна адміністративна процедура. Це підвищує рівень контролю за діяльністю органів влади та ускладнює можливість приховування неправомірних дій.

Важливим є і те, що автоматизація окремих етапів надання послуг зменшує вплив людського фактору. Якщо рішення або попередня перевірка даних здійснюється на підставі чітко визначених критеріїв, закладених у цифрову систему, то посадова особа має менше можливостей діяти вибірково або на власний розсуд. У цьому контексті GovTech може сприяти

не лише підвищенню ефективності державного управління, а й утвердженню принципу рівності громадян перед законом. Саме тому цифровізація державних послуг повинна розглядатися не виключно як технічна або організаційна реформа, а як складова більш широкого процесу зміцнення верховенства права, прозорості та підзвітності держави перед суспільством.

Разом з тим правове впровадження GovTech в Україні супроводжується низкою проблем, які потребують належного нормативного врегулювання. Однією з провідних є проблема юридичної визначеності цифрових рішень. Сучасні технології розвиваються значно швидше, ніж законодавство встигає реагувати на їхню появу та практичне використання. У результаті окремі електронні сервіси або цифрові інструменти можуть запускатися раніше, ніж буде сформовано повну правову основу їх функціонування. Це створює ситуацію, коли технологічне рішення вже фактично впливає на реалізацію прав та обов'язків громадян, однак порядок його застосування, межі повноважень органів влади, відповідальність за технічні помилки та механізми оскарження залишаються недостатньо деталізованими.

Особливо небезпечною така ситуація є тоді, коли цифровий інструмент використовується не лише для зручності, а фактично стає підставою для прийняття юридично значущих рішень. Наприклад, інформація з електронного реєстру може впливати на можливість отримання державної послуги, соціальної виплати, дозволу, довідки або реалізації іншого права. Якщо при цьому закон не визначає чіткої процедури виправлення помилки, строків реагування органу влади або способу доведення правильності даних, особа може опинитися у правовій невизначеності. У такому випадку цифровізація, яка мала би спростувати взаємодію з державою, навпаки може стати джерелом нових адміністративних бар'єрів.

Другою важливою проблемою є питання співвідношення електронних і паперових даних. На практиці можуть виникати ситуації, коли інформація, що міститься в електронному

реєстрі, не відповідає паперовим документам або фактичному правовому статусу особи. Причинами цього можуть бути технічні помилки, несвоєчасне оновлення даних, неналежне адміністрування реєстру, некоректне перенесення інформації з паперових носіїв або відсутність належної взаємодії між різними інформаційними системами. У таких випадках виникає питання, яким даним має надаватися перевага та яким чином громадянин може захистити свої права.

Проблема ускладнюється тим, що органи влади на практиці іноді надають перевагу саме електронній інформації, навіть якщо паперові документи підтверджують інший правовий стан особи. Проте законодавство не завжди прямо визначає абсолютну перевагу електронних даних над паперовими документами. Такий підхід може створювати ризик порушення конституційних прав громадян, оскільки технічна помилка або затримка в оновленні реєстру здатна мати для особи реальні юридичні наслідки. Наприклад, громадянин може бути обмежений у доступі до певної послуги, не отримати належну виплату, дозвіл або інше адміністративне рішення лише через те, що відповідна інформація неправильно відображена в електронній системі.

Отже, розвиток GovTech має супроводжуватися не лише створенням нових цифрових сервісів, а й формуванням чітких правових гарантій для громадян. Держава повинна визначити порядок перевірки, виправлення та оскарження даних, які містяться в електронних реєстрах, а також забезпечити відповідальність за помилки, що призводять до порушення прав особи. Лише за умови поєднання технологічної ефективності з належним правовим регулюванням GovTech зможе виконувати свою реформаторську функцію та сприяти побудові прозорої, зручної і правової держави.

Третьою проблемою є захист персональних даних та кібербезпека. GovTech передбачає обробку великих масивів інформації про громадян, бізнес, майно, соціальні виплати, військовий облік та інші чутливі сфери. Закон України «Про

захист персональних даних» спрямований на захист основоположних прав і свобод людини у зв'язку з обробкою персональних даних [7]. Однак у сучасних умовах простого існування закону недостатньо. Необхідно забезпечити реальний контроль за доступом до даних, прозорість їх використання, кіберзахист державних систем та відповідальність за незаконне втручання або витік інформації.

Четвертою проблемою є цифрова нерівність. Хоча електронні послуги значно спрощують взаємодію з державою, не всі громадяни мають однаковий доступ до смартфонів, інтернету, електронної ідентифікації або достатнього рівня цифрової грамотності. Особливо це стосується осіб похилого віку, людей з інвалідністю, внутрішньо переміщених осіб, мешканців прифронтових територій та громадян, які втратили документи або доступ до банківських інструментів ідентифікації. Тому впровадження GovTech не повинно означати повну відмову від альтернативних способів отримання послуг.

П'ятою проблемою є відповідальність за автоматизовані рішення. Якщо електронна система автоматично відмовляє у послугі, не приймає заяву або формує неправильний результат, постає питання: хто саме несе відповідальність – орган влади, адміністратор реєстру, розробник програмного забезпечення чи посадова особа, яка не брала безпосередньої участі у прийнятті рішення. У демократичній правовій державі автоматизація не може звільняти орган влади від обов'язку пояснити рішення, виправити помилку та забезпечити ефективний механізм оскарження.

Окремо слід звернути увагу на електронну ідентифікацію та електронні довірчі послуги. Закон України «Про електронну ідентифікацію та електронні довірчі послуги» визначає правові та організаційні засади електронної ідентифікації, а також спрямований на забезпечення інтероперабельності, технологічної нейтральності та захисту персональних даних у цій сфері [8]. Для GovTech це має вирішальне значення, адже без

надійної ідентифікації неможливо гарантувати, що послугу отримує саме та особа, яка має на це право.

Попри зазначені проблеми, український досвід GovTech демонструє значний реформаторський потенціал. Цифрові сервіси дозволили державі швидко реагувати на виклики війни, підтримувати зв'язок із громадянами, надавати соціальні та адміністративні послуги, розвивати електронний документообіг, модернізувати реєстри та зменшувати залежність від паперових процедур. У цьому контексті GovTech виступає не допоміжним технічним явищем, а повноцінним інструментом трансформації публічного управління.

Отже, GovTech є важливим драйвером реформ в Україні, оскільки поєднує технологічні інновації, адміністративну модернізацію та правове оновлення держави. Проте його ефективність залежить не лише від кількості електронних сервісів, а й від якості правового регулювання, захисту персональних даних, надійності реєстрів, доступності послуг для всіх категорій громадян та наявності реальних механізмів оскарження автоматизованих рішень. Держава має впроваджувати цифрові інструменти у межах Конституції та законів України, адже технології повинні посилювати верховенство права, а не замінювати його технічними алгоритмами.

Список використаних джерел:

1. Питання Єдиного державного вебпорталу електронних послуг та Реєстру адміністративних послуг: Постанова Кабінету Міністрів України від 04.12.2019 № 1137. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1137-2019-%D0%BF#Text> (дата звернення: 25.05.2026).
2. Про особливості надання публічних (електронних публічних) послуг: Закон України від 15.07.2021 № 1689-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1689-20#Text> (дата звернення: 25.05.2026).
3. Про затвердження Порядку надання електронних публічних послуг в автоматичному режимі: Постанова Кабінету Міністрів України від 05.08.2022 № 868. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/868-2022-%D0%BF#Text> (дата звернення: 25.05.2026).

4. Про публічні електронні реєстри: Закон України від 18.11.2021 № 1907-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1907-20#Text> (дата звернення: 25.05.2026).

5. Трембіта 2.0 – запускаємо пілот великого оновлення системи. Міністерство цифрової трансформації України. URL: <https://thedigital.gov.ua/news/technologies/trembita-20-zapuskaemo-pilot-velikogo-onovlennya-sistemi> (дата звернення: 25.05.2026).

6. Дія.Engine: як інноваційна платформа змінює державні послуги в Україні – підсумки. Міністерство цифрової трансформації України. URL: <https://thedigital.gov.ua/news/technologies/diyaengine-yak-innovatsiyna-platforma-zminyue-derzhavni-poslugi-v-ukraini-pidsumki> (дата звернення: 25.05.2026).

7. Про захист персональних даних: Закон України від 01.06.2010 № 2297-VI. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2297-17#Text> (дата звернення: 25.05.2026).

8. Про електронну ідентифікацію та електронні довірчі послуги: Закон України від 05.10.2017 № 2155-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2155-19#Text> (дата звернення: 25.05.2026).

Пилипчук Тарас,

*студент 1 курсу магістратури Інституту права
Національного університету «Острозька академія»*

ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ЕФЕКТИВНОГО ФУНКЦІОНУВАННЯ ЦЕНТРІВ НАДАННЯ АДМІНІСТРАТИВНИХ ПОСЛУГ В УМОВАХ ВІЙНИ

З початком повномасштабного вторгнення Російської Федерації на територію України система публічного адміністрування та безпосередньо мережа центрів надання адміністративних послуг (далі – центри) зазнали суттєвих трансформацій. Функціонування центрів в умовах правового режиму воєнного стану вимагало негайного реагування законодавця для забезпечення безперервності надання публічних послуг, безпеки персоналу та відвідувачів, а також швидкої адаптації до нових викликів, пов'язаних зі значним збільшенням кількості внутрішньо переміщених осіб та військовослужбовців.

Нормативно-правове регулювання сфери надання адміністративних послуг зазнало безпрецедентних змін, що були спрямовані на гарантування безперервності функціонування державного апарату. Фундаментальним кроком первинного реагування стало ухвалення нормативних актів щодо зупинення строків надання адміністративних послуг, що легітимізувало вимушену бездіяльність суб'єктів надання послуг через екстрене блокування роботи державних реєстрів з міркувань національної безпеки [1]. Наступним етапом стала масштабна дерегуляція, яка охоплювала запровадження декларативного принципу провадження господарської діяльності, юридичне прирівняння цифрового відображення

ідентифікаційних даних у застосунку «Дія» до фізичного паспорта, а також спрощення процедур реєстрації актів цивільного стану за принципом екстериторіальності.

В умовах воєнного стану правовий статус адміністраторів центрів зазнав значної трансформації через різке розширення функціональних обов'язків без збільшення штатної чисельності працівників. На посадових осіб було покладено завдання з масової реєстрації внутрішньо переміщених осіб, прийому повідомлень про пошкоджене або знищене нерухоме майно, а згодом – сприяння процесам мобілізації шляхом забезпечення оновлення військово-облікових даних та приймання документів для оформлення відстрочки від призову. Разом з тим, для забезпечення доступу до послуг маломобільних груп населення, осіб з інвалідністю та поранених військовослужбовців у шпиталях широкого розповсюдження набув формат роботи із застосуванням спеціальних мобільних валіз, що дозволило надавати послуги безпосередньо за місцем фактичного перебування заявників.

Аналіз судової практики засвідчує суттєве збільшення кількості спорів, що зумовлено об'єктивними перешкодами у виконанні законних вимог як заявниками, так і адміністраторами. Однією з найпоширеніших категорій справ є спори щодо визнання права власності на об'єкти нерухомості, оскільки державні реєстратори змушені відмовляти у вчиненні реєстраційних дій через неможливість отримання інформації від підприємств бюро технічної інвентаризації, архіви яких знищені або залишилися на окупованих територіях. Надзвичайно актуальним залишається розгляд справ про встановлення факту належності правовстановлюючих документів через лексичні розбіжності та помилки у транслітерації особових даних радянського періоду, оскільки посадові особи центрів не мають дискреційних повноважень самостійно встановлювати тотожність особи. Значною проблемою також виступає недостатній рівень юридичного супроводу суб'єктів надання послуг, що через процесуальну пасивність призводить до

покладання на них юридичної відповідальності за чужі приватні фінансові чи майнові спори.

Практичний аспект цифровізації послуг в умовах війни виявив глибокий парадокс, коли абсолютна більшість громадян, маючи доступ до мережі Інтернет та смартфони, свідомо обирають шлях особистого фізичного звернення до адміністратора. Така тенденція пояснюється психологічним бар'єром та страхом допущення юридичної помилки під час самостійного заповнення електронних форм, а також інституційним саботажем політики відмови від паперових документів з боку окремих державних органів, банківських установ та нотаріусів, які продовжують вимагати роздруковані витяги з мокрими печатками. Окрім того, прискорена цифровізація актуалізувала питання кібербезпеки, оскільки фіксуються випадки цілеспрямованого використання шкідливого програмного забезпечення для компрометації електронних ключів державних реєстраторів з метою незаконного відчуження майна.

Задля вдосконалення функціонування системи надання адміністративних послуг пропонується подальше масштабування комплексних послуг за моделлю життєвих подій, зокрема розробка та впровадження інтегрованих пакетів «Ветеран» та «Переселенець». Обґрунтовано необхідність надання державним реєстраторам та адміністраторам обмежених дискреційних повноважень для позасудового підтвердження тотожності особи у разі виявлення технічних розбіжностей у документах, що дозволить суттєво розвантажити судову систему. Нагальною є потреба ухвалення закону, який забезпечить альтернативний механізм державної реєстрації права власності на нерухоме майно за відсутності доступу до матеріалів підприємств бюро технічної інвентаризації через використання даних податкової звітності чи нотаріальних справ [2]. У площині підзаконного нормотворення розроблено консолідований проєкт змін до постанов Кабінету Міністрів України, що передбачає нормативне закріплення статусу

центру виключно як організаційного утворення, яке не може бути відповідачем у суді за дії суб'єктів надання послуг. Зазначений проєкт також встановлює суворі вимоги до кібербезпеки, зобов'язуючи обладнувати робочі місця реєстраторів системами багатофакторної автентифікації із захищеними апаратними носіями ключів та алгоритмами автоматичного блокування доступу у разі нетипової активності у реєстрах.

Підсумовуючи результати дослідження, варто наголосити, що система надання адміністративних послуг в умовах воєнного стану продемонструвала високу адаптивність, проте виявила низку нормативних прогалин. Головними викликами у правозастосовчій практиці стали масові відмови у реєстрації нерухомого майна через втрату доступу до архівів бюро технічної інвентаризації, процесуальна вразливість центрів надання адміністративних послуг у чужих майнових спорах та зростаючі кіберзагрози для державних реєстрів. Зазначені обставини часто перетворюють фронт-офіси на транзитну ланку перед обов'язковим судовим процесом, створюючи надмірний правовий та адміністративний тягар як для громадян, так і для держави. Вирішення вказаних проблем вимагає негайного вдосконалення законодавчої бази та оптимізації адміністративних процедур. Пріоритетними кроками є впровадження комплексних послуг для внутрішньо переміщених осіб і ветеранів, законодавче закріплення альтернативних механізмів верифікації майнових прав за відсутності паперових архівних довідок, а також посилення технічних вимог щодо кібербезпеки на робочих місцях реєстраторів. Імплементация запропонованих змін дозволить усунути правові колізії, превентивно розвантажити судову систему, посилити інституційну спроможність органів влади та гарантувати належний рівень захисту конституційних прав громадян в умовах повного відновлення.

Список використаних джерел:

1. Про зупинення строків надання адміністративних послуг та видачі документів дозвільного характеру : Постанова Кабінету Міністрів України від 28.02.2022 № 165 // *База даних «Законодавство України» / Верховна Рада України*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/go/165-2022-%D0%BF> (втрата чинності від 25.08.2023, підстава – 828-2023-п)

2. Проект Закону про внесення змін до Закону України "Про державну реєстрацію речових прав на нерухоме майно та їх обтяжень" щодо забезпечення механізму державної реєстрації права власності на нерухоме майно за відсутності доступу до матеріалів підприємств бюро технічної інвентаризації № 11440 від 24.07.2024. *База даних «Законодавство України» / Верховна Рада України*. URL: <https://itd.rada.gov.ua/billinfo/Bills/Card/44615>

Образцов Георгій,
студент 1 курсу магістратури Інституту права
Національного університету «Острозька академія»

ПРОБЛЕМИ ПРАВОЗАСТОСУВАННЯ ТА ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ НЕВІДВОРОТНОСТІ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ ЗА КОРУПЦІЙНІ ПРАВОПОРУШЕННЯ

Корупція продовжує залишатися однією з найбільш гострих проблем сучасної України, оскільки вона негативно впливає на функціонування державних інститутів, підриває довіру громадян до органів влади та перешкоджає соціально-економічному розвитку держави. Незважаючи на проведення антикорупційних реформ, удосконалення законодавства та створення спеціалізованих органів, ефективність протидії корупційним правопорушенням залишається недостатньою. Відповідальність за такі діяння передбачена, зокрема, нормами кримінального законодавства, яке визначає перелік корупційних злочинів та встановлює санкції за їх вчинення [1]. Однак на практиці притягнення винних осіб до відповідальності нерідко супроводжується складнощами, що пов'язані як із недоліками нормативного регулювання, так і з проблемами правозастосовної діяльності.

Значна частина труднощів виникає вже на етапі досудового розслідування. Процесуальний порядок здійснення кримінального провадження визначається кримінальним процесуальним законодавством, яке встановлює строки розслідування, правила збирання доказів та процедуру здійснення слідчих дій [2]. Разом з тим у практичній діяльності слідчих органів виникають ситуації, коли встановлені строки

виявляються недостатніми для проведення повного та всебічного розслідування складних корупційних схем. Це пов'язано з тим, що такі правопорушення часто мають прихований характер, передбачають участь кількох осіб та потребують значного обсягу доказів. У результаті процес розслідування може затягуватися, що створює ризик закриття кримінального провадження через вплив процесуальних строків.

Нормативну основу державної антикорупційної політики становить спеціальне законодавство, яке визначає систему заходів щодо запобігання корупції, а також повноваження органів, відповідальних за реалізацію цієї політики [3]. Законодавець передбачив створення спеціалізованих органів, уповноважених здійснювати запобігання та протидію корупції, однак навіть наявність таких інституцій не гарантує автоматичного підвищення ефективності боротьби з цим явищем. У правозастосовній практиці нерідко виникають проблеми координації діяльності різних органів, що беруть участь у розслідуванні корупційних правопорушень, а також питання розмежування їхньої компетенції.

Додаткові труднощі пов'язані з доказуванням у справах про корупційні злочини. Згідно із загальними принципами кримінального процесу, доказування повинно здійснюватися на основі належних і допустимих доказів, отриманих у встановленому законом порядку. Водночас встановлення факту незаконного отримання вигоди, визначення ролі кожного учасника правопорушення та доведення причинно-наслідкового зв'язку між діями посадової особи і заподіяними наслідками потребує значної кількості процесуальних дій. Відповідні правові механізми передбачені, зокрема, антикорупційним законодавством, яке регламентує фінансовий контроль, декларування доходів та інші інструменти запобігання корупції. Проте використання таких механізмів у кримінальному провадженні часто ускладнюється необхідністю додаткової перевірки отриманих відомостей.

Проблемним залишається і питання ефективності судового розгляду корупційних справ. Суд, здійснюючи правосуддя, повинен забезпечити об'єктивний і неупереджений розгляд кримінального провадження та ухвалити рішення відповідно до вимог закону. При цьому застосування кримінальної відповідальності повинно ґрунтуватися на принципі законності та відповідати ступеню суспільної небезпечності вчиненого діяння. Кримінальне законодавство встановлює різні види покарань за корупційні злочини, включаючи штрафи, обмеження або позбавлення волі, а також додаткові санкції у вигляді позбавлення права обіймати певні посади. Однак на практиці ефективність цих заходів значною мірою залежить від здатності правоохоронної та судової системи забезпечити належне розслідування і розгляд відповідних справ.

Певний вплив на рівень протидії корупції має і система адміністративної відповідальності. Поряд із кримінально караними діяннями законодавство передбачає відповідальність за корупційні правопорушення, що не містять складу злочину. Такі правопорушення пов'язані, наприклад, із порушенням вимог фінансового контролю або конфлікту інтересів. Відповідні положення містяться в адміністративному законодавстві, яке визначає види адміністративних стягнень та порядок притягнення до відповідальності [4]. Незважаючи на наявність таких механізмів, застосування адміністративних санкцій не завжди виконує превентивну функцію, що знижує загальну ефективність антикорупційної політики.

Суттєвим фактором, який впливає на рівень боротьби з корупцією, є реалізація принципу невідворотності відповідальності. Його зміст полягає в тому, що кожна особа, яка вчинила правопорушення, повинна бути притягнута до відповідальності незалежно від її соціального статусу або службового становища. Відповідно до основних засад кримінального права покарання має застосовуватися лише на підставі вироку суду і у порядку, передбаченому законом. Якщо ж притягнення до відповідальності стає вибірковим

або залежить від зовнішніх факторів, це призводить до формування відчуття безкарності та підриває авторитет правової системи.

Важливу роль у забезпеченні ефективності антикорупційної політики відіграє також вдосконалення законодавства. Зміни у кримінальному, кримінальному процесуальному та адміністративному законодавстві повинні бути спрямовані на усунення прогалин у правовому регулюванні, спрощення процедур доказування та підвищення ефективності розслідування корупційних правопорушень. У цьому контексті особливого значення набуває забезпечення узгодженості між різними нормативно-правовими актами, що регулюють питання відповідальності за корупційні діяння.

Таким чином, аналіз правозастосовної практики свідчить про наявність низки проблем, які перешкоджають ефективному притягненню винних осіб до відповідальності за корупційні правопорушення. Вони пов'язані як зі складністю розслідування таких діянь, так і з недоліками законодавчого регулювання та функціонування відповідних інституцій. Подолання цих проблем можливе лише за умови комплексного вдосконалення правової бази, підвищення ефективності діяльності правоохоронних органів та забезпечення реального дотримання принципу невідворотності відповідальності.

Список використаних джерел:

1. Кримінальний кодекс України від 17.07.2025. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14#Text>
2. Кримінальний процесуальний кодекс України від 01.08.2025. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17#Text>
3. Закон України Про запобігання корупції від 07.02.2026. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1700-18#Text>
4. Кодекс України про адміністративні правопорушення від 11.12.2025. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/80731-10#Text>

Поплавський Владислав,
студент 1 курсу магістратури Інституту права
Національного університету «Острозька академія»

ПРОБЛЕМИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ УДОСКОНАЛЕННЯ ДІЯЛЬНОСТІ НАЦІОНАЛЬНОГО АГЕНТСТВА З ПИТАНЬ ЗАПОБІГАННЯ КОРУПЦІЇ

У сучасних умовах розвитку України як демократичної та правової держави особливого значення набуває ефективне функціонування системи запобігання корупції. Провідну роль у цій системі відіграє Національне агентство з питань запобігання корупції (НАЗК), діяльність якого спрямована на формування та реалізацію державної антикорупційної політики. Водночас, практика функціонування НАЗК засвідчує наявність низки проблем, що знижують ефективність його діяльності та потребують наукового осмислення й нормативного вдосконалення.

Актуальність теми зумовлена необхідністю підвищення ефективності діяльності НАЗК в умовах реформування антикорупційної системи та адаптації законодавства України до європейських стандартів. Аналіз відповідності положень антикорупційного законодавства Конституції України, здійснений Конституційним Судом України, засвідчив наявність суттєвих недоліків у правовому регулюванні, що впливають на ефективність діяльності НАЗК.

Метою доповіді є аналіз основних проблем правозастосовної діяльності НАЗК та визначення перспектив її удосконалення з урахуванням національної та міжнародної судової практики.

Діяльність НАЗК, як і будь-якого органу публічної влади, зіштовхується з низкою проблем. У контексті правових основ

Конституції України, перевірку на відповідність Основному Закону України окремих положень Закону України «Про запобігання корупції» було здійснено Конституційним Судом України (далі – КСУ) за конституційним поданням 47 народних депутатів України [3].

Однією з основних проблем правозастосовчої діяльності НАЗК є нестабільність та фрагментарність антикорупційного законодавства. Часті зміни до Закону України «Про запобігання корупції», а також підзаконних нормативно-правових актів ускладнюють формування сталої та послідовної практики їх застосування.

Це знайшло свій прояв у закріпленні статті 366-1 ККУ України (подання суб'єктом декларування завідомо недостовірних відомостей у декларації особи, уповноваженої на виконання функцій держави або місцевого самоврядування). Санкція статті передбачала низку покарань, зокрема позбавлення волі на строк до двох років. КСУ визнав неконституційною вказану норму, як таку, що створює законодавчі основи для безпідставного притягнення особи до відповідальності [3].

Конституційний Суд України неодноразово наголошував, що принцип правової визначеності є невід'ємною складовою верховенства права. Зокрема, Суд підкреслює, що обмеження прав і свобод людини є допустимим лише за умови забезпечення передбачуваності застосування правових норм.

Крім того, окремі норми законодавства мають оціночний або декларативний характер, що призводить до різного тлумачення положень як самим НАЗК, так і судами. Це, зокрема, стосується понять «реальний конфлікт інтересів», «ознаки необґрунтованих активів», «пов'язані особи». Відсутність чітких законодавчих дефініцій негативно впливає на правову визначеність та передбачуваність правозастосування.

Критичної оцінки зазнав інститут визнання необґрунтованими активів осіб, уповноважених на виконання функцій держави або місцевого самоврядування, та стягнення таких активів у дохід держави.

Практика Європейського суду з прав людини (далі – ЄСПЛ) свідчить, що і штраф, і нетривалі строки позбавлення волі, тобто найменш і найбільш суворі види покарання, передбачені санкцією ст. 366-1 КК України, можна вважати прийнятними обмеженнями права, гарантованого ст. 8 ЄКПЛ, з огляду на важливість легітимної мети, яку переслідує криміналізація недостовірної інформації, про що свідчать рішення ЄСПЛ у справах: S.A.S. проти Франції, Silickienė проти Литви [5; 6].

ЄСПЛ визнає широкі межі дискреції держав у сфері конфіскації майна, що презюмується незаконним. У справі «Ілдірим проти Італії» Суд наголосив на існуванні широких меж розсуду держав щодо того, як визначати «використання майна у відповідності з суспільним інтересом», зокрема у зв'язку з політикою запобігання злочинам, та підтвердив допустимість втручання у право власності за умови його пропорційності суспільній меті [10].

У справі «Гогітідзе та інші проти Грузії», ЄСПЛ відзначив, що цивільні провадження щодо конфіскації є впливовим механізмом в частині політики, спрямованої на запобігання та викорінення корупції на публічній службі, і повторив, що при реалізації такої політики Державам-відповідачам мають бути надані широкі межі розсуду у тому, що становить належні засоби застосування заходів для контролю використання майна, таких як конфіскація усіх типів доходів від злочинів [9].

У справі «Беєлер проти Італії» Суд сформулював три ключові критерії правомірності втручання у право власності: наявність законної підстави (закон має бути доступним і передбачуваним); легітимна мета; дотримання справедливого балансу між публічними та приватними інтересами [7].

Водночас у справі «Салаб'яку проти Франції» ЄСПЛ визнав допустимість правових презумпцій, за умови їх розумності та забезпечення права на захист [11].

Стосовно стандарту доказування у таких справах, ЄСПЛ висловив свою позицію в рішенні у справі «Balsamo проти Сан-Марино», де зазначається: «Суд вважає легітимним для

уповноважених органів влади видавати ордери на конфіскацію на основі переваги доказів, які свідчать про недостатність законних доходів відповідача для набуття такого майна» [4].

У рішенні у справі «Телбіс і Візітеу проти Румунії» ЄСПЛ розглянув розширену конфіскацію, що була застосована до активів, які належали членам сім'ї публічного службовця, що був засуджений за хабарництво, і визнав таку конфіскацію такою, що відповідає Конвенції, оскільки заявники мали достатньо заходів для оскарження та захисту своєї позиції [12].

Окремо слід відзначити справу «Випич проти Польщі», у якій Суд наголосив на важливості фінансового декларування як інструменту забезпечення прозорості публічної влади та контролю з боку суспільства. ЄСПЛ виснував, що обов'язок подання декларації слугує забезпеченню прозорості місцевого політичного процесу та дає можливість громадськості перевіряти, що цей процес не вражений неналежним тиском чи недоречним лобіюванням, або ж навіть прямою корупцією [8]. Окрему увагу ЄСПЛ приділив питанню оприлюднення декларацій у мережі Інтернет, звернувши увагу на те, що без цього обов'язок подання декларацій не мав би практичного значення або справжнього впливу на рівень поінформованості громадськості про політичний процес.

Суттєвою проблемою є нечітке розмежування повноважень НАЗК та інших антикорупційних органів, що призводить до дублювання функцій або виникнення прогалів у правовому регулюванні.

Вітчизняна судова практика свідчить про неоднозначне сприйняття актів НАЗК. Зокрема, дисциплінарні органи зазначають, що листи НАЗК не є джерелом формування судової практики [13]. Окрім того, Велика Палата Верховного Суду у своєму рішенні зробила висновок, що направлення НАЗК повідомлення про обов'язок подати електронну декларацію не є остаточним документом, що зобов'язує до вчинення будь-яких дій і не є рішенням суб'єкта владних повноважень [2].

Суттєвим чинником, що впливає на ефективність діяльності НАЗК, є технічні та організаційні труднощі [1].

З метою підвищення ефективності правозастосовної діяльності НАЗК доцільним є удосконалення нормативно-правової бази шляхом чіткого визначення ключових понять антикорупційного законодавства та забезпечення його стабільності (уникнення двозначності норм, дотримання вимог ясності), про що наголошувалося Конституційним Судом України.

На наш погляд, подальший розвиток НАЗК має здійснюватися в межах конституційних стандартів, визначених КСУ, що дозволить сформуванню ефективної та правомірної правозастосовної практики.

Важливим напрямом є подальша цифровізація діяльності НАЗК, зокрема розвиток автоматизованих систем аналізу декларацій, інтеграція державних реєстрів та впровадження сучасних аналітичних інструментів. Це дозволить зменшити людський фактор і підвищити об'єктивність перевірок декларацій.

Необхідним є також посилення кадрового потенціалу НАЗК шляхом підвищення рівня професійної підготовки працівників та посилення захисту антикорупційних уповноважених, що дасть змогу забезпечити прозорість не лише в органах державної влади, а й у підприємствах, установах, організаціях.

Європейський досвід свідчить про ефективність превентивного підходу до протидії корупції, який ґрунтується на поєднанні фінансового контролю, управління конфліктом інтересів та активної участі громадянськості.

Для України перспективною є імплементація практик незалежного інституційного статусу антикорупційних органів, розширення повноважень у сфері аналізу корупційних ризиків та впровадження єдиних стандартів етичної поведінки публічних службовців.

Таким чином, основними проблемами правозастосовної діяльності НАЗК є: невизначеність законодавчих норм, недосконалість інституційної взаємодії та технічні обмеження.

Водночас, практика ЄСПЛ підтверджує допустимість застосування інструментів фінансового контролю за умови дотримання принципів пропорційності та правової визначеності.

Подальший розвиток НАЗК має здійснюватися з урахуванням конституційних стандартів та європейського досвіду, що дозволить забезпечити ефективність антикорупційної політики та підвищити довіру суспільства до державних інституцій.

Список використаних джерел:

1. Пашинський А. П. Проблемні аспекти функціонування Єдиного державного реєстру декларацій НАЗК та шляхи їх усунення. *Аналітично-порівняльне правознавство*. 2023. № 4. С. 263-268.

2. Постанова ВП ВС від 02 лютого 2023 року у справі № №260/3380/21 (провадження № 11-133ап22). URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/108930843>

3. Рішення Конституційного Суду України у справі за конституційним поданням 47 народних депутатів України щодо відповідності Конституції України (конституційності) окремих положень Закону України "Про запобігання корупції", Кримінального кодексу України від 27 жовтня 2020 року № 13-р/2020 *Вісник Конституційного Суду України*. 2020. № 6. С. 25-43.

4. Справа «Balsamo проти Сан-Марино», 2020 р. [Електронний ресурс], URL: <https://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-196421>

5. Справа «S.A.S. проти Франції», 2003 р. [Електронний ресурс], URL: <https://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-23828>

6. Справа «Silickienė проти Литви», 2012 р. [Електронний ресурс], URL: <https://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-179186>

7. Справа «Беєлер проти Італії», 2000 р. [Електронний ресурс], URL: <https://ips.ligazakon.net/document/SO2462>

8. Справа «Випич проти Польщі», 2005 р. [Електронний ресурс], URL: <https://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-71236>

9. Справа «Горітідзе та інші проти Грузії», 2015 р. [Електронний ресурс], URL: <https://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-154398>

10. Справа «Ілдірим проти Італії», 2003 р. [Електронний ресурс], URL: <https://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-23828>

11. Справа «Салаб'яку проти Франції», 1998 р. [Електронний ресурс], URL: <https://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-57570>

12. Справа «Телбіс і Візітеу проти Румунії», 2018 р. [Електронний ресурс], URL: <https://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-57570>

13. «Суддя не повинен керуватися роз'ясненнями НАЗК заради покарання корупціонерів» – рішення ДДП ВРП // [Електронний ресурс], URL: <https://zib.com.ua/ua/160307.html>

Магас Софія,

студентка 4 курсу Інституту права

Національного університету «Острозька академія»

ЕЛЕКТРОННІ ВИБОРИ: ПЕРСПЕКТИВИ ВПРОВАДЖЕННЯ В УКРАЇНІ

У сучасних умовах розвитку інформаційного суспільства, глобалізації та цифрової трансформації державного управління питання впровадження електронних виборів набуває особливої актуальності. Активне впровадження інформаційно-комунікаційних технологій у всі сфери суспільного життя сприяє формуванню нових підходів до реалізації демократичних процедур, зокрема виборчого процесу. Електронне голосування розглядається як один із провідних елементів електронної демократії, що дозволяє підвищити ефективність державного управління та залученість громадян до політичного життя.

Традиційні форми організації виборів, хоча й перевірені часом, мають низку недоліків, серед яких значні фінансові витрати, тривалість процесу підрахунку голосів, можливість людських помилок і зловживань. У зв'язку з цим виникає потреба у вдосконаленні виборчих процедур шляхом впровадження сучасних технологічних рішень.

Електронні вибори являють собою форму організації виборчого процесу, що передбачає використання електронних систем на всіх або окремих етапах голосування. До таких етапів належать ідентифікація виборців, безпосереднє голосування, передача та обробка даних, а також встановлення результатів виборів. Основною метою електронних виборів є забезпечення більш ефективного, швидкого та зручного механізму реалізації виборчого права.

Сутність електронного голосування полягає у використанні спеціалізованих програмно-технічних засобів, які забезпечують автоматизацію виборчого процесу. Це дозволяє значно зменшити вплив людського фактора, підвищити точність підрахунку голосів та забезпечити оперативність отримання результатів. Водночас важливою умовою є забезпечення надійності та безпеки таких систем. Електронні вибори повинні відповідати основним принципам виборчого права, закріпленим у Конституції України. До них належать загальність, рівність, пряме виборче право та таємність голосування. Забезпечення цих принципів у цифровому середовищі є одним із головних викликів при впровадженні електронного голосування [1].

Залежно від способу реалізації електронне голосування поділяється на кілька видів. Перший – це голосування на виборчих дільницях із використанням електронних пристроїв (електронні урни, сенсорні термінали тощо). Другий – дистанційне інтернет-голосування, що дає можливість виборцям голосувати з будь-якого місця, використовуючи мережу Інтернет. Третій – гібридні системи, які поєднують традиційні паперові бюлетені з електронними технологіями [4].

Кожен із зазначених видів має свої переваги та недоліки. Зокрема, дистанційне голосування є найбільш зручним для користувачів, однак водночас має найвищі ризики з точки зору кібербезпеки. Натомість електронне голосування на дільницях забезпечує більший контроль за процесом, але не вирішує повністю проблему доступності.

Особливу увагу слід приділити міжнародному досвіду впровадження електронних виборів. Найбільш успішним прикладом є Естонія, яка першою у світі запровадила інтернет-голосування на загальнонаціональному рівні. Система електронного голосування в цій країні базується на використанні електронних ідентифікаційних карток та цифрового підпису, що забезпечує високий рівень безпеки та довіри з боку громадян [6].

Міжнародний досвід електронного голосування демонструє різні підходи до його впровадження та правового регулювання. У Швейцарії використовується децентралізована модель, де кожен кантон самостійно визначає технічні рішення, але з дотриманням жорстких федеральних стандартів безпеки, обов'язкової сертифікації, аудитів і наявності паперового голосування як альтернативи [5]. У США електронне голосування має фрагментований характер і регулюється переважно на рівні штатів, при цьому встановлюються мінімальні федеральні вимоги щодо доступності, наявності паперового сліду та обов'язкових аудитів систем [7]. Водночас окремі країни, такі як Німеччина та Нідерланди, відмовилися від електронного голосування через ризики непрозорості та технічні вразливості, що підкреслює важливість суспільного контролю та перевірки результатів.

Нормативно-правові засади виборчого процесу в Україні базуються на Конституції та спеціальному законодавстві, зокрема Виборчому кодексі та законі про референдум, які забезпечують реалізацію виборчого права на основі принципів загальності, рівності, прямого і таємного голосування. Конституція закріплює право громадян брати участь у виборах і визначає народ як носія влади, тоді як Виборчий кодекс детально регулює організацію виборчого процесу, діяльність виборчих органів, процедури голосування та захист прав. Закон про референдум доповнює систему формами прямого народовладдя. Водночас сучасні виклики, такі як воєнний стан і цифровізація, виявляють прогалини в регулюванні, зокрема щодо електронного голосування, безпеки та участі внутрішньо переміщених осіб, що потребує подальшого вдосконалення законодавства.

Важливо зазначити, що в Україні вже існують передумови для впровадження електронних виборів. До них належать розвиток цифрової інфраструктури, впровадження електронного підпису, а також функціонування державних електронних сервісів. Крім того, значна частина населення має доступ

до мережі Інтернет, що створює додаткові можливості для реалізації електронного голосування. Разом із тим існує низка серйозних проблем, які стримують впровадження електронних виборів. Однією з основних є недостатній рівень кібербезпеки. Україна перебуває в умовах постійних кіберзагроз, що підвищує ризик втручання у виборчий процес.

Ще одним важливим викликом є цифрова нерівність. Не всі громадяни мають однаковий доступ до сучасних технологій, що може призвести до обмеження їхніх виборчих прав. Тому впровадження електронного голосування повинно супроводжуватися заходами щодо забезпечення рівного доступу до цифрових ресурсів.

Електронне голосування має значні переваги. Воно забезпечує підвищення доступності виборів, особливо для громадян, які перебувають за кордоном, осіб з інвалідністю та військовослужбовців. Крім того, воно дозволяє скоротити витрати на організацію виборів та пришвидшити процес підрахунку голосів. Разом із тим існують і значні ризики. Основними з них є можливість кібератак, витоку персональних даних та маніпуляцій результатами голосування. Також складно забезпечити повну таємницю голосування у цифровому середовищі.

З огляду на зазначене, впровадження електронних виборів в Україні має здійснюватися поетапно. Доцільним є використання гібридної моделі, яка передбачає поєднання електронного та традиційного голосування. Це дозволить мінімізувати ризики та поступово адаптувати суспільство до нових технологій.

Необхідним є також удосконалення законодавства. Зокрема, слід розробити та прийняти спеціальний закон, який регулюватиме порядок проведення електронного голосування, визначатиме вимоги до технічних систем та механізми контролю. Важливо забезпечити незалежний аудит програмного забезпечення та захист персональних даних. Окрему увагу слід приділити підвищенню рівня цифрової грамотності населення. Формування довіри до електронного голосування є ключовим фактором його успішного впровадження.

Отже, електронні вибори є перспективним напрямом розвитку демократичних інститутів в Україні. Водночас їхнє впровадження потребує комплексного підходу, що включає вдосконалення законодавства, розвиток технічної інфраструктури та забезпечення належного рівня безпеки. Лише за умови поєднання цих факторів електронне голосування може стати ефективним інструментом реалізації виборчого права громадян.

Список використаних джерел:

1. Конституція України : Закон України від 28.06.1996 № 254к/96-ВР. *Відомості Верховної Ради України*. 1996. № 30. Ст. 141. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254к/96-вр#Text>
2. Виборчий кодекс України : Закон України від 19.12.2019 № 396-IX. *Відомості Верховної Ради України*. 2020. № 7. Ст. 47. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/396-20#Text>
3. Про основні засади забезпечення кібербезпеки України : Закон України від 05.10.2017 № 2163-VIII. *Відомості Верховної Ради України*. 2017. № 45. Ст. 403. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2163-19#Text>
4. Клименко І. В. Електронні послуги: навч. посіб. Київ: НАДУ при Президентові України, 2014. 100 с.
5. Була Р. С. Світовий досвід е-виборів та е-голосування: перспективи та досвід для України. *Вісник Львівського університету. Серія філософсько-політологічні студії*. 2025. Вип. 58. С. 242–250.
6. Ярова А. П. Електронні вибори в Естонії: досвід для України. Вінниця, 2017. С. 173–175.
7. Панкратов В. Електронне голосування як елемент електронної демократії: досвід країн ЄС. *Аналітично-порівняльне правознавство*. 2023. № 3. С. 45–52.
8. Про всеукраїнський референдум: Закон України від 26.01.2021 № 1135-IX. *Відомості Верховної Ради України*. 2021. № 17. Ст. 145. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1135-20#Text>

Магас Софія,

студентка 4 курсу Інституту права
Національного університету «Острозька академія»

ПРАВОВА ДОПОМОГА ЯК УМОВА РЕАЛІЗАЦІЇ ПРАВ І СВОБОД ЛЮДИНИ

Правова допомога є однією з провідних гарантій забезпечення та реалізації прав і свобод людини в сучасній демократичній державі, оскільки без належної юридичної підтримки особа часто не здатна ефективно захистити свої інтереси у правовідносинах з державою чи іншими суб'єктами. У науковому та практичному вимірі правова допомога розглядається як професійна діяльність, спрямована на надання кваліфікованих юридичних послуг, що включають консультивання, складання процесуальних документів, представництво інтересів у судах та інших органах, а також захист у кримінальному провадженні. Її сутність полягає не лише у формальному наданні послуг, а у створенні реальних умов для доступу особи до правосуддя та забезпечення принципу рівності сторін у правовому процесі.

Особливого значення правова допомога набуває в умовах сучасних викликів, зокрема воєнного стану, коли значно зростає кількість правових питань, пов'язаних із соціальними виплатами, статусом внутрішньо переміщених осіб, мобілізацією, захистом прав військовослужбовців та відновленням документів. У таких умовах правова допомога виступає не лише інструментом захисту, а й механізмом стабілізації суспільних відносин, оскільки дозволяє громадянам орієнтуватися у складному правовому середовищі та запобігати порушенням своїх прав через незнання законодавства.

Конституційне закріплення права на правову допомогу свідчить про його фундаментальний характер у системі прав і свобод людини. Відповідно до статті 59 Конституції України кожен має право на професійну правничу допомогу, а у випадках, передбачених законом, така допомога надається безоплатно [1]. Конституційна природа цього права визначає обов'язок держави створювати ефективні механізми його реалізації, що включає формування інституційної системи, фінансування та нормативне регулювання.

Право на правову допомогу тісно пов'язане з іншими конституційними гарантіями, зокрема правом на судовий захист та принципом рівності перед законом і судом. Воно забезпечує можливість особи ефективно реалізовувати свої права навіть за відсутності спеціальних юридичних знань чи достатніх матеріальних ресурсів. У кримінальному процесі конституційна гарантія проявляється в обов'язковому наданні захисника з моменту затримання чи підозри, що узгоджується зі статтею 29 Конституції України про недоторканність свободи та особистої недоторканності. У цивільних і адміністративних справах це право гарантує можливість оскарження незаконних рішень, що відповідає статті 55 Конституції України про судовий захист прав і свобод. Конституційна гарантія зберігає свою дію навіть в умовах воєнного чи надзвичайного стану, оскільки стаття 64 Конституції України не передбачає можливості її обмеження, за винятком випадків, чітко визначених законом [5].

Важливу роль у забезпеченні реалізації права на правову допомогу відіграє система безоплатної правничої допомоги, яка є складовою державної політики у сфері захисту прав людини. Вона функціонує як розгалужена мережа установ, що забезпечують надання юридичних послуг особам, які не мають можливості самостійно оплатити такі послуги. Система включає первинну правову допомогу, що полягає у наданні консультацій та правової інформації, та вторинну допомогу,

яка передбачає представництво інтересів у судах та інших органах, а також захист у кримінальних провадженнях [2].

Організаційно система безоплатної правової допомоги побудована за принципом багаторівневості та включає Координаційний центр з надання правової допомоги при Міністерстві юстиції України, який відповідає за організацію роботи регіональних центрів, ведення реєстру адвокатів, розподіл фінансування та контроль якості наданих послуг. На регіональному рівні діють центри з надання безоплатної вторинної правової допомоги в кожній області та місті Києві, а на місцевому – бюро правової допомоги в районах, містах та об'єднаних територіальних громадах. Така структура дозволяє забезпечувати територіальну наближеність послуг до населення, включаючи сільські та віддалені райони, де доступ до приватних юридичних послуг часто обмежений.

Поряд із системою безоплатної правової допомоги важливим суб'єктом надання правової допомоги є адвокатура, яка виконує ключову роль у забезпеченні захисту прав та інтересів осіб. Адвокатська діяльність визначається як незалежна професійна діяльність, щодо здійснення захисту, представництва та надання інших видів правничої допомоги клієнту [3].

Незважаючи на наявність розвиненої системи правової допомоги, в Україні існує ряд проблем, що ускладнюють її ефективне функціонування. Основні проблеми доступу до правової допомоги в Україні полягають у недостатній обізнаності населення, нерівномірному розміщенні центрів допомоги, перевантаженні системи та обмеженому фінансуванні, що призводить до браку фахівців і зниження якості послуг. Найбільше це впливає на вразливі групи населення – внутрішньо переміщених осіб, ветеранів, осіб з інвалідністю, малозабезпечених та жителів сільських територій. В умовах воєнного стану проблеми значно посилюються через руйнування інфраструктури, небезпеку пересування, обмеження доступу до центрів допомоги, втрату документів і нестабільний зв'язок [6].

Як зазначалось вище, деякі проблеми захисту прав і свобод людини в умовах воєнного стану стосуються обмежень у доступі до правової допомоги через введення комендантської години, блокпостів та інших заходів безпеки, що перешкоджають пересуванню громадян до центрів допомоги. Воєнний стан призводить до зростання кількості порушень прав, пов'язаних з мобілізацією, евакуацією та конфіскацією майна, але доступ до професійної підтримки ускладнюється через брак адвокатів, готових працювати в небезпечних зонах. Проблеми також проявляються в бюрократичних бар'єрах: вимоги до документів для отримання допомоги часто не враховують втрату паперів під час евакуації, що призводить до відмов у призначенні адвоката. Крім того, у повоєнній перспективі проблеми доступу можуть зберігатися через психологічні травми населення, яке уникає звернень до державних інституцій через страх чи недовіру [4].

Перспективи розвитку системи правової допомоги в Україні пов'язані з удосконаленням законодавства, розширенням доступу до послуг та впровадженням інноваційних підходів до їх надання. Зокрема, актуальним є розвиток дистанційних форм правової допомоги, що дозволяє забезпечити доступ до юридичних послуг навіть у складних умовах воєнного стану. Важливим напрямом є також підвищення рівня правової культури населення через проведення інформаційно-просвітницьких заходів та інтеграцію правової освіти у навчальні програми.

У процесі європейської інтеграції Україна має привести свою систему правової допомоги у відповідність до міжнародних стандартів. Це потрібно для того, щоб кожна людина, незалежно від доходу чи соціального статусу, могла легко отримати необхідну юридичну допомогу та захистити свої права. Йдеться не лише про формальне існування таких послуг, а про їх реальну доступність і ефективність: зрозумілі процедури, безоплатну правову допомогу для тих, хто її потребує, та швидкий розгляд справ. Важливо також, щоб люди були добре поінформовані про свої права і можливості їх захисту.

Наближення до європейських стандартів у цій сфері сприятиме підвищенню рівня захисту прав людини, зробить правову систему більш прозорою та справедливою, а також зміцнить довіру громадян до держави та її інституцій.

Отже, правова допомога виступає необхідною умовою реалізації прав і свобод людини, забезпечуючи можливість ефективного захисту інтересів особи у правовідносинах. Її значення полягає не лише у наданні юридичних послуг, а й у створенні умов для реального функціонування принципу верховенства права та забезпечення соціальної справедливості. Подальший розвиток системи правової допомоги в Україні має бути спрямований на підвищення її доступності, якості та ефективності, що є важливою передумовою зміцнення правової держави та захисту прав людини в умовах сучасних викликів.

Список використаних джерел:

1. Конституція України : Закон України від 28 черв. 1996 р. № 254к/96-ВР. *Відомості Верховної Ради України*. 1996. № 30. Ст. 141. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254к/96-вр#Text>
2. Про безоплатну правничу допомогу : Закон України від 02 черв. 2011 р. № 3460-VI (зі змінами). *Відомості Верховної Ради України*. 2011. № 51. Ст. 579. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3460-17#Text>
3. Про адвокатуру та адвокатську діяльність: Закон України від 05.07.2012 № 5076-VI. *Відомості Верховної Ради України*. 2013. № 27. Ст.282. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/5076-17#Text>
4. Наумова А. О. Деякі проблеми захисту прав і свобод людини в умовах воєнного стану. *Злочинність і протидія їй в умовах війни та у повоєнній перспективі: міждисциплінарна панорама : зб. тез доп. Міжнар. наук.-практ. конф.* (м. Вінниця, 19 квіт. 2024 р.). Вінниця: ХНУВС, 2024. С. 632–634.
5. Шрамко Ю. Т. Конституційне право на правову допомогу в Україні: актуальні питання законодавчого регулювання : автореф. дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.02. Київ, 2016.
6. Литвин О. Л. Особливості надання безоплатної правової допомоги населенню в умовах воєнного стану. *Знання європейського права*. 2023. Вип. 2. С. 76–81.

Андрійчук Юлія,

студентка 4 курсу Інституту права

Національного університету «Острозька академія»

ПРАВО НА ІНФОРМАЦІЮ ЯК ФУНДАМЕНТАЛЬНЕ ПРАВО ЛЮДИНИ: ДОСВІД КРАЇН ЄС

Право на інформацію розглядається в сучасній правовій доктрині як фундаментальне право людини, що становить невід'ємну складову свободи вираження поглядів і забезпечує прозорість публічної влади, підзвітність державних інституцій та активну участь громадян у демократичних процесах. Воно не обмежується пасивним правом на отримання даних, а включає активний обов'язок держави створювати умови для вільного пошуку, поширення та доступу до інформації суспільного значення. У країнах Європейського Союзу це право набуло особливої ваги завдяки поєднанню міжнародних стандартів, наднаціонального регулювання та національних традицій, що робить його ефективним інструментом запобігання корупції, зміцнення верховенства права та підвищення довіри суспільства до влади. Еволюція правового забезпечення цього права в ЄС демонструє перехід від загальних декларативних норм до деталізованих процедурних механізмів, адаптованих до викликів цифрової епохи.

Міжнародно-правова основа права на інформацію сформована статтею 19 Загальної декларації прав людини 1948 року та статтею 19 Міжнародного пакту про громадянські і політичні права 1966 року, які проголошують свободу шукати, отримувати і поширювати інформацію будь-якими засобами. У європейському регіоні ключове значення має стаття 10

Європейської конвенції про захист прав людини і основоположних свобод, яка гарантує свободу вираження поглядів, включаючи право на отримання та поширення інформації без втручання державних органів. Європейський суд з прав людини у своїй усталеній практиці сформував доктрину, згідно з якою це право має як негативний (захист від цензури), так і позитивний (обов'язок держави забезпечувати доступ) аспекти. Зокрема, у справах «Társaság a Szabadságjogokért проти Угорщини» (2009) та низці інших рішень Суд визнав, що необґрунтована відмова в доступі до офіційних документів, які мають суспільний інтерес, становить порушення статті 10 Конвенції, підкреслюючи, що право на інформацію є необхідною умовою для реалізації інших прав людини та функціонування демократичного суспільства [3, с. 117].

На рівні Європейського Союзу право на інформацію закріплене в статті 11 Хартії основних прав ЄС, яка прямо передбачає свободу вираження поглядів, включаючи свободу отримувати та поширювати інформацію незалежно від кордонів. Додатковим правовим підґрунтям є стаття 15 Договору про функціонування Європейського Союзу, що встановлює принцип відкритості діяльності інституцій Союзу. Центральним нормативним актом виступає Регуляція (ЄС) № 1049/2001 про доступ громадськості до документів Європейського Парламенту, Ради і Комісії, яка визначає чіткі процедури подання запитів, терміни розгляду та підстави для обмежень. Суд Європейського Союзу в численних рішеннях розвиває практику балансування прозорості з іншими конституційними цінностями, такими як захист персональних даних чи комерційної таємниці, підтверджуючи пріоритетний характер права на інформацію як елемента демократії. Крім того, Директива 2003/4/ЄС про доступ громадськості до інформації про довкілля імплементує положення Орхуської конвенції, створюючи спеціальний режим для екологічних даних і забезпечуючи їх максимальну доступність для громадськості та неурядових організацій [1, с. 13].

Досвід країн-членів ЄС демонструє значну різноманітність моделей реалізації права на інформацію, зумовлену історичними, культурними та правовими традиціями. Найбільш давньою та розвинутою системою відзначається Швеція, де принцип публічності офіційних документів закріплений ще Законом про свободу друку 1766 року. Тут відкритість є загальним правилом, а обмеження – винятково мотивованими і вузько визначеними випадками, пов'язаними з національною безпекою, приватним життям чи комерційною таємницею. Аналогічні підходи існують у Фінляндії, де Закон про відкритість діяльності органів державної влади 1999 року встановлює презумпцію відкритості всіх документів, та в Данії, де акцент робиться на швидкому доступі через електронні реєстри. Ці скандинавські моделі вважаються еталоном для Європи, оскільки забезпечують високий рівень довіри громадян і мінімізують бюрократичні бар'єри.

У Німеччині право на інформацію регулюється Федеральним законом про свободу інформації (Informationsfreiheitsgesetz) 2005 року, який надає кожній фізичній або юридичній особі право доступу до інформації федеральних органів без обов'язку обґрунтовувати свій інтерес. Практика застосування закону сприяла зростанню підзвітності влади та ефективній боротьбі з корупцією, хоча й супроводжується адміністративними викликами, пов'язаними з великим обсягом запитів. Франція реалізує це право через Закон про доступ до адміністративних документів 1978 року (з численними оновленнями), де ключову роль відіграє Комісія з доступу до адміністративних документів (CADA), що здійснює позасудовий контроль і забезпечує оперативне вирішення спорів. У країнах Південної Європи, таких як Італія (Закон № 241/1990 про адміністративну процедуру та доступ) та Іспанія (Закон про прозорість, доступ до інформації та добру врядування 2013 року), законодавство розвивалося пізніше, але активно інтегрувалося в європейські стандарти, акцентуючи на цифровій доступності даних.

У нових державах-членах ЄС, що приєдналися після 2004 року, запровадження спеціальних законів про доступ до публічної інформації стало частиною процесу демократизації та виконання критеріїв членства. У Польщі Закон 2001 року про доступ до публічної інформації одним з перших у регіоні встановив механізми активної публікації інформації та електронного доступу, сприяючи антикорупційним реформам. Подібні норми діють у Чехії, Словаччині та країнах Балтії, де національне законодавство гармонізовано з європейськими директивами. Загалом, попри національні відмінності, спільним є тенденція до розширення сфери дії права на інформацію через цифрові платформи та обов'язкову проактивну публікацію ключових даних органами влади [2, с. 293].

Сучасні виклики реалізації права на інформацію в країнах ЄС пов'язані з необхідністю балансування його з іншими фундаментальними правами. Зокрема, після набрання чинності Загальним регламентом про захист даних (GDPR) 2018 року актуальним стало питання співвідношення прозорості та конфіденційності персональних даних. Крім того, у цифрову епоху постають проблеми забезпечення доступу до електронних документів, протидії дезінформації та підвищення цифрової грамотності населення. Кризи, такі як пандемія COVID-19 чи геополітичні загрози, продемонстрували, що оперативний і повний доступ до інформації про державні рішення є запорукою суспільної стабільності та довіри. Держави-члени продовжують удосконалювати законодавство, посилюючи адміністративні процедури та судовий захист, що сприяє єдиному європейському простору прозорості.

Таким чином, досвід країн ЄС переконливо доводить, що право на інформацію є не декларативним, а дієвим фундаментальним правом людини, яке забезпечує добру врядування, запобігає зловживанням владою та зміцнює демократичні інститути. Гармонізація національних підходів у рамках наднаціональних стандартів Союзу створює передумови для подальшого розвитку цього права в умовах цифрової трансформації

та глобальних викликів. Постійне вдосконалення механізмів реалізації, підвищення правової культури громадян і адміністративної ефективності органів влади залишаються ключовими завданнями для збереження високого рівня прозорості як невід'ємної ознаки сучасної європейської демократії.

Список використаних джерел:

1. Кивлюк О. П., Воронкова В. Г., Нікітенко В. О. Цифрові права людини як вираження цифрових атрибутів: соціально-філософське обґрунтування. *Освітній дискурс: збірник наукових праць*. Київ: ТОВ «Науково-інформаційне агентство «Наука-технології-інформація». 2023. Вип. 44 (4-6). С.7-22.
2. Кізима Ю. М. Право на інформацію як фундаментальне право людини. *Закарпатські правові читання : матеріали VII Міжнародної науково-практичної конференції. Ужгород : Вид-во УжНУ "Говерла", 2015. Т. 2. С. 291–294.*
3. Костецька Т. А. Конституційно-правове регулювання інформаційних прав: деякі термінологічні аспекти. *Підприємництво, господарство і право. Часопис Київського університету права*. 2019. С. 114–117.

Конопка Ігор,
студент 3 курсу Інституту права
Національного університету «Острозька академія»

ПРОБЛЕМНІ АСПЕКТИ ЧИННОГО ЗАКОНОДАВСТВА ТА ПРОПОЗИЦІЇ ЩОДО ВДОСКОНАЛЕННЯ НАЦІОНАЛЬНОЇ МОДЕЛІ ІМПІЧМЕНТУ

Актуальність теми. У системі демократичного управління інститут імпічменту відіграє роль одного з найважливіших елементів системи стримувань і противаг. Він покликаний забезпечити невідворотність відповідальності глави держави у випадку вчинення ним державної зради або іншого злочину, а також виступає ключовим механізмом контролю суспільства за публічною владою, маючи потужне превентивне значення. Проте, як показує політико-правовий досвід України, чинна національна модель імпічменту містить низку суттєвих недоліків, які роблять її застосування на практиці надзвичайно ускладненим або й неможливим. Це зумовлює гостру необхідність комплексного реформування відповідного законодавства.

Мета дослідження полягає в аналізі ключових проблемних аспектів чинного законодавства щодо процедури імпічменту Президента України та формулюванні конкретних пропозицій щодо вдосконалення національної моделі.

Виклад основного матеріалу. Аналіз чинної нормативно-правової бази та історичного контексту дозволяє виокремити чотири фундаментальні проблеми функціонування інституту імпічменту в Україні.

По-перше, надмірна складність і формалізованість процедури. Процедура імпічменту, що детально закріплена

у статті 111 Конституції України та в Законі України від 10 вересня 2019 року, є багатоступеневою і політично вкрай залежною. Вона вимагає проходження низки складних етапів: від ініціювання питання більшістю від конституційного складу Верховної Ради, створення спеціальної тимчасової слідчої комісії, до обов'язкового отримання висновків Конституційного Суду та Верховного Суду, і, зрештою, фінального голосування щонайменше трьома чвертями від конституційного складу парламенту.

Практика 2014 року яскраво продемонструвала, що в умовах гострої суспільно-політичної кризи дотримання всіх цих формальних вимог є об'єктивно неможливим. У випадку з усуненням від влади Віктора Януковича імпічмент у строгому юридичному розумінні не був здійснений саме через неможливість реалізації повної конституційної процедури в реальному часі.

Пропозиція: Видається за доцільне на конституційному та законодавчому рівнях спростити окремі процедурні етапи. Необхідно чітко визначити процесуальні строки на кожній стадії та передбачити запобіжники, які б унеможливлювали штучне затягування процесу (наприклад, блокування роботи слідчої комісії чи затягування надання висновків судовими інстанціями).

По-друге, дублювання норм та відсутність матеріальних змін у законодавстві. Ухвалення Закону України «Про особливу процедуру усунення Президента України з поста (імпічмент)» мало на меті конкретизувати процедуру та зробити її дієвою. Однак фактичний аналіз цього акта свідчить про те, що він здебільшого лише дублює положення Конституції України, Регламенту Верховної Ради та закону про тимчасові слідчі комісії. У матеріальному аспекті сама модель імпічменту суттєво не змінилася, а отже, закон не вирішив своєї ключової проблеми – він не зняв бар'єрів надмірної складності.

Пропозиція: Необхідно провести комплексний перегляд законодавства з метою усунення нормотворчого дублювання

та систематизації норм. Спеціальний закон має не просто переказувати текст Основного Закону, а деталізувати його положення таким чином, щоб процедура стала покроковою, чіткою і зрозумілою для всіх суб'єктів владних повноважень.

По-третє, наявність колізій та неузгодженості з іншими галузями права. Одним із найсерйозніших концептуальних недоліків є суперечність щодо правової природи самого процесу імпідменту. Наприклад, спеціальний закон передбачає можливість залучення експертів та спеціалістів, однак порядок їх залучення фактично відсилає до кримінального процесуального законодавства. Водночас Конституційний Суд України неодноразово наголошував, що імпідмент має особливу правову природу і є інститутом конституційно-правової, а не класичної кримінальної відповідальності. Ця колізія створює правову невизначеність: чи є імпідмент політико-правовою процедурою, чи лише елементом кримінального переслідування, перенесеним у стіни парламенту.

Пропозиція: Законодавець повинен чітко визначити процесуальний статус спеціальної слідчої комісії та порядок збирання й оцінки доказів у межах процедури імпідменту, не відсилаючи автоматично до норм Кримінального процесуального кодексу України. Варто передбачити автономний процесуальний механізм, адаптований саме до специфіки конституційної відповідальності глави держави.

По-четверте, відсутність сталої практики застосування та механізмів моніторингу. У сучасних наукових дослідженнях справедливо підкреслюється, що ефективність ухваленого Закону про імпідмент наразі неможливо перевірити емпіричним шляхом. Через відсутність практики застосування складно об'єктивно оцінити, наскільки реалістичною є ця процедура в поточних політичних умовах. Фактично, сьогодні цей інститут існує більше як декларативна гарантія «на папері», ніж як реально діючий інструмент.

Пропозиція: Доцільно закріпити механізм періодичного парламентського та науково-експертного моніторингу

законодавства про імпічмент із регулярною підготовкою рекомендацій щодо його вдосконалення. Крім того, під час реформування варто активніше рецепіювати зарубіжний досвід країн із дієвими моделями конституційної відповідальності.

Висновки. Підсумовуючи вищевикладене, слід констатувати, що національна модель імпічменту потребує комплексного реформування. Чинне законодавство характеризується надмірною обтяженістю, правовими колізіями та декларативністю. Удосконалення цього інституту має базуватися на принципах процесуальної автономності (відмежування від кримінального процесу), оптимізації строків та стадій, а також усуненні дублювання правових норм. Тільки за таких умов імпічмент перетвориться з теоретичної конструкції на дієвий гарант демократії.

Список використаних джерел:

1. Конституція України: прийнята на п'ятій сесії Верховної Ради України 28 черв. 1996 р. *Відомості Верховної Ради України*. 1996. № 30. Ст. 141.
2. Про особливу процедуру усунення Президента України з поста (імпічмент): Закон України від 10 верес. 2019 р. № 39-IX. *Відомості Верховної Ради України*. 2019. № 39. Ст. 154.
3. Про Регламент Верховної Ради України: Закон України від 10 лютого. 2010 р. № 1861-VI. *Відомості Верховної Ради України*. 2010. № 14-15, № 16-17. Ст. 133.
4. Рішення Конституційного Суду України у справі за конституційним поданням 47 народних депутатів України щодо офіційного тлумачення положень частини першої статті 105, частини першої статті 111 Конституції України від 10.12.2003 р. № 19-рп/2003.

Велисейко Катерина,
студентка 3 курсу Інституту права
Національного університету «Острозька академія»

АКТИ КОНСТИТУЦІЙНОГО СУДУ УКРАЇНИ: ПРОБЛЕМАТИКА РЕАЛІЗАЦІЇ ТА ШЛЯХИ ВДОСКОНАЛЕННЯ

Проблематика реалізації актів Конституційного Суду України виходить за межі суто теоретичного аналізу їхньої юридичної природи. Після ухвалення рішення або надання висновку постає питання практичного забезпечення їхнього виконання як на рівні нормативного регулювання, так і на рівні правозастосування. Власне тут виявляється ефективність конституційного контролю.

Обов'язковість рішень і висновків КСУ означає, що вони підлягають виконанню всіма органами державної влади, органами місцевого самоврядування, їх посадовими особами, а також судами. Ця конституційна норма закладає фундамент механізму реалізації актів Суду. Деталізація міститься у статті 91 Закону України «Про Конституційний Суд України» [2], яка прямо встановлює обов'язковість, остаточність і неможливість оскарження рішень та висновків. Коли рішення Конституційного Суду вже проголошене, юридичний механізм вже зрозумілий та ніби спрацьовує автоматично: норма втрачає чинність, правова позиція сформульована, висновок зроблений, проте власне з цього моменту й починається найскладніше, а саме: перехід від декларативної сили до реального впливу на правову систему.

Одна з головних проблем полягає в тому, що правове поле не завжди готове до «вилучення» норми, адже закон не є

ізолюваним приписом, а є частиною складної конструкції. Коли окреме положення визнається неконституційним, інші норми, пов'язані з ним, продовжують діяти. Виникає ситуація, коли формально все зрозуміло, але на практиці незрозуміло, як застосовувати закон далі. З огляду на це, формується простір для різних тлумачень і суперечливої практики.

Інша проблема полягає в характері законодавчої реакції, адже іноді парламент намагається оперативно «закрити прогалину», але нова редакція майже не відрізняється за змістом від тієї, що вже була визнана неконституційною. Ззовні бачимо новий текст, але, по суті, це та ж сама модель регулювання, яка свідчить не стільки про юридичну помилку, скільки про небажання або неспроможність повністю врахувати логіку аргументації Суду.

Відчутною є й проблема часу: обов'язковість рішення не супроводжується чітким терміном його імплементації. Відповідно, в результаті виконання може затягуватися, особливо якщо питання має політичну або фінансову чутливість. Маємо практичне ускладнення, в якому правова позиція існує, але її нормативне продовження відкладається, і в цей період система працює в режимі невизначеності.

Складнощі виникають і на рівні судової практики. Правові позиції Конституційного Суду іноді мають оціночний характер або побудовані на складній аргументації. Не всі суди однаково інтерпретують їхній обсяг і значення. Унаслідок цього одні й ті самі правові ситуації можуть вирішуватися по-різному, що підриває принцип правової визначеності. Актуальним прикладом такої проблеми є ситуація після рішення Конституційного Суду України від 27 жовтня 2020 року № 13-р/2020 щодо електронного декларування, в якому Суд визнав неконституційними окремі повноваження Національного агентства з питань запобігання корупції (далі – НАЗК) та скасував кримінальну відповідальність за недостовірне декларування [3]. Як результат, формально правовий наслідок був очевидний і полягав у тому, що відповідні норми втратили чинність у день ухвалення

рішення, проте на рівні судової практики виникла неоднорідність. Частина судів закривала кримінальні провадження без додаткового аналізу, посилаючись на пряму втрату чинності норми. Інші, в свою чергу, намагалися оцінювати, чи можливо застосувати інші кримінально-правові конструкції або чи поширюється дія рішення на вже завершені провадження. Заслугує на увагу і те, що виникло питання: чи має рішення ретроспективний ефект щодо вироків, які набрали законної сили, і в якому обсязі воно є підставою для перегляду.

Додаткову складність створила мотивувальна частина рішення, де Суд фактично сформулював ширшу правову позицію щодо балансу між антикорупційним контролем і принципом незалежності судової влади [3]. Конкретно, інтерпретація цієї позиції судами виявилася різною, адже одні сприйняли її як вузько застосовну до конкретних повноважень НАЗК, інші – як сигнал до обмеження механізмів зовнішнього контролю за суддями загалом.

У результаті протягом певного часу склалася неоднакова практика, яка продемонструвала, що навіть чітке, з формального погляду, рішення може породжувати різні підходи на рівні правозастосування, якщо його аргументація має оціночний і концептуальний характер.

Повертаючись до проблематики, не можна оминати питання відновлення порушених прав конкретної особи, бо навіть якщо норма визнана неконституційною, це ще не означає автоматичного перегляду всіх рішень, ухвалених на її підставі. Процесуальні механізми існують, але вони вимагають додаткової ініціативи, часу і доведення. Тому фактичний ефект рішення для заявника може бути відтермінованим або ускладненим.

На мою думку, виконання рішень КСУ потребує не лише юридичної обов'язковості, а й системних механізмів, які роблять ці рішення реально дієвими. Насамперед варто впровадити чіткі терміни для реагування державних органів: кожне рішення повинно містити конкретний термін, у межах якого

парламент, уряд або місцеві органи влади повинні привести законодавство та практику у відповідність, адже це усуватиме правову невизначеність і знижуватиме ризик виникнення випадків, коли рішення залишаються декларативними.

Другим напрямком є моніторинг виконання рішень. Я вважаю, що для реалізації цієї ідеї можна створити спеціальну комісію або уповноваженого при КСУ, який слідкуватиме за тим, як органи влади реагують на висновки суду та оперативно повідомлятиме про порушення термінів чи відхилення від рекомендацій. У підсумку, такий контроль підвищуватиме дисципліну та робитиме результати рішень більш передбачуваними.

Третя пропозиція полягає в уніфікації формулювань правових позицій. Тобто, Суд має максимально чітко вказувати, які конституційні принципи застосовуються, які норми підлягають тлумаченню, а також давати приклади практичного застосування. Це дозволить уникнути різночитань у судах нижчих інстанцій і сприятиме формуванню єдиного підходу до тлумачення Конституції України [1].

Не менш важливо покращити доступність і комунікацію рішень. Наприклад, підготовка стислих резюме з ключовими висновками, публікація їх на офіційному сайті та роз'яснення стандартів, що впливають із рішень, зроблять їх зрозумілими для державних органів та громадян, що підвищить прозорість і легітимність рішень.

Важливо звернути увагу і на те, що досвід зарубіжних судів показує, що ефективність рішень забезпечується їх інституційною інтеграцією в нормотворчий процес [4, 5, 6]. Для України це насамперед означає послідовну координацію між КСУ, парламентом та урядом, щоб рішення не залишалися декларативними, а реально впливали на законотворчість і судову практику.

Ще одним важливим напрямком вдосконалення є посилення методологічної та аналітичної складової рішень КСУ. Тобто, Суд міг би систематично включати до мотивувальної

частини аналіз практики нижчих судів, міжнародного права та зарубіжного досвіду, наводити чіткі критерії оцінки конституційних принципів і прогнозувати можливі наслідки прийнятих рішень для правової системи. Такий підхід дозволить не лише підвищити якість правових позицій, а й зробити їх більш зрозумілими та корисними для законодавців, суддів і громадян. Водночас це сприятиме формуванню прогнозованої та стабільної судової практики, коли рішення КСУ стануть не просто інструментом контролю, а справжнім механізмом розвитку конституційного права і правової культури в державі.

Отже, проблема реалізації актів КСУ полягає не у відсутності їх юридичної сили, а в розриві між нормою і практикою. Часто конституційний контроль спрацьовує як інструмент очищення правової системи, однак подальше «налагодження» цієї системи залежить від узгодженості дій законодавця, уряду та судів. Без цієї взаємодії навіть найбільш аргументоване рішення ризикує залишитися формально обов'язковим, але не повністю втіленим у правовій реальності. Вважаємо, що впровадження цих заходів дозволить не лише підвищити ефективність виконання рішень КСУ, а й зміцнити стабільність правової системи, гарантувати єдність правозастосування та підвищити довіру громадян до судової влади.

Список використаних джерел:

1. Конституція України : Закон України від 28.06.1996 р. № 254к/96-ВР. Дата оновлення: 01.01.2024. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254к/96-вр#n4913> (дата звернення: 17.04.2026).
2. Про Конституційний Суд України : Закон України від 13.07.2017 р. № 2136-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2136-19> (дата звернення: 17.04.2026).
3. Рішення Конституційного Суду України у справі за конституційним поданням 47 народних депутатів України щодо відповідності Конституції України (конституційності) окремих положень Закону України «Про запобігання корупції», Кримінального кодексу України: Рішення Конституційного Суду України від

27.10.2020 р. № 13-п/2020. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v013p710-20> (дата звернення: 18.04.2026).

4. The Federal Constitutional Court : website. Federal Constitutional Court of Germany. 2026. URL: https://www.bundesverfassungsgericht.de/EN/TheCourt/TheCourt_node.html (date of access: 18.04.2026).

5. Functions and powers of the Constitutional Council: website. Constitutional Council of the French Republic. 2026. URL: <https://www.conseil-constitutionnel.fr/en/fonctions-et-pouvoirs> (date of access: 18.04.2026).

6. У Польщі заблокували скасування суперечливої реформи Конституційного суду часів «ПіС» : вебсайт. Європейська правда. 2024. URL: <https://www.eurointegration.com.ua/news/2024/08/16/7192317/> (дата звернення: 18.04.2026).

Олексійовець Максим,

студент 1 курсу магістратури Інституту права
Національного університету «Острозька академія»

ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ СОЦІАЛЬНИХ ПРАВ ЛЮДИНИ В УМОВАХ ВІЙНИ: ПРАВОВІ ВИКЛИКИ ТА НАПРЯМИ ВДОСКОНАЛЕННЯ

Проблематика забезпечення соціальних прав людини в умовах воєнного стану набула для України особливої актуальності після початку повномасштабної збройної агресії. Війна спричинила масштабні соціальні трансформації: мільйони громадян були змушені залишити місце постійного проживання, зросло безробіття, посилилося навантаження на систему охорони здоров'я та соціального забезпечення. У таких умовах соціальні права перестають сприйматися як суто програмні положення і стають інструментом забезпечення базових потреб людини та збереження суспільної стабільності.

Конституція України закріплює право кожного на соціальний захист, що включає право на забезпечення у разі безробіття, втрати працездатності, старості та в інших випадках, передбачених законом [1, ст. 46]. Водночас у період воєнного стану можливе встановлення окремих обмежень прав і свобод, проте такі обмеження повинні відповідати принципам законності, необхідності та пропорційності [1, ст. 64]. Таким чином, навіть за умов війни соціальні гарантії зберігають свою конституційну природу.

Міжнародні стандарти підтверджують цю позицію. Загальна декларація прав людини проголошує право кожної людини на соціальне забезпечення та на достатній життєвий рівень [2, с. 22, 25]. Міжнародний пакт про економічні, соціальні

і культурні права зобов'язує держави забезпечувати поступову реалізацію прав на працю, соціальне забезпечення та найвищий досяжний рівень фізичного і психічного здоров'я [3, с. 6, 9, 12]. Навіть у період надзвичайних обставин держава не звільняється від обов'язку гарантувати мінімальний рівень соціального захисту.

Особливого значення в умовах війни набуває правове регулювання статусу внутрішньо переміщених осіб. Закон України «Про забезпечення прав і свобод внутрішньо переміщених осіб» визначає гарантії доступу до соціальних виплат, пенсійного забезпечення, працевлаштування та медичної допомоги [4]. Проте практика свідчить про наявність труднощів із підтвердженням статусу, отриманням допомоги та перерахунком виплат, що зумовлює необхідність удосконалення адміністративних процедур.

Право на працю в умовах воєнного стану також зазнало трансформацій. Кодекс законів про працю України передбачає особливості регулювання трудових відносин під час воєнного стану, зокрема можливість зміни істотних умов праці та особливий порядок звільнення [5]. Водночас держава впроваджує програми підтримки зайнятості, що спрямовані на збереження робочих місць та стимулювання підприємницької діяльності.

Не менш важливою є сфера охорони здоров'я. Основи законодавства України про охорону здоров'я гарантують право кожного на медичну допомогу та визначають обов'язок держави забезпечувати доступність медичних послуг [6]. У період війни це право набуває додаткового виміру, адже йдеться не лише про лікування, а й про реабілітацію постраждалих, психологічну підтримку та відновлення зруйнованої інфраструктури.

Суттєву роль у захисті соціальних прав відіграє судова практика. Верховний Суд у своїх рішеннях неодноразово наголошував на необхідності дотримання принципу пропорційності при обмеженні соціальних гарантій та

недопустимості свавільного припинення соціальних виплат. Судовий контроль забезпечує реальне наповнення соціальних прав змістом і сприяє формуванню єдиної правозастосовчої практики.

Водночас воєнний період виявив потребу в удосконаленні законодавства. Насамперед це стосується систематизації соціальних норм, усунення колізій між законами та підзаконними актами, цифровізації процедур призначення виплат і посилення відповідальності за невиконання судових рішень. Соціальна політика повинна бути не лише реакцією на кризу, а й елементом стратегічного планування повоєнного відновлення.

Отже, забезпечення соціальних прав людини в умовах війни є одним із ключових показників ефективності держави. Попри складні економічні та безпекові обставини, соціальні гарантії залишаються невід'ємною складовою конституційного ладу України та підтверджуються міжнародними зобов'язаннями держави. Війна змінює механізми реалізації соціальних прав, однак не може нівелювати їхню сутність.

Ефективність соціального захисту сьогодні визначає рівень довіри громадян до держави, впливає на суспільну стабільність і створює підґрунтя для майбутнього відновлення. Саме тому вдосконалення законодавства, забезпечення єдності правозастосування та орієнтація на потреби людини повинні залишатися пріоритетними напрямками розвитку правової системи України. Соціальні права в умовах війни – це не декларація, а реальний інструмент збереження гідності, підтримки та стійкості суспільства.

Список використаних джерел:

1. Конституція України: Закон України від 28.06.1996 № 254к/96-ВР: станом на 2024 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254к/96-вр#Text>
2. Загальна декларація прав людини: Міжнародний документ від 10.12.1948. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_015#Text

3. Міжнародний пакт про економічні, соціальні і культурні права : Міжнародний документ від 16.12.1966. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_042#Text

4. Про забезпечення прав і свобод внутрішньо переміщених осіб: Закон України від 20.10.2014 № 1706-VII: станом на 2024 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1706-18#Text>

5. Кодекс законів про працю України: Закон України від 10.12.1971 № 322-VIII : станом на 2024 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/322-08#Text>

Повар Дар'я,
студентка 4 курсу Інституту права
Національного університету «Острозька академія»

ОСОБЛИВОСТІ ЗАХИСТУ ПРИВАТНОСТІ В УМОВАХ ЦИФРОВІЗАЦІЇ ТА ВОЄННОГО СТАНУ

Актуальність дослідження особливостей захисту приватності в умовах цифровізації та воєнного стану зумовлена глибокими трансформаційними процесами, що відбуваються в українському суспільстві. Сучасний етап розвитку держави характеризується одночасним функціонуванням у двох складних площинах: активним впровадженням цифрових технологій у всі сфери суспільного життя та здійсненням державного управління в умовах особливого правового режиму воєнного стану. Поєднання цих процесів суттєво впливає на реалізацію фундаментальних прав людини, зокрема права на повагу до приватного життя, яке традиційно розглядається як одна з базових гарантій особистої свободи та людської гідності [2].

У сучасних умовах приватність дедалі більше набуває інформаційного значення. Якщо раніше вона асоціювалася передусім із фізичним простором, недоторканністю житла чи таємницею листування, то сьогодні значна частина приватного життя переміщується у цифрове середовище. Використання мобільних телефонів, електронних сервісів, соціальних мереж, систем онлайн-ідентифікації, банківських застосунків та державних цифрових платформ супроводжується постійним створенням цифрового сліду. Такий слід містить персональні дані різного характеру – від загальних ідентифікаційних відомостей до інформації про місце перебування, фінансові операції, стан здоров'я, професійну діяльність, соціальні зв'язки та інші аспекти особистого життя. Особливістю цього процесу є

його системність і масштабність, адже обробка даних здійснюється автоматизовано, із застосуванням складних алгоритмів і технологій аналізу великих масивів інформації.

Цифровізація створює нові можливості для підвищення ефективності державного управління, забезпечення доступності адміністративних послуг і спрощення комунікації між державою та громадянами. Водночас вона породжує якісно нові ризики для приватності, пов'язані з масовим накопиченням персональних даних та можливістю їх комплексного аналізу. Алгоритми здатні не лише фіксувати минулі дії особи, а й формувати поведінкові профілі, прогнозувати її рішення та оцінювати потенційні ризики. У таких умовах втручання у приватне життя може відбуватися непомітно для самої особи, що ускладнює реалізацію права на ефективний захист. Традиційний підхід, заснований на наданні згоди на обробку персональних даних, поступово втрачає свою ефективність, оскільки особа не завжди усвідомлює реальний обсяг і наслідки використання інформації про неї [2].

Особливої складності питання захисту приватності набуває в умовах воєнного стану. Запровадження цього правового режиму передбачає можливість тимчасового обмеження окремих прав і свобод з метою забезпечення національної безпеки, обороноздатності держави та охорони життя населення. Право на повагу до приватного життя не є абсолютним і може підлягати обмеженням за наявності законних підстав. Однак такі обмеження повинні відповідати принципам законності, необхідності та пропорційності. Саме дотримання цих принципів визначає допустимі межі втручання держави у сферу приватності [1].

В умовах воєнного стану держава розширює застосування цифрових інструментів контролю, моніторингу та збору інформації. Це може стосуватися обробки даних про переміщення осіб, використання систем відеоспостереження, аналізу телекомунікаційних з'єднань, функціонування електронних реєстрів і спеціалізованих інформаційних платформ.

Такі заходи можуть бути виправданими з огляду на потребу оперативного реагування на загрози та координації дій у кризових ситуаціях. Проте їх масштабність і технологічні можливості створюють ризик формування надмірного та фактично тотального контролю, що суперечить демократичним стандартам прав людини.

Цифрові технології здатні забезпечити безперервний і комплексний нагляд, який за відсутності чітких правових обмежень може виходити за межі необхідного. Саме тому принцип пропорційності набуває особливого значення. Втручання у приватне життя має бути мінімально необхідним для досягнення мети, обмеженим у часі та обсязі, а також супроводжуватися ефективними механізмами контролю. Неприпустимим є перетворення тимчасових заходів безпеки на постійні інструменти державного нагляду.

Суттєвою особливістю сучасного етапу є зміщення акценту з індивідуальних порушень приватності на системні ризики. Йдеться про концентрацію значних обсягів персональних даних у державних інформаційних системах, електронних реєстрах і базах даних органів влади. Держава фактично стає основним розпорядником інформації про громадян, що покладає на неї підвищений обов'язок забезпечення безпеки таких даних. У період війни ризики витоку або несанкціонованого доступу до персональної інформації можуть мати особливо тяжкі наслідки, включаючи загрозу життю та безпеці осіб. Таким чином, захист приватності набуває не лише індивідуального, а й стратегічного значення.

Проблемним залишається і питання функціонування механізмів судового та громадського контролю за втручанням у приватне життя. Воєнний стан об'єктивно ускладнює доступ до правосуддя та знижує рівень відкритості окремих процедур. Пріоритетність безпекових питань може призводити до зменшення уваги до дотримання процедурних гарантій. Водночас саме в кризові періоди право повинно виконувати стабілізуючу функцію, забезпечуючи збереження

основоположних принципів верховенства права та правової визначеності [3].

Окремої уваги потребує питання подальшого використання даних, зібраних у період воєнного стану. Тимчасові обмеження, запроваджені з міркувань безпеки, не повинні трансформуватися у постійні практики після завершення кризового періоду. Відсутність чітких процедур знищення або анонімізації даних може призвести до формування довготривалої системи контролю, що суперечитиме демократичним стандартам. Відновлення повноцінного режиму захисту приватності після завершення воєнного стану є важливою умовою зміцнення довіри громадян до держави.

В умовах війни змінюється і суспільне сприйняття приватності. Громадяни нерідко свідомо погоджуються на певні обмеження своїх прав, розглядаючи це як необхідну плату за безпеку та збереження державності. Проте добровільна готовність до самообмеження не повинна слугувати підставою для зниження правових стандартів. Приватність є не лише особою цінністю, а й складовою демократичного ладу, без якої неможливе формування вільного та відкритого суспільства.

Отже, особливості захисту приватності в умовах цифровізації та воєнного стану полягають у поєднанні технологічних викликів із правовими винятками, зумовленими безпековими потребами. Приватність у сучасних умовах не зникає, але зазнає суттєвої трансформації, що потребує комплексного підходу до її правового забезпечення. Тому, ефективний захист можливий лише за умови чіткого нормативного регулювання, дотримання принципу пропорційності, забезпечення реального контролю за діяльністю державних органів та впровадження механізмів, які унеможливляють зловживання цифровими технологіями. Збереження балансу між публічними інтересами та правами особи є ключовим критерієм демократичності держави навіть у період надзвичайних викликів, а дотримання високих стандартів захисту приватності виступає запорукою довгострокової стійкості правопорядку.

Список використаних джерел:

1. Тимошук С. Втручання в приватне спілкування: проблемні питання та шляхи їх вирішення // Київ. 2025. <https://surl.li/uxqlzx>
2. Петришин О. В., Гиляка О. С. Права людини у цифрову епоху: виклики, загрози та перспективи. /*Вісник Національної академії правових наук України*. 2021. Т. 28. № 1. С. 7-35. <https://surl.li/phzvne>
3. Офіційний сайт Верховного Суду: <https://supreme.court.gov.ua>.

Повар Дар'я,

студентка 4 курсу Інституту права

Національного університету «Острозька академія»

ПРАВО НА ПОВАГУ ДО ПРИВАТНОГО І СІМЕЙНОГО ЖИТТЯ, ЖИТЛА ТА КОРЕСПОНДЕНЦІЇ У ПРАКТИЦІ ЄСПЛ

Актуальність дослідження зумовлена тим, що право на повагу до приватного і сімейного життя, житла та кореспонденції, закріплене у статті 8 Європейської конвенції з прав людини, є одним із ключових елементів демократичного правопорядку. У сучасних умовах розвитку суспільства це право зазнає істотних трансформацій під впливом цифровізації, глобалізаційних процесів, а також функціонування держави в умовах воєнного стану. Зростання обсягів обробки персональних даних, застосування технологій спостереження та розширення повноважень правоохоронних органів створюють нові виклики для забезпечення належного рівня захисту приватності [2].

Особливу роль у формуванні сучасного розуміння змісту та меж права на приватне і сімейне життя відіграє практика Європейського суду з прав людини. Суд здійснює еволюційне тлумачення положень Конвенції, адаптуючи їх до нових суспільних умов, що дозволяє забезпечити ефективний захист прав людини навіть за відсутності прямих норм щодо новітніх явищ.

Поняття «приватне життя» у практиці ЄСПЛ має широке та автономне тлумачення. Воно охоплює не лише сферу особистої автономії, але й право на фізичну та психологічну недоторканність, розвиток особистості, формування

соціальних зв'язків, захист персональних даних, а також аспекти професійної діяльності, якщо вони впливають на особисту сферу. Суд не обмежує це поняття вичерпним переліком, що дає змогу включати до нього нові елементи залежно від розвитку суспільства [1].

Зокрема, у своїй практиці ЄСПЛ неодноразово підкреслював, що приватне життя включає питання гендерної ідентичності, сексуальної орієнтації, медичної інформації, репутації та навіть екологічних умов проживання. Такий підхід свідчить про комплексний характер цього права та його тісний зв'язок із людською гідністю.

Поняття «сімейне життя» також трактується судом розширено. Воно не обмежується виключно офіційно зареєстрованими шлюбами, а охоплює фактичні сімейні відносини, які характеризуються наявністю тісних особистих зв'язків. ЄСПЛ визнає існування сімейного життя навіть за відсутності формального правового статусу відносин, зокрема у випадках тривалого спільного проживання, наявності дітей або емоційної залежності між особами.

Практика суду також свідчить про поступове розширення розуміння сімейного життя у контексті сучасних соціальних процесів. Це стосується, зокрема, визнання прав одностатевих партнерств, питань усиновлення, сурогатного материнства, а також возз'єднання сімей у міграційних справах. У кожному конкретному випадку суд застосовує принцип пропорційності, оцінюючи баланс між інтересами держави та правами особи.

Окрему увагу ЄСПЛ приділяє тлумаченню понять «житло» та «кореспонденція». Поняття «житло» розглядається як будь-яке місце, де особа може обґрунтовано очікувати поваги до свого приватного життя. Це може бути як постійне, так і тимчасове помешкання, включаючи готельні номери, орендовані приміщення або навіть робочі простори за певних умов.

Поняття «кореспонденція» також зазнало суттєвої еволюції. Якщо раніше воно стосувалося переважно поштового листування, то сьогодні охоплює всі сучасні форми комунікації,

включаючи телефонні розмови, електронну пошту, повідомлення у месенджерах, соціальні мережі, а також метадані, пов'язані з комунікаціями. Такий підхід дозволяє забезпечити ефективний захист приватності в умовах цифрового середовища.

Важливим аспектом є визначення меж допустимого втручання держави у сферу приватного і сімейного життя. ЄСПЛ сформулював три основні критерії правомірності такого втручання: законність, наявність легітимної мети та необхідність у демократичному суспільстві. Останній критерій передбачає перевірку пропорційності втручання, тобто відповідності між застосованими заходами та поставленою метою [3].

Втручання вважається допустимим лише за умови, що воно здійснюється на підставі чіткої та передбачуваної норми права, переслідує легітимну мету (зокрема, забезпечення національної безпеки, громадського порядку або захист прав інших осіб) та є мінімально необхідним для її досягнення. Недотримання хоча б одного з цих критеріїв призводить до визнання порушення статті 8 Конвенції.

Аналіз практики ЄСПЛ дозволяє виділити найбільш поширені випадки порушення права на приватність. До них належать незаконні обшуки, прослуховування телефонних розмов, контроль кореспонденції, збирання та зберігання персональних даних без належних підстав, а також відсутність ефективного судового контролю за такими заходами.

Особливої актуальності ці проблеми набувають в умовах воєнного стану, коли держава отримує додаткові повноваження у сфері гарантування безпеки. Розширення можливостей спостереження, аналізу комунікацій та контролю за переміщенням осіб може бути виправданим з точки зору захисту національних інтересів, однак водночас створює ризик надмірного втручання у приватне життя [2].

У таких умовах особливого значення набуває принцип пропорційності, який вимагає, щоб навіть в умовах кризи держава не виходила за межі необхідного. Тимчасові обмеження прав

не повинні перетворюватися на постійні практики, а всі заходи повинні супроводжуватися належними гарантіями захисту прав людини.

Важливим напрямом дослідження є також питання імплементації практики ЄСПЛ у національну правову систему України. Рішення суду мають обов'язковий характер та повинні враховуватися судами при розгляді справ. Водночас на практиці існують проблеми, пов'язані з недостатнім рівнем застосування цих стандартів, формальним підходом до їх використання та недосконалістю законодавчого регулювання.

Серед основних проблем можна виділити відсутність чітких процедур контролю за втручанням у приватність, недостатню прозорість діяльності правоохоронних органів, а також обмежений доступ до ефективних засобів правового захисту. Це призводить до численних звернень до ЄСПЛ та встановлення порушень з боку України.

Отже, право на повагу до приватного і сімейного життя, житла та кореспонденції є складним та багатогранним правом, яке постійно розвивається під впливом суспільних змін. Практика ЄСПЛ відіграє ключову роль у визначенні його змісту та меж, забезпечуючи баланс між інтересами держави та правами людини.

З урахуванням сучасних викликів, зокрема цифровізації та воєнного стану, забезпечення ефективного захисту приватності потребує комплексного підходу, що включає вдосконалення законодавства, належне застосування практики ЄСПЛ та дотримання принципу верховенства права.

Список використаних джерел:

1. Іванець І. П. Принцип неприпустимості свавільного втручання у сферу особистого життя людини. *Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія: Право.* 2025. 1.88: 268–274. <https://visnyk-juris-uzhnu.com/wp-content/uploads/2025/05/41.pdf> (дата звернення: 29.03.2026).

2. Кучер В. О. Права людини: втручання у сферу приватного життя в умовах воєнного стану. *Науковий вісник Львівського державного університету внутрішніх справ (серія юридична)*. 2024. № 1. С. 92–100. <https://dspace.lvduvs.edu.ua/bitstream/1234567890/7341/1/14.pdf> (дата звернення: 29.03.2026).

3. *Beghal v. United Kingdom*. Рішення Європейського суду з прав людини від 28 лютого 2020 р. у справі № 4755/16. URL: <https://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-200500> (дата звернення: 29.03.2026).

Паробок Даніїл,
студент магістратури Інституту права
Національного університету «Острозька академія»

СУЧАСНИЙ СТАН ТА ОСОБЛИВОСТІ ПРАВОВОГО РЕГУЛЮВАННЯ КРИПТОВАЛЮТ В УКРАЇНІ

Сьогодні Україна впевнено посідає місце одного зі світових лідерів за рівнем залученості населення до ринку віртуальних активів, що підтверджується стабільно високими обсягами транзакцій та широким розповсюдженням P2P-обмінів. Масове використання криптовалют громадянами та бізнесом як інструменту для інвестицій, заощаджень та міжнародних розрахунків створює унікальну ситуацію, за якої фактичні економічні відносини значно випереджають їхнє формальне правове закріплення. Цей розрив породжує не лише втрачені податкові надходження для держави, але й значні ризики для самих учасників ринку.

Отож, виникає гостра суспільна потреба в розробці та імплементації ефективного, прозорого та чіткого законодавства, здатного врегулювати цю динамічну сферу, надати реальні механізми захисту прав інвесторів та повноцінно інтегрувати ринок криптовалют у національну економіку. Ключовою проблемою сьогодні залишається глибока правова невизначеність, що характеризує ринок віртуальних активів в Україні. Країна перебуває на переломному етапі переходу від хаотичної та нерегульованої «сірої зони» до повноцінного легального ринку, що вимагає системних та виважених рішень.

Довгий час правовий статус віртуальних активів, зокрема криптовалют, в Україні існував, керуючись загальним правовим принципом: «що прямо не заборонено законом, те дозволено». Цей підхід, хоч і дозволяв ринку зародитися,

створював значну правову невизначеність. За відсутності спеціального закону державні органи та суди намагалися застосовувати до цих відносин існуючі норми цивільного, господарського та податкового права за аналогією, проте такий підхід був неефективним через унікальну нематеріальну та децентралізовану природу віртуальних активів. На практиці це створило правовий вакуум: віртуальні активи не підпадали під визначення ані коштів, ані майна у класичному розумінні. Тривалий час регулятор дотримувався консервативної позиції, визначивши у 2014 році Bitcoin як «грошовий сурогат», не забезпечений реальною вартістю [1]. Ситуацію ускладнювала відсутність прямої заборони, що фактично залишило ринок поза межами ефективного регулювання. Це створювало значні ризики: у випадку крадіжки криптовалюти потерпілий не міг ефективно захистити свої права, а правоохоронці не мали інструментів для арешту активів, оскільки вони не підпадали під класичне визначення майна у кримінальному процесі. «Сіра зона» стала сприятливим середовищем для функціонування сумнівних проєктів, фінансових пірамід та недобросовісних посередників, які діяли без будь-яких ліцензій та контролю з боку держави. Відсутність законодавчої бази значно ускладнювала роботу правоохоронців у розслідуванні злочинів, пов'язаних з використанням віртуальних активів, зокрема відмивання коштів чи ухилення від сплати податків.

Важливим кроком на шляху легалізації стало ухвалення Верховною Радою України Закону «Про віртуальні активи» № 2074-IX. Цей документ заклав фундамент для регулювання галузі, вперше на законодавчому рівні закріпивши термінологію та визначивши правовий статус учасників ринку. Закон визначає віртуальний актив як нематеріальне благо, що є об'єктом цивільних прав, має вартість та виражене сукупністю даних в електронній формі [2]. Документ чітко розмежовує забезпечені та незабезпечені віртуальні активи, встановлює вимоги до постачальників послуг та запроваджує механізми фінансового моніторингу.

Проте, незважаючи на прогресивність Закону № 2074-ІХ, він залишається «законом, що чекає», оскільки його введення в дію напряду залежить від внесення відповідних змін до Податкового кодексу України. Саме ця прив'язка створює зтяжний правовий вакуум. Запуск ринку без механізму оподаткування створив би велику прогалину для бюджету та нерівні умови для бізнесу. Головне завдання змін до Податкового кодексу – визначити об'єкт оподаткування, ставки податків та методику розрахунку інвестиційного прибутку. Якби закон запрацював без податкових змін, це могло б призвести до правового хаосу, коли фіскальні органи застосовували б загальні норми оподаткування до всієї суми операцій, роблячи легальну діяльність економічно не вигідною.

У цьому контексті особливої ваги набуває аналіз законопроекту №10225-д, який розглядається як дорожня карта реформи. Цей документ не просто вносить очікувані зміни до податкового законодавства, а й суттєво оновлює підходи до регулювання ринку, приводячи їх у відповідність до європейських стандартів, зокрема до Регламенту ЄС про ринки криптоактивів (MiCA) [3]. Це стратегічний крок на шляху до євроінтеграції України у сфері цифрових фінансів. Законопроект передбачає введення нової, більш детальної класифікації віртуальних активів, виокремлюючи токени з прив'язкою до активів (ARTs), токени електронних грошей (EMTs) та інші віртуальні активи.

Замість простої реєстрації, пропонується ввести процедуру авторизації постачальників послуг, що передбачає ретельну перевірку компаній на відповідність вимогам щодо капіталу, корпоративного управління та заходів безпеки. Для емітентів запроваджується обов'язкова вимога публікації «white paper» – детального інформаційного документа про проєкт, що дозволить інвесторам приймати більш виважені рішення. Також встановлюються жорсткі правила протидії маніпулюванню ринком. Ключовим елементом запропонованої системи є модель подвійного регулювання, де Національний банк України

відповідатиме за сферу tokenів електронних грошей, а Національна комісія з цінних паперів та фондового ринку (НКЦПФР) здійснюватиме нагляд за іншими видами віртуальних активів.

Окремої уваги заслуговують питання оподаткування. Для фізичних осіб пропонується пільгова ставка оподаткування інвестиційного прибутку протягом перших років легалізації, що має стимулювати вихід ринку з тіні. Важливим аспектом є визначення бази оподаткування саме як різниці між ціною продажу та ціною придбання активу, що відповідає світовій практиці. Для юридичних осіб, зокрема постачальників послуг, передбачено стандартний режим оподаткування податком на прибуток, проте зі специфічними правилами обліку операцій з криптоактивами.

Однак, навіть за умови ухвалення профільного законодавства, залишаються невирішеними питання так званих «сірих зон». Зокрема, це стосується оподаткування операцій з майнінгу та стейкінгу, де момент виникнення доходу та його оцінка можуть бути неоднозначними. Також проблематичним є питання легалізації «старих» активів, набутих до введення правового регулювання, коли власники не можуть документально підтвердити джерела походження коштів або вартість придбання активів.

Аналіз судової практики свідчить, що суди стикаються зі значними труднощами при розгляді справ, пов'язаних із віртуальними активами. Довгий час у судових рішеннях криптовалюта не визнавалася об'єктом права власності, що унеможливлювало її витребування або поділ майна подружжя. Наприклад, у справі № 753/599/16-ц суд вказував на неможливість застосування до криптовалюти режиму речей через її віртуальну природу та відсутність законодавчого визначення [4]. Хоча згодом практика почала змінюватися в бік визнання майнових прав на віртуальні активи, відсутність спеціального закону залишається головною перешкодою для ефективного захисту.

Для правоохоронної системи викликом є ідентифікація власників криптогаманців та відстеження транзакцій

у блокчейні, особливо при використанні злочинцями технологій мікшування. Необхідним є впровадження сучасних аналітичних інструментів та навчання слідчих і прокурорів спеціалізації розслідування кіберзлочинів у сфері віртуальних активів.

Підсумовуючи, можна стверджувати, що Україна стоїть на порозі масштабної трансформації ринку віртуальних активів. Ухвалення законопроекту №10225-д та імплементація норм регламенту MiCA дозволить створити прозорі правила гри, залучити іноземні інвестиції та забезпечити захист прав учасників ринку. Водночас успіх реформи залежатиме від ефективної роботи регуляторів, податкових органів та судової системи, які повинні адаптуватися до нових цифрових реалій. Легалізація ринку віртуальних активів є незворотним процесом, який вимагає від держави виваженої політики, спрямованої на баланс між фіскальними інтересами, безпекою та розвитком інновацій.

Список використаних джерел:

1. Лист Національного банку України «Щодо віднесення операцій з «віртуальною валютою/криптовалютою» Bitcoin до операцій з випуску та обігу грошових сурогатів» від 08.12.2014 р. № 29-208/72889. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/en-sv/v2889500-14?lang=uk#Text>.

2. Про віртуальні активи: Закон України від 17.02.2022 р. № 2074-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2074-20#Text>.

3. Про внесення змін до Податкового кодексу України та інших законодавчих актів України щодо врегулювання обороту віртуальних активів в Україні: Проект Закону України від 07.11.2023 р. № 10225-д. URL: [blob:https://itd.rada.gov.ua/aaf758bb-5a08-42fa-af4a-93dd3b23a399](https://itd.rada.gov.ua/aaf758bb-5a08-42fa-af4a-93dd3b23a399).

4. Рішення Дарницького районного суду м. Києва від 12.01.2016 р. у справі № 753/599/16-ц. Єдиний державний реєстр судових рішень. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/56686444>.

5. Regulation (EU) 2023/1114 of the European Parliament and of the Council of 31 May 2023 on markets in crypto-assets (MiCA). *Official Journal of the European Union*. L 150. 09.06.2023. P. 40–205.

Ковальчук Анастасія,

студентка 4 курсу Інституту права

Національного університету «Острозька академія»

ЗАХИСТ ПРАВ ЛЮДИНИ В ЄВРОПЕЙСЬКОМУ СОЮЗІ: ДОСВІД ДЛЯ УКРАЇНИ

Права людини сьогодні – це не просто юридичний термін, а справжній фундамент, на якому тримається вся сучасна Європа та її правова система. У межах Європейського Союзу ця концепція отримала особливу силу, оскільки закони ЄС тепер безпосередньо впливають на життя кожного з нас, визначаючи наш статус та можливості. Права людини стали головним правилом, за яким працюють усі європейські установи, і саме вони є тим орієнтиром, що підказує державам, як діяти правильно [5]. Щоб зрозуміти, як працює ця система, науковці аналізують, як міжнародні стандарти поєднуються з давніми традиціями різних країн. Оскільки в Європі багато держав зі своїми особливостями, було важливо знайти спільну мову та домовитися про те, які саме права є найважливішими для всіх. У результаті з'явилася унікальна багаторівнева система захисту, де людина одночасно перебуває під охороною законів своєї країни, спільних правил Євросоюзу та міжнародних договорів [4, с. 290-305]. Така складна, але продумана конструкція допомагає захищати людей ефективніше, адже правила стають однаковими та зрозумілими для всіх. Повага до прав людини є головною причиною того, чому громадяни довіряють європейській владі та підтримують її рішення. Важливо розуміти, що це не застигла система: права людини постійно розвиваються, змінюються разом із суспільством та новими викликами, які ставить перед нами час.

Спочатку в документах Європейських Співтовариств про права людини майже не згадували, бо тоді головною метою була лише економіка. Проте з часом повноваження європейських органів розширилися, і питання захисту прав стало дуже важливим. Головну роль у цьому відіграв Суд Європейського Союзу, який вирішив, що права людини є обов'язковою частиною всіх європейських законів [3, с. 45]. Це допомогло захистити звичайних людей від можливих помилок чи занадто суворих рішень влади ЄС. Згодом ці правила стали основою всього Євросоюзу: повага до людської гідності, свободи та рівності тепер є обов'язковими принципами. Якщо якась країна-член ЄС порушує ці цінності, до неї можуть застосувати санкції [1, с. 112]. Це показує, що права людини – це не просто слова, а фундамент, який об'єднує всі європейські держави. Новим великим кроком стало прийняття Хартії основних прав ЄС. Цей документ зібрав усі можливі права – громадянські, політичні та соціальні – в один офіційний закон [2]. Тепер правила стали чіткими та зрозумілими для всіх. Хартія наголошує на тому, що людина має право на справедливий суд, рівність та захист від дискримінації. Вона охоплює все: від свободи слова до права на працю та соціальний захист. Суд ЄС постійно перевіряє, чи відповідають дії влади цим правам, а національні суди кожної країни допомагають втілювати ці правила в життя [6, с. 91-96]. Також європейські закони тісно взаємодіють із міжнародними стандартами, що створює дуже надійну систему захисту.

Забезпечення прав людини під час криз чи воєнних конфліктів завжди супроводжується значними труднощами. У такі періоди державні інституції працюють нестабільно, а доступ громадян до судів та інших засобів правового захисту суттєво обмежується. Сьогодні ця проблема є надзвичайно гострою через глобальну нестабільність, збройні конфлікти та анексії територій, які прямо загрожують фундаментальним свободам особи. Під час війни найчастіше порушуються базові права: на життя, особисту безпеку, вільне пересування,

а також право на медичну допомогу та освіту. Часто звичні механізми захисту виявляються неефективними, оскільки держава може втратити контроль над частиною територій, а судова система перестає функціонувати у звичному режимі. Хоча міжнародне гуманітарне право та європейські стандарти зобов'язують захищати людину навіть у надзвичайних ситуаціях, на практиці це реалізувати важко. Основною перешкодою стає небажання держав-агресорів дотримуватися своїх міжнародних зобов'язань та ігнорування ними загальноприйнятих правових норм. У цьому контексті важливу роль відіграють наднаціональні суди, такі як ЄСПЛ та МКС, які можуть розглядати скарги громадян на порушення прав людини та застосовувати механізми санкцій. Наприклад, у справі *Loizidou v. Turkey* ЄСПЛ визнав порушення права на власність особи внаслідок тривалого позбавлення доступу до майна, що стало прецедентом у контексті конфліктів [7]. Особливу увагу слід приділити захисту вразливих груп населення – дітей, жінок, біженців та внутрішньо переміщених осіб. Важливу роль тут відіграють міжнародні гуманітарні організації, зокрема УВКБ ООН та Червоний Хрест. Пандемія COVID-19 також показала, що держави можуть обмежувати права під приводом надзвичайних заходів, що актуалізує питання про межі та пропорційність таких обмежень [8, с. 45-52].

Перспективи вдосконалення системи захисту прав людини в ЄС передусім пов'язані з підвищенням ефективності контролю та судових процедур. Оскільки велика кількість справ призводить до затримок, необхідно пришвидшити розгляд скарг через спрощення правил їх подання та розвиток електронного документообігу [3, с. 200]. Особливо важливо запровадити пріоритетний розгляд справ, що стосуються грубих порушень прав у зонах конфліктів. Другим важливим кроком є узгодження національних законів із європейськими стандартами, зокрема нормами Хартії ЄС. Це потребує тісної координації між місцевими судами та європейськими судовими установами через спільні навчальні програми [1, с. 624].

Третій напрям передбачає розширення цифрового доступу до правосуддя, що зробить захист прав прозорішим і доступнішим для вразливих груп населення. Четвертим аспектом є поглиблення діалогу між судами різних рівнів, що дозволить виявляти та виправляти порушення на ранніх етапах. Крім того, доцільно розвивати спеціальні механізми захисту для конфліктних ситуацій, наприклад, створювати окремі судові підрозділи для розгляду справ біженців. Ефективність такої системи також залежить від підвищення кваліфікації суддів та юристів у сфері міжнародного права. Впровадження цих заходів допоможе створити єдиний правовий простір, де захист людської гідності та верховенство права стануть основою всієї системи Європейського Союзу.

Таким чином, права людини є головною цінністю та основою всього Європейського Союзу. Їхній шлях від загальних ідей до створення чіткої Хартії основних прав свідчить про те, що захист людини став юридичним фундаментом європейської інтеграції [2]. В умовах воєн та криз саме міжнародні суди залишаються найважливішим інструментом для захисту постраждалих і збереження справедливості. Подальше вдосконалення системи захисту пов'язане з цифровим розвитком правосуддя та створенням нових способів швидкого реагування на надзвичайні виклики. Отже, права людини й надалі визначатимуть шлях розвитку Євросоюзу як спільноти, де повага до особистості є найвищим пріоритетом.

Список використаних джерел:

1. Муравйов В. І. Право Європейського Союзу : підручник. Київ: Юрінком Інтер, 2021. 624 с.
2. Хартія основних прав Європейського Союзу від 07.12.2000 р. URL: <https://www.asser.nl/media/798224/hartiya-osnovnyh-prav-evropejskogo-soyuzu-2.pdf>.
3. Комарова Т. В. Судова система Європейського Союзу: навч. посіб. Харків: Право, 2018. 200 с.
4. Петров Р. А. Міжнародно-правовий захист прав людини в ЄС. *Право України*. 2020. № 5. С. 290–305.

5. Договір про Європейський Союз (консолідована версія). URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_b06#Text.

6. Стефанчук М. М. Особисті немайнові права фізичних осіб у праві ЄС. *Часопис цивілістики*. 2019. № 34. С. 91–96.

7. Рішення ЄСПЛ у справі Loizidou v. Turkey від 18.12.1996 р. (Заява № 15318/89).

8. Коваль О. А. Пропорційність як принцип обмеження прав людини в праві ЄС. *Юридичний вісник*. 2022. № 1. С. 45–52.

Козак Дмитро,
студент 3 курсу Інституту права
Національного університету «Острозька академія»

КОНСТИТУЦІЙНО-ПРАВОВИЙ ІНСТИТУТ ГРОМАДЯНСТВА В УКРАЇНІ: ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ ТА АКТУАЛЬНІ ПРОБЛЕМИ ПРАВОЗАСТОСУВАННЯ

Інститут громадянства є фундаментальним елементом конституційного права, оскільки через нього визначається юридичний зв'язок людини з державою, обсяг її політичної правосуб'єктності та можливість повноцінної участі у публічному житті. У статті 1 Закону України «Про громадянство України» громадянство визначене як правовий зв'язок між фізичною особою і Україною, що знаходить свій вияв у їхніх взаємних правах та обов'язках [2, ст. 1]. Таке визначення відмежовує громадянство від етнічних, мовних чи культурних критеріїв і закріплює його як суто юридичну категорію.

Конституційно-правова сутність громадянства виявляється у кількох взаємопов'язаних аспектах: по-перше, воно є передумовою реалізації повного обсягу політичних прав; по-друге, через громадянство держава визначає коло осіб, щодо яких несе повний комплекс публічно-правових обов'язків, включаючи дипломатичний і консульський захист за кордоном; по-третє, громадянство виконує інтеграційну функцію, юридично об'єднуючи населення у єдину політичну націю [1, ст. 25, 38]. О. О. Томкіна слушно наголошує, що громадянство слід розуміти як невід'ємне право людини, яке держава зобов'язана визнавати, поважати та забезпечувати [10, с. 109].

Принципи інституту громадянства, закріплені у статті 2 Закону України «Про громадянство України»,

є системотворчим елементом правового регулювання [2, ст. 2]. Провідне місце серед них посідає принцип єдиного громадянства, конституційно закріплений у статті 4 Конституції України. В українській доктрині сформувалися два основних підходи до його тлумачення. Перший зводить принцип до заперечення регіонального громадянства в унітарній державі; другий трактує його ширше – як несумісність українського громадянства з одночасною належністю до іншої держави. О. О. Томкіна переконливо доводить, що сутнісною основою принципу єдиного громадянства є насамперед конституційна засада унітаризму [10, с. 109–111]. Сьогодні цей доктринальний підхід фактично сприйнятий законодавцем.

Сучасна реформа інституту громадянства пов'язана з прийняттям Закону України № 4502-IX від 18 червня 2025 року, який кардинально змінив підхід держави до проблеми множинної належності. Центральним нововведенням стало законодавче визнання самого поняття «множинне громадянство» як одночасної належності особи до громадянства двох чи більше держав. Нова стаття 5-1 Закону прямо визначає випадки, коли держава офіційно визнає наявність у громадянина України іншого громадянства: при одночасному набутті дитиною за народженням громадянства України та іншої держави; при автоматичному набутті іншого громадянства внаслідок шлюбу з іноземцем; при набутті громадянства України у спрощеному порядку громадянами держав, включених до спеціального переліку Кабінету Міністрів України [13; 2, ст. 5-1].

Паралельно із легалізацією множинності реформа запровадила гнучкий інструмент – декларацію про відмову від іноземного громадянства та визнання себе лише громадянином України. Цей документ надає право набуття громадянства України без фактичного виходу з іноземного, засвідчуючи, що у правових відносинах з Україною особа визнає себе лише її громадянином. Таке право отримали: військовослужбовці-контрактники Збройних Сил України та Національної

гвардії, члени їхніх сімей, особи з визначними заслугами перед Україною, а також громадяни держави-агресора, які зазнали політичних переслідувань [13; 2, ст. 1].

Попри лібералізацію, закон містить жорсткі запобіжники. Множинне громадянство залишається абсолютно неприпустимим у відносинах з державою-агресором або державою-окупантом. Добровільне набуття громадянства Російської Федерації чи Республіки Білорусь, а також служба в армії агресора чи участь у збройній агресії проти України є безумовними підставами для втрати українського громадянства [13; 2, ст. 19]. Крім того, Закон зобов'язує Уряд розробити законопроекти щодо обмежень на зайняття державних посад особами з множинним громадянством з огляду на загрози національній безпеці [13, п. 8].

Серед актуальних проблем правозастосування у сфері громадянства варто виокремити такі. По-перше, неоднаковість адміністративної практики при оцінці доказів та тлумаченні норм послаблює принцип правової визначеності. По-друге, складність підтвердження припинення іноземного громадянства: не всі держави забезпечують реальний механізм виходу з нього, а в деяких випадках дипломатичні відносини відсутні. По-третє, інституційна фрагментарність: багаторівневість процедури між Президентом, Комісією, ДМС та МЗС може спричиняти дублювання перевірок і тривалий розгляд заяв [2, ст. 22–25]. Зазначені проблеми мають системний характер і потребують комплексного вирішення.

Б. Калиновський та Т. Кулик аргументовано вказують на необхідність чіткого законодавчого визначення рівня знання державної мови при натуралізації – зокрема, рівня B1 – що усунило б простір для довільного тлумачення та забезпечило рівний підхід до всіх заявників [11, с. 56–62]. І. В. Слюсарчук та О. В. Мітенко звертають увагу на те, що механізм виявлення і фіксації фактів добровільного набуття громадянами України іноземного громадянства тривалий час залишався нерозв'язним, що створювало суттєві безпекові ризики [12, с. 2–3].

За результатами дослідження запропоновано такі напрями вдосконалення законодавства: 1) уніфікація доказових стандартів у справах про набуття громадянства за територіальним походженням та припинення іноземного громадянства; 2) цифровізація процедур розгляду заяв та інтеграція архівних реєстрів для спрощення доказування; 3) законодавче визначення конкретних обмежень для осіб з множинним громадянством на посадах, пов'язаних із державним суверенітетом та національною безпекою; 4) посилення координації між органами, уповноваженими вирішувати питання громадянства, з метою усунення дублювання та скорочення строків розгляду.

Підсумовуючи, зазначимо, що інститут громадянства в Україні перебуває у процесі активної трансформації, зумовленої воєнними викликами, євроінтеграційним курсом та потребою збереження зв'язку держави з мільйонами громадян за кордоном. Прийняття Закону № 4502-IX ліквідувало багаторічну «сіру зону» у питанні множинного громадянства, запровадивши контрольовану модель множинності зі збереженням жорстких запобіжників щодо держав-агресорів. Подальший розвиток цього інституту має відбуватися шляхом поєднання конституційної стабільності та нормативної модернізації, що забезпечить захист прав людини, демографічне відродження та безпеку Української держави.

Список використаних джерел:

1. Конституція України від 28 червня 1996 р. № 254к/96-ВР. *Відомості Верховної Ради України*. 1996. № 30. Ст. 141.
2. Про громадянство України: Закон України від 18 січня 2001 р. № 2235-III. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2235-14>.
3. Про правовий статус іноземців та осіб без громадянства: Закон України від 22 вересня 2011 р. № 3773-VI. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3773-17>.
4. Питання організації виконання Закону України «Про громадянство України»: Указ Президента України від 27 березня 2001 р. № 215/2001. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/215/2001>.

5. Загальна декларація прав людини від 10 грудня 1948 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_015.

6. Європейська конвенція про громадянство від 06 листопада 1997 р. ETS № 166. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_004.

7. Конвенція про скорочення безгромадянства від 30 серпня 1961 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_240.

8. Козюбра М. І. (заг. ред.). Конституційне право: підручник / Ю. Г. Барабаш, О. М. Бориславська, В. М. Венгер, М. І. Козюбра, А. А. Мелешевич. Київ: Ваїте, 2021. 528 с.

9. Томкіна О. О. Конституційний принцип єдиного громадянства: праводоктринальна інтерпретація. *Нове українське право*. 2024. Вип. 4. С. 109–116.

10. Калиновський Б., Кулик Т. Законодавчі новели щодо умов прийняття до громадянства України. *Науковий вісник Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ*. 2022. № 3. С. 56–62.

11. Слюсарчук І. В., Мітенко О. В. Подвійне громадянство: реальні та потенційні загрози національній безпеці. Електронна копія наданого джерела.

12. Про внесення змін до деяких законів України щодо забезпечення реалізації права на набуття та збереження громадянства України: Закон України від 18 червня 2025 р. № 4502-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4502-20>.

Кондратюк Мирослава,

студентка 4 курсу Інституту права

Національного університету «Острозька академія»

ЗАКОНОДАВЧА ФУНКЦІЯ ВЕРХОВНОЇ РАДИ УКРАЇНИ В СИСТЕМІ ПАРЛАМЕНТСЬКИХ ФУНКЦІЙ

Законодавча функція Верховної Ради України є центральною складовою діяльності парламенту та визначає його місце у системі органів державної влади. Відповідно до Конституції України, Верховна Рада є єдиним органом законодавчої влади, що реалізує волю народу через прийняття нормативно-правових актів [1]. У сучасних умовах, зокрема в період воєнного стану та європейської інтеграції, значення законодавчої функції суттєво зростає.

Парламентські функції становлять систему основних напрямів діяльності Верховної Ради України, до яких належать законодавча, контрольна, представницька, бюджетна та зовнішньополітична [2]. Серед них саме законодавча функція виступає системоутворюючою, оскільки через неї реалізуються інші функції парламенту.

Законодавча функція полягає у підготовці, розгляді, прийнятті та внесенні змін до законів України. Вона здійснюється у межах чітко визначеної процедури, яка закріплена в Конституції України та Регламенті Верховної Ради України [3]. Основним проявом цієї функції є законотворчий процес, що включає стадії законодавчої ініціативи, розгляду законопроекту, його прийняття та підписання.

Право законодавчої ініціативи належить народним депутатам України, Президенту України та Кабінету Міністрів України [1]. Водночас, як свідчить практика, більшість законопроектів ініціюються саме народними депутатами, що

підтверджує їх провідну роль у формуванні законодавчої політики держави.

У сучасних умовах законодавча діяльність Верховної Ради характеризується високою інтенсивністю та адаптивністю. Значна частина прийнятих законів спрямована на врегулювання суспільних відносин в умовах воєнного стану, забезпечення обороноздатності держави, підтримку економіки та соціального захисту населення [4]. При цьому спостерігається тенденція до внесення змін до чинного законодавства, що свідчить про гнучкість правової системи.

Важливою формою реалізації законодавчої функції є прийняття не лише законів, але й постанов та інших актів парламенту. Такі акти забезпечують організацію внутрішньої діяльності Верховної Ради та реалізацію її повноважень [3].

Особливу роль у здійсненні законодавчої функції відіграють парламентські комітети, які здійснюють попередній розгляд законопроектів, готують висновки та рекомендації, а також забезпечують експертну оцінку нормативних актів [2]. Саме на рівні комітетів відбувається детальний аналіз законопроектів, що сприяє підвищенню якості законодавства.

Разом із законодавчою функцією тісно пов'язана контрольна функція парламенту. Верховна Рада здійснює контроль за діяльністю органів виконавчої влади, зокрема через інститут депутатських запитів, парламентських слухань та тимчасових слідчих комісій [3]. Це забезпечує баланс влади та підзвітність уряду перед парламентом.

У сучасних умовах важливим аспектом законодавчої функції є її відповідність європейським стандартам. У процесі євроінтеграції Україна адаптує своє законодавство до права Європейського Союзу, що вимагає високого рівня професійності народних депутатів та ефективної організації парламентської роботи [5].

Водночас існують певні проблеми у реалізації законодавчої функції. Серед них слід виділити надмірну кількість законопроектів, недостатню якість окремих нормативних

актів, політичну залежність депутатів та низький рівень парламентської дисципліни. Ці проблеми негативно впливають на ефективність законодавчого процесу.

Крім того, актуальним є питання цифровізації парламентської діяльності. Використання електронних систем голосування, відкритих баз законопроектів та онлайн-трансляцій засідань сприяє підвищенню прозорості та відкритості Верховної Ради [4]. Це дозволяє громадянам контролювати діяльність парламенту та підвищує рівень довіри до державних інститутів.

У контексті воєнного стану законодавча функція парламенту набуває особливого значення. Верховна Рада оперативно реагує на виклики часу, приймаючи закони, спрямовані на гарантування національної безпеки, функціонування економіки та захист прав громадян [4].

Таким чином, законодавча функція Верховної Ради України є ключовим елементом механізму державної влади, який забезпечує правове регулювання суспільних відносин та реалізацію народного суверенітету. Її ефективність залежить від якості законодавчого процесу, рівня професійності депутатів та дотримання принципів верховенства права.

Подальше вдосконалення законодавчої функції має відбуватися шляхом підвищення якості законопроектів, посилення парламентського контролю, впровадження сучасних технологій та забезпечення відповідності законодавства європейським стандартам.

Важливим напрямом розвитку законодавчої функції Верховної Ради України є підвищення якості нормотворчої діяльності. У сучасній правотворчій практиці значна увага приділяється не лише кількісним показникам прийнятих законів, але й їх змістовній узгодженості, системності та відповідності принципам верховенства права. Нерідко прийняття великої кількості законів у стислі строки призводить до виникнення колізій, прогалин та необхідності подальшого доопрацювання нормативно-правових актів [2]. У зв'язку з цим актуальним є вдосконалення процедур правової експертизи

законопроектів та залучення науковців і практиків до законотворчого процесу.

Суттєве значення має також інституційне забезпечення законодавчої діяльності. Апарат Верховної Ради України, науково-експертне управління та інші допоміжні органи відіграють важливу роль у підготовці законопроектів, проведенні правового аналізу та забезпеченні належного рівня законодавчої техніки [3]. Саме завдяки їхньої діяльності забезпечується професійний супровід законотворчого процесу та підвищується якість нормативних актів.

Окремої уваги заслуговує питання взаємодії Верховної Ради України з іншими органами державної влади у процесі здійснення законодавчої функції. Ефективна співпраця з Кабінетом Міністрів України, Президентом України та іншими суб'єктами законодавчої ініціативи сприяє узгодженості державної політики та забезпечує комплексний підхід до вирішення суспільно важливих питань [1]. Водночас важливим є дотримання принципу розподілу влади, який гарантує незалежність парламенту у здійсненні своїх повноважень.

У контексті демократичного розвитку держави особливо значення набуває участь громадянського суспільства у законотворчому процесі. Проведення громадських обговорень, консультацій з експертами, участь громадських організацій у підготовці законопроектів сприяє врахуванню суспільних інтересів та підвищує легітимність прийнятих рішень [5]. Така взаємодія відповідає сучасним європейським стандартам публічного управління та відкритості влади.

Не менш важливим є впровадження принципів гендерної рівності та недискримінації у законодавчій діяльності парламенту. У процесі розробки законопроектів все частіше застосовується гендерно-правова експертиза, яка дозволяє оцінити вплив нормативних актів на різні соціальні групи населення та запобігти можливим проявам дискримінації [2]. Це свідчить про поступове наближення українського законодавства до міжнародних стандартів у сфері прав людини.

Крім того, важливим аспектом є забезпечення стабільності законодавства. Часті зміни нормативно-правових актів можуть негативно впливати на правову визначеність та ускладнювати їх застосування на практиці. У зв'язку з цим доцільним є дотримання принципу правової стабільності, який передбачає обґрунтованість та виваженість внесення змін до законодавства [2].

Таким чином, подальший розвиток законодавчої функції Верховної Ради України має бути спрямований на підвищення якості законотворчого процесу, зміцнення інституційної спроможності парламенту, розширення участі громадянського суспільства та забезпечення відповідності законодавства міжнародним стандартам. Це сприятиме підвищенню ефективності державного управління, зміцненню демократичних інститутів та утвердженню принципу верховенства права в Україні.

Значну роль у зміцненні законодавчої функції відіграє професійне підвищення кваліфікації народних депутатів. Сучасна законотворча діяльність потребує високого рівня знань у сфері конституційного права, адміністративного права, економіки, міжнародного права та інших галузей. Регулярне навчання депутатів, семінари та практикуми дозволяють підвищувати ефективність їхньої роботи, зменшувати ризики прийняття недосконалих нормативно-правових актів та підвищувати якість парламентських дискусій [2].

Важливою складовою законодавчого процесу є забезпечення прозорості діяльності парламенту. Впровадження електронних платформ для обговорення законопроектів, публікація аналітичних матеріалів, звітів комітетів та онлайн-трансляцій засідань сприяє підвищенню відкритості та підзвітності Верховної Ради України перед громадянами [4]. Такий підхід зміцнює довіру суспільства до інститутів влади та стимулює активну участь громадян у політичному житті країни.

Не менш важливим є врахування міжнародного досвіду у законотворчій діяльності. Україна активно впроваджує європейські стандарти права, особливо у сфері захисту прав

людини, антикорупційного законодавства та економічної регуляції. Адаптація законодавства до норм Європейського Союзу вимагає системного підходу, високої професійності депутатів та ефективної взаємодії з урядом і громадськими організаціями [5].

Разом із цим, у законодавчому процесі необхідно звертати увагу на забезпечення балансу між оперативністю прийняття законів і їхньою якістю. Надмірна швидкість ухвалення законопроектів може призводити до юридичних колізій, що негативно впливає на правову визначеність і стабільність правового регулювання [2]. Тому важливим завданням парламенту є оптимізація процедури розгляду законопроектів, забезпечення глибокого комітетського аналізу та проведення широких громадських консультацій.

Таким чином, законодавча функція Верховної Ради України залишається ключовим інструментом реалізації народного суверенітету та забезпечення верховенства права. Її подальший розвиток передбачає підвищення якості законотворчого процесу, розширення участі громадянського суспільства, впровадження сучасних технологій, дотримання принципів стабільності законодавства та адаптацію до міжнародних стандартів. Ефективна реалізація законодавчої функції сприяє зміцненню демократичних інститутів, стабільності правової системи та забезпеченню комплексного розвитку держави.

Список використаних джерел:

1. Конституція України: Закон України від 28.06.1996 № 254к/96-ВР. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254к/96-вр>
2. Конституційне право України: навчальний посібник / за ред. В. О. Кучера. Львів, 2024.
3. Про Регламент Верховної Ради України: Закон України від 10.02.2010 № 1861-VI. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1861-17>
4. Парламент в умовах війни: приклад України. URL: https://internews.ua/storage/app/media/rang/2024/3/parliamentinwartime/UA_Parliament_under_war_conditions_Ukraine.pdf
5. Верховна Рада України: факти і цифри. URL: <https://research.rada.gov.ua/uploads/documents/33960.pdf>

Луганська Олександра,

студентка 4 курсу Інституту права

Національного університету «Острозька академія»

ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ПРАВА НА ІНФОРМАЦІЮ: АНАЛІЗ ЗАКОНОДАВСТВА І ПРАКТИКИ ЙОГО ЗАСТОСУВАННЯ

У сучасному цифровому суспільстві інформаційні права є одним із базових прав особи, що гарантує можливість залучення громадян до демократичних процесів, реалізації нагляду за роботою владних структур та втілення інших конституційних прав. В Україні, яка прямує до євроінтеграції та формування громадянського суспільства, питання гарантування інформаційних прав набуває особливого значення. Водночас дослідження законодавства і практики його реалізації демонструє наявність багатьох проблем: неузгодженість правових актів, перешкоди в доступі до публічних відомостей, недосконалість інструментів захисту цього права. Ці фактори зумовлюють потребу всебічного дослідження правового регулювання та практики забезпечення інформаційних прав з метою виявлення прогалин і формування пропозицій щодо їх усунення.

Право на інформацію є одним із базових конституційних прав особистості, що гарантоване статтею 34 Конституції України [1]. Це право становить обов'язкову умову для втілення інших прав і свобод, функціонування демократичного суспільства та реалізації громадського контролю за діяльністю органів публічної влади. Зміст права на інформацію розкривається через його основні елементи: право на доступ до інформації, право на її поширення, збирання, зберігання та використання. Конституційний Суд України неодноразово

наголошував, що право на інформацію є невід'ємним елементом принципу народовладдя та необхідною умовою для реалізації конституційного права на участь в управлінні державними справами.

Нормативно-правове регулювання права на інформацію в Україні здійснюється розгалуженою системою законодавства, яка включає Конституцію України, закони «Про інформацію» [2], «Про доступ до публічної інформації» [3], «Про захист персональних даних» [4] та інші нормативні акти. Вітчизняне законодавство принципово відповідає міжнародним стандартам, зафіксованим у Загальній декларації прав людини, Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод, Орхуській конвенції. Судова практика Європейського суду з прав людини та Конституційного Суду України створила важливі правові орієнтири щодо необхідності забезпечення відкритості діяльності владних структур та мінімізації невинуватених обмежень доступу до публічної інформації.

Класифікація інформації за ступенем доступності має принципове значення для визначення правового режиму доступу до неї. Інформація поділяється на відкриту та інформацію з обмеженим доступом, яка включає державну таємницю, конфіденційну інформацію про особу та службову інформацію. Законодавство забороняє необґрунтоване віднесення до закритої інформації відомостей про стан довкілля, використання бюджетних коштів, порушення прав людини. Обмеження права на інформацію допускаються виключно на підставі закону і повинні відповідати критеріям необхідності в демократичному суспільстві та пропорційності, що перевіряється через застосування тесту на шкоду.

Механізми забезпечення доступу до публічної інформації включають систематичне оприлюднення відомостей та їх надання за запитами громадян. Розпорядники публічної інформації зобов'язані проактивно розміщувати інформацію про свою діяльність на офіційних веб-сайтах, а також розглядати запити на інформацію протягом п'яти робочих днів.

Законодавство передбачає можливість адміністративного та судового оскарження відмов у наданні інформації, а контроль за дотриманням законодавства здійснює Уповноважений Верховної Ради України з прав людини. Важливим напрямом є розвиток відкритих даних, що забезпечує можливість автоматизованого опрацювання публічної інформації для аналітики та громадського контролю.

Особливе значення має питання обмеження права на інформацію. Законодавство передбачає, що доступ до інформації може бути обмежений у випадках, коли вона становить державну таємницю, містить конфіденційну інформацію або є службовою. При цьому застосовується так званий «трискладовий тест», який передбачає визначення наявності законної підстави для обмеження, оцінку можливості завдання шкоди та встановлення співвідношення між шкодою та суспільним інтересом. Судова практика підтверджує, що обмеження права на інформацію має бути обґрунтованим і пропорційним, а формальне віднесення інформації до категорії з обмеженим доступом не є достатньою підставою для відмови у її наданні [6].

Практика реалізації права на інформацію виявляє численні системні проблеми, серед яких необґрунтовані відмови розпорядників у наданні інформації, порушення строків розгляду запитів, недосконалість механізму оприлюднення, надмірна секретність інформації в органах влади, низький рівень правової культури та недостатність відповідальності за порушення законодавства. Особливої актуальності набула проблема забезпечення доступу до інформації під час воєнного стану, коли необхідність захисту військової таємниці вимагає встановлення додаткових обмежень, які однак не можуть повністю блокувати доступ до інформації про діяльність влади та використання публічних ресурсів.

Проблема порушення строків розгляду запитів залишається актуальною. Розпорядники часто не дотримуються строків, посиляючись на великий обсяг запитів, відсутність

відповідальних осіб, технічні проблеми. Це призводить до затягування і фактично позбавляє запитувачів можливості своєчасно скористатися інформацією [7, с. 442-443].

Недосконалість механізму оприлюднення проявляється в неналежному веденні веб-сайтів, несвоєчасному оновленні інформації, розміщенні в форматах, що не дозволяють автоматизовану обробку. Багато органів формально виконують вимоги, однак інформація часто застаріла, неповна або представлена в незручному форматі [8].

Проблема охорони приватних даних в умовах цифрової трансформації отримує нові виміри. Масштабне накопичення персональних відомостей владними органами, приватними організаціями, запровадження систем відеоспостереження, біометричної ідентифікації створює загрози для конфіденційності громадян. Законодавство про охорону персональних даних вимагає приведення у відповідність до норм Загального регламенту про захист даних Європейського Союзу, який визначає високі вимоги до опрацювання персональних відомостей і права осіб контролювати свої дані [4].

В умовах воєнного стану питання забезпечення права на інформацію набуває особливої складності. З одного боку, існує необхідність обмеження доступу до інформації, яка може зашкодити національній безпеці, зокрема щодо військових операцій, переміщення військ та стратегічних рішень. З іншого боку, держава повинна забезпечити відкритість інформації про свою діяльність та не допустити надмірного обмеження прав громадян. Судова практика свідчить, що навіть у таких умовах органи влади зобов'язані дотримуватися вимог законодавства і не можуть безпідставно відмовляти у наданні інформації [5].

Вдосконалення законодавства про доступ до інформації потребує комплексного підходу, що включає уточнення поняття службової інформації та встановлення чітких критеріїв її визначення, посилення відповідальності за порушення законодавства, удосконалення механізму оприлюднення через

запровадження єдиних стандартів для офіційних веб-сайтів, розвиток правового регулювання відкритих даних та створення спеціалізованого органу з повноваженнями застосовувати санкції до порушників. Реалізація цих заходів сприятиме підвищенню рівня прозорості діяльності органів публічної влади, зміцненню гарантій конституційного права на інформацію та розвитку інформаційного суспільства в Україні.

Отже, право на інформацію є одним із ключових прав людини, що забезпечує функціонування демократичного суспільства. Його реалізація в Україні має як позитивні напрацювання, так і суттєві проблеми, які потребують вирішення. Подальші дослідження у цій сфері повинні бути спрямовані на вдосконалення правового регулювання, підвищення ефективності механізмів реалізації цього права та забезпечення балансу між відкритістю інформації та необхідністю її обмеження в інтересах суспільства і держави.

Список використаних джерел:

1. Конституція України : Закон України від 28 червня 1996 р. № 254к/96-ВР. *Відомості Верховної Ради України*. 1996. № 30. Ст. 141. Дата оновлення: 03.09.2024. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80>
2. Про інформацію : Закон України від 2 жовтня 1992 р. № 2657-XII. *Відомості Верховної Ради України*. 1992. № 48. Ст. 650. Дата оновлення: 16.07.2024. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2657-12>
3. Про доступ до публічної інформації : Закон України від 13 січня 2011 р. № 2939-VI. *Відомості Верховної Ради України*. 2011. № 32. Ст. 314. Дата оновлення: 03.10.2024. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2939-17>
4. Про захист персональних даних : Закон України від 1 червня 2010 р. № 2297-VI. *Відомості Верховної Ради України*. 2010. № 34. Ст. 481. Дата оновлення: 20.03.2024. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2297-17>
5. Про правовий режим воєнного стану : Закон України від 12 травня 2015 р. № 389-VIII. *Відомості Верховної Ради України*. 2015.

№ 28. Ст. 250. Дата оновлення: 12.05.2015. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/389-19>

6. Кодекс України про адміністративні правопорушення : Закон України від 7 грудня 1984 р. № 8073-Х. *Відомості Верховної Ради Української РСР*. 1984. Додаток до № 51. Ст. 1122. Дата оновлення: 19.12.2024. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/80731-10>

7. Олексіук Т. М. Розвиток законодавства про доступ до публічної інформації в Україні: міжнародні стандарти та перспективи. *Право та державне управління*. 2023. № 2. С. 439–446.

8. Пилипів І. Майбутнє відкритих даних під питанням. До якої інформації хоче обмежити доступ держава. *Економічна правда*. 21.09.2022. URL: <https://www.epravda.com.ua/publications/2022/09/21/691717/>

Олійник Марина,

студентка 3 курсу Інституту права

Національного університету «Острозька академія»

РЕФЕРЕНДУМ У ЗАКОНОДАВСТВІ УКРАЇНИ ТА ЗАКОНОДАВСТВІ КРАЇН ЄС: ПОРІВНЯЛЬНО-ПРАВОВИЙ АНАЛІЗ

В умовах сучасного державотворення України, що супроводжується воєнними викликами та трансформацією правової системи, особливого значення набуває розвиток інститутів безпосередньої демократії. Референдум є провідною формою волевиявлення народу, що дозволяє громадянам здійснювати прямий вплив на державну політику та реалізувати народний суверенітет.

Актуальність дослідження сьогодні зумовлена зростанням суспільного інтересу до референдумів у контексті вирішення стратегічних питань, зокрема в умовах збройної агресії та необхідності врегулювання конфлікту. Оскільки практичний досвід проведення референдумів в Україні залишається обмеженим, особливої уваги потребує вивчення їхньої правової природи та наслідків. Крім того, євроінтеграційний курс України вимагає аналізу зарубіжних моделей народовладдя для визначення оптимальних механізмів у національних реаліях.

Проблематика референдуму як форми народовладдя була предметом дослідження як вітчизняних, так і зарубіжних науковців. Значний внесок у розвиток теоретичних засад цього інституту, його правового регулювання та практики застосування зробили провідні фахівці у галузі конституційного права. Зокрема, Р. О. Стефанчук та В. Л. Федоренко у своїх

працях наголошують, що у своєму буквальному сенсі демократія (влада народу) пов'язана з інституціоналізацією народної влади. Тоді демократизація— це процес, під час якого відбувається ця інституціоналізація.

Влада народу інституціоналізується через громадянські свободи, які наділяють людей можливістю управляти своїм життям, тобто задовольняти свої особисті інтереси у приватному житті і впливати через свої політичні уподобання на суспільне життя [12, с. 30]. Питання порівняльно-правового аналізу та відповідності українського законодавства європейським стандартам досліджували такі вчені як О. Ромців та А. Харченко, які вказують на проблему законодавчого вакууму у сфері місцевого самоврядування [13]. Попри значну кількість наукових праць, окремі аспекти функціонування референдуму в умовах воєнного стану та євроінтеграції залишаються недостатньо дослідженими та потребують подальшого аналізу.

Метою цих тез є здійснення певного дослідження інституту референдуму в Україні, визначення його правової природи, аналіз нормативного регулювання, а також вивчення особливостей застосування референдуму в європейських країнах для оцінки перспектив його розвитку в Україні.

На сучасному етапі правове регулювання референдуму в Україні базується на нормах Конституції України [1] та Закону України «Про всеукраїнський референдум» від 2021 року [2].

Україна є демократичною державою, де народ здійснює владу як безпосередньо, так і через органи влади. Референдум визначено формою безпосередньої демократії, способом здійснення влади Українським народом шляхом голосування. Виключно на всеукраїнському референдумі вирішуються питання про зміну території України (ст. 73 Конституції України). Крім того, затвердження змін до розділів I, III та XIII Конституції України можливе лише після їх схвалення на всеукраїнському референдумі, що призначається Президентом України [1].

Інститут референдуму має складну правову природу і класифікується за різними критеріями. За територією проведення розрізняють всеукраїнські, референдум АР Крим та місцеві референдуми. Наразі, відповідно до Закону України «Про всеукраїнський референдум» в Україні діє лише всеукраїнський референдум. За правовою силою виокремлюють імперативні референдуми (рішення є остаточними і обов'язковими) та консультативні (дорадчі опитування). Також за підставами проведення референдуми можуть бути обов'язковими та факультативними [10, с. 161-163].

У Європейському Союзі відсутній кодифікований акт, який регулює референдуми, оскільки це частина національного суверенітету кожної країни. Проте існують рекомендації Венеційської комісії, зокрема Code of Good Practice on Referendums [14].

Відповідно до статей 46 та 47 Конституції Ірландії, референдум є обов'язковим інструментом для будь-якої зміни основного закону. Народ тут виступає як остаточний законодавець, що підтверджено практикою вирішення гострих соціальних питань, наприклад, легалізацією одностатевих шлюбів (2015) та скасуванням заборони на аборти (2018) [6].

Німеччина дотримується концепції «захищеної демократії». Стаття 20 Конституції Німеччини формально проголошує владу народу, проте фактично референдуми суворо обмежені. Пряме волевиявлення обов'язкове лише для територіальних реформ (стаття 29 Конституції Німеччини нова стаття 146 Конституції Німеччини). Це пояснюється прагненням уникнути політичної нестабільності часів Веймарської республіки [5].

У Франції згідно зі статтею 11 Конституції П'ятої республіки, Президент має право виносити на референдум законопроекти щодо організації державної влади, реформ в економічній, соціальній чи екологічній політиці, а також ратифікації міжнародних договорів. Реформа 2008 року запровадила «референдум спільної ініціативи», що вимагає ініціативи 1/5 членів Парламенту та підтримки 1/10 виборців [7].

Стаття 75 Конституції Італійської Республіки передбачає унікальний аброгаційний референдум, метою якого є скасування закону чи його частини за ініціативою 500 тисяч виборців або п'яти регіональних рад. Також стаття 138 Конституції Італії регламентує референдуми щодо конституційних змін [9].

Відповідно до статті 93 Конституції Словачької Республіки, референдум обов'язково проводиться щодо вступу до союзів з іншими державами або виходу з них. Стаття 93 Конституції Словаччини також забороняє виносити на референдум питання податків, бюджету та основних прав. Згідно зі статтею 98 Конституції Словаччини, результати референдуму дійсні лише за умови участі понад половини виборців [8].

Аналіз правової системи України та досвіду країн ЄС дозволяє виокремити низку проблемних аспектів. Аналізуючи ці проблемні аспекти функціонування інституту референдуму, необхідно насамперед зупинитися на критичному стані вітчизняного законодавства щодо місцевого волевиявлення. Правовий вакуум місцевого рівня в Україні став результатом втрати чинності Законом України «Про всеукраїнський та місцеві референдуми» 1991 року [3]. Хоча стаття 143 Конституції України прямо гарантує територіальним громадам право вирішувати питання місцевого значення через референдум, відсутність спеціального процедурного закону з 2012 року робить реалізацію цього права практично неможливою [13, с. 260-262]. Це створює справжню «юридичну пастку», коли конституційна норма залишається декларативною, а громадяни позбавлені інструменту реального впливу на локальні процеси. На противагу Україні, у країнах ЄС, таких як Італія, місцеві референдуми є системною практикою (понад 80 успішних випадків), що виступає потужним механізмом децентралізації влади.

Криза імплементації волі народу яскраво проявилася після референдуму 2000 року, коли підтримка трьох мільйонів громадян залишилася лише на папері. Процесуальний тупик

виник через позицію Конституційного Суду: визнавши результати, він водночас зобов'язав проводити будь-які конституційні зміни через складний парламентський механізм [4]. Тодішня відсутність прямого обов'язку депутатів втілювати волю народу фактично нівелювала зміст волевиявлення. Новий Закон долає цей бар'єр шляхом запровадження принципу імперативності, що робить рішення народу остаточними й не потребує додаткового затвердження від депутатського корпусу [2].

Питання предметних обмежень є наріжним каменем для уникнення маніпуляцій та популізму. Європейський досвід чітко демонструє необхідність встановлення заборонених зон для народного голосування. Зокрема, згідно зі статтею 75 Конституції Італії, референдум не допускається щодо податкових і бюджетних законів, актів про амністію та міжнародних договорів [9]. Аналогічно, стаття 93 Конституції Словаччини забороняє виносити на обговорення питання основних прав і свобод, податків та державного бюджету [8]. В Україні ж ці аспекти потребують ще більш жорсткого та чіткого законодавчого закріплення, щоб референдум не перетворився на інструмент дестабілізації фінансової системи чи звуження прав людини.

Феномен другорядного голосування полягає у використанні європейських референдумів для покарання національних урядів замість оцінки суті питання. Це призвело до провалу Конституції для Європи у Франції та Нідерландах у 2005 році, де внутрішні протестні настрої переважили над європейською стратегією. Для мінімізації подібних маніпуляцій Венеційська комісія встановила суворі вимоги щодо нейтральності влади та граничної ясності формулювань [11].

Організаційні та фінансові складнощі залишаються суттєвим бар'єром для народовладдя, оскільки проведення референдумів вимагає колосальних ресурсів. Відсутність чітких законодавчих механізмів фінансування та компенсації витрат для місцевих бюджетів робить цей інститут фактично

недоступним для громад, перетворюючи його на суто теоретичну конструкцію.

Таким чином, сучасний інститут референдуму в Україні перебуває у процесі якісного оновлення, де вирішальним етапом стало прийняття Закону 2021 року, що закріпив імперативність народних рішень. Водночас ефективність народовладдя вимагає подолання «законодавчого вакууму» щодо місцевих референдумів та чіткого дотримання міжнародних стандартів прозорості. Лише комплексне вдосконалення процедур дозволить референдуму стати дієвим інструментом зміцнення демократії та європейської інтеграції України

Список використаних джерел:

1. Конституція України: Закон від 28.06.1996 № 254к/96-ВР. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254к/96-вр>
2. Про всеукраїнський референдум: Закон України від 26.01.2021 № 1135-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1135-20>
3. Про всеукраїнський та місцеві референдуми: Закон України від 03.07.1991 № 1286-XII (втратив чинність). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1286-12>
4. Рішення Конституційного Суду України у справі за конституційним поданням щодо прийняття Конституції та законів України на референдумі від 27.03.2000 № 3-рп/2000. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v003p710-00>
5. Basic Law for the Federal Republic of Germany. URL: https://www.gesetze-im-internet.de/englisch_gg/
6. Constitution of Ireland. URL: <https://www.irishstatutebook.ie/>
7. Constitution of the French Republic. URL: <https://www.legifrance.gouv.fr/loda/id/JORFTEXT000000571356/>
8. Constitution of the Slovak Republic. URL: <https://www.slov-lex.sk/ezbierky/pravne-predpisy/SK/ZZ/1992/460/>
9. Costituzione della Repubblica Italiana. URL: <https://www.normattiva.it/uri-res/N2Ls?urn:nir:stato:costituzione>
10. Погорілко В. Ф., Федоренко В. Л. Референдуми в Україні: історія та сучасність. Київ, 2003. 249 с.

11. Del Monte M. Referendums on EU issues: Fostering civic engagement. *European Parliamentary Research Service*. 2022. PE 729.358.

12. Стефанчук Р. О., Федоренко В. Л. Всеукраїнський референдум у системі конституційної демократії. *Право України*. 2021. № 4. С. 58.

13. Ромців О., Харченко А. Референдумна демократія в Україні: проблеми та шляхи вдосконалення. *Часопис КУП*. 2020. № 3. С. 259-262.

14. Revised Code of Good Practice on Referendums. Venice Commission. CDLAD(2020)031.

Микулець Станіслав,
студент 4 курсу Інституту права
Національного університету «Острозька академія»

ПРАВОВІ ПРОБЛЕМИ ТА ПРАКТИКА РЕАЛІЗАЦІЇ ПОВНОВАЖЕНЬ У СФЕРІ МОБІЛІЗАЦІЙНОЇ ПІДГОТОВКИ ТА МОБІЛІЗАЦІЇ

Правові проблеми та практика реалізації повноважень у сфері мобілізаційної підготовки та мобілізації в Україні є одним із найбільш актуальних аспектів сучасного правового регулювання національної безпеки в умовах воєнного стану, що триває з лютого 2022 року. Ця сфера, будучи складовою оборонної функції держави, передбачає комплекс заходів, спрямованих на забезпечення готовності національної економіки, органів влади, військових формувань та громадян до відсічі агресії, з урахуванням балансу між публічними інтересами оборони та конституційними гарантіями прав людини. Аналіз нормативно-правової бази, повноважень суб'єктів реалізації цих повноважень, а також правових колізій і судової практики свідчить про системні виклики, пов'язані з невизначеністю процедур, надмірною дискрецією органів влади та недостатньою адаптацією законодавства до реалій повномасштабної війни.

Нормативно-правова основа мобілізаційної підготовки та мобілізації в Україні формується Конституцією України, Законом України "Про оборону України", Законом України "Про мобілізаційну підготовку та мобілізацію" від 21 жовтня 1993 року № 3543-XII (зі змінами), Законом України "Про військовий обов'язок і військову службу" та низкою підзаконних актів, зокрема постановами Кабінету Міністрів України № 560

від 16 травня 2024 року та № 76 від 27 січня 2023 року. Згідно зі статтею 1 Закону "Про мобілізаційну підготовку та мобілізацію", мобілізаційна підготовка визначається як комплекс організаційних, політичних, економічних, фінансових, соціальних, правових та інших заходів, що здійснюються в мирний час для підготовки до мобілізації, тоді як мобілізація – це введення національної економіки, органів влади та військових формувань на функціонування в умовах особливого періоду. Ці дефініції підкреслюють превентивний характер підготовки та оперативний – самої мобілізації, однак на практиці їх реалізація ускладнюється відсутністю чітких критеріїв оцінки "готовності" та "необхідності", що призводить до суб'єктивних інтерпретацій [1, с. 14].

Повноваження у сфері мобілізаційної підготовки та мобілізації розподілені між вищими органами державної влади, центральними органами виконавчої влади та місцевими структурами. Верховна Рада України відповідно до статті 10 Закону здійснює законодавче регулювання, визначає бюджетні видатки та затверджує укази Президента про введення воєнного стану чи мобілізацію протягом двох днів. Президент України, як Верховний Головнокомандувач, виконує загальне керівництво, визначає мету, завдання, обсяги та строки мобілізаційних заходів, затверджує мобілізаційний план держави та Положення про порядок проведення мобілізації, а також надає право на звільнення від призову окремим категоріям громадян. Кабінет Міністрів України організовує розроблення мобілізаційного плану, бронювання військовозобов'язаних, контроль за станом готовності та фінансування заходів, у тому числі через затвердження Положення про мобілізаційну підготовку національної економіки. Міністерство оборони України, через Генеральний штаб Збройних Сил, забезпечує планування мобілізації у військовій сфері, накопичення резервів та координацію з іншими формуваннями.

Особливе місце посідають територіальні центри комплектування та соціальної підтримки (ТЦК), повноваження яких

значно розширені Законом № 3633-IX від 11 квітня 2024 року. ТЦК здійснюють оповіщення, перевірку військово-облікових документів, надання відстрочок, організацію медичних оглядів, призов та відправлення громадян до військових частин, а також звернення до поліції для адміністративного затримання т. зв. ухилянтів. Місцеві державні адміністрації та органи самоврядування забезпечують взаємодію з ТЦК, ведення обліку, бронювання та виконання мобілізаційних завдань на місцях. Цей розподіл повноважень, хоча й спрямований на децентралізацію, на практиці створює ризики дублювання функцій і конфліктів компетенцій, особливо в умовах воєнного стану, коли оперативність переважає над формальною процедурою [2, с. 86].

Правові проблеми реалізації цих повноважень проявляються передусім у колізіях законодавства та невідповідності норм конституційним принципам. Так, Закон № 3633-IX знизив призовний вік до 25 років, скасував строкову службу на користь базової військової підготовки та запровадив електронні механізми обліку через "Резерв+", однак це призвело до колізій щодо осіб віком до 25 років, які пройшли базову підготовку, але не підлягають призову за загальним правилом [3, с. 59]. Судова практика, зокрема рішення Рівненського окружного адміністративного суду від 16 січня 2025 року у справі № 460/11911/24, підтверджує, що ТЦК часто ігнорують електронні документи з "Резерв+", мобілізуючи заброньованих працівників, що порушує статтю 23 Закону "Про мобілізаційну підготовку та мобілізацію". Аналогічно, проблеми виникають з бронюванням: Постанова КМУ № 76 передбачає бронювання для критично важливих підприємств, але відсутність чітких критеріїв "критичності" та технічні збої в "Дії" призводять до відмови в бронюванні навіть для фахівців оборонно-промислового комплексу, як зазначається в аналітиці ЛІГА:ЗАКОН за 2025 рік.

Ще однією гострою проблемою є реалізація повноважень ТЦК щодо оповіщення та примусового доставлення. Частина

б статті 22 Закону зобов'язує громадян пред'являти військово-облікові документи за вимогою представників ТЦК з фото та відеофіксацією, але практика свідчить про перевищення повноважень: ТЦК не наділені правом адміністративного затримання, що підтверджує постанова Третього апеляційного адміністративного суду у справі № 160/6554/25 від 2025 року, де такі дії визнані протиправними, оскільки належать виключно поліції. Це створює правову невизначеність, коли оповіщення перетворюються на облави, порушуючи статтю 29 Конституції України щодо недоторканності особи. Крім того, колізії виникають у сфері відстрочок: стаття 23 Закону перелічує підстави (бронювання, інвалідність, догляд за дітьми), але ТЦК часто вимагають особистої явки для оформлення, ігноруючи подання документів поштою, що суперечить принципу ефективності захисту прав, як встановлено в постанові Сьомого апеляційного адміністративного суду від 4 липня 2024 року.

Практика реалізації повноважень у сфері мобілізації демонструє значний розрив між нормою та її застосуванням, особливо в судовій площині. У 2024–2025 роках кількість спорів з ТЦК зросла в рази, як свідчить аналітика ЮРЛІГА: позови стосуються незаконної мобілізації багатодітних батьків (рішення ОАСК від 11 березня 2025 року, справа № 640/7021/25), ігнорування бронювання через "Резерв+" та відмови в направленні на військово-лікарську комісію (ВЛК). Верховний Суд у постановах 2025 року наголошує, що скасування наказу про призов не завжди тягне автоматичне звільнення з військової служби, оскільки статус військово-службовця виникає з моменту відправлення до частини, а не присяги, що ускладнює відновлення прав. Проблеми бронювання посилюються: Закон № 4630-IX від 2025 року дозволив тимчасове бронювання на 45 днів для новопрацевлаштованих, але на практиці підприємства стикаються з відмовами через порушення обліку в Реєстрі призовників, як у справах Самарівського міськрайонного суду від квітня 2025 року. Це

призводить до корупційних ризиків і неефективності, оскільки мобілізація не досягає цілей комплектування армії, де піхотні підрозділи укомплектовані лише на 10–20%, за оцінками експертів.

Окрім того, правові проблеми посилюються в контексті демобілізації та ротації: відсутність чітких норм щодо звільнення після 36 місяців служби, як передбачено Указом Президента, створює соціальну напругу, а суди рідко задовольняють позови про примусове звільнення. Практика показує, що ТЦК часто не враховують медичні висновки ВЛК, направляючи на службу осіб з тимчасовою непридатністю, що суперечить Змінам до Положення про ВЛК від 27 квітня 2024 року № 262. У сфері бронювання через "Дію" технічні збої та відсутність інтеграції реєстрів призводять до анулювання броні без попередження, як у кейсах підприємств за постановою КМУ № 1608 від грудня 2025 року. Ці приклади ілюструють, що реалізація повноважень часто відбувається в режимі "ручного управління", де дискреція переважає над правовою визначеністю, порушуючи принцип верховенства права.

Для подолання цих проблем необхідне вдосконалення законодавства: внесення змін до Закону "Про мобілізаційну підготовку та мобілізацію" щодо чіткої регламентації повноважень ТЦК, обов'язкової інтеграції електронних реєстрів та запровадження незалежного контролю за бронюванням. Судова практика має стати основою для прецедентного тлумачення, а органи влади – посилити прозорість через публічні звіти про мобілізаційні показники [4, с. 84].

Отже, правові проблеми та практика реалізації повноважень у цій сфері відображають перехідний етап адаптації правової системи до воєнних реалій, де пріоритетом має стати не лише ефективність оборони, а й збереження довіри суспільства до держави як гаранта прав і свобод.

Список використаних джерел:

1. Могилевський Р. М. Аналіз законодавства України у сфері мобілізації. *JURIS*. 2025. С. 12-15.
2. Організація заходів з мобілізаційної підготовки та мобілізації за законодавством України : навч.-практ. посіб. / за заг. ред. О. Г. Боднарчука. Київ: Юрінком Інтер, 2025. 256 с.
3. Остапенко Олександр. Удосконалення організаційного і правового механізмів публічного управління мобілізацією. *Теоретичні та прикладні питання державотворення*. 2024, 31: 55-70.
4. Фролов В.; Лобко М.; Кириченко С. Актуальні проблеми мобілізаційної підготовки та мобілізації в Збройних Силах України та рекомендації з їх розв'язання. *Збірник наукових праць Центру воєнно-стратегічних досліджень НУОУ імені Івана Черняхівського*, 2024, 1. С. 79-92.

Пелех Тетяна,

*студентка 1 курсу магістратури Інституту права
Національного університету «Острозька академія»*

АНАЛІЗ АКТИВ ЛОКАЛЬНОЇ НОРМОТВОРЧОСТІ В ЧАСТИНІ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ УЧАСТІ ГРОМАДИ У ВИРІШЕННІ ПИТАНЬ МІСЦЕВОГО ЗНАЧЕННЯ

В умовах децентралізації влади в Україні та після реформування місцевого самоврядування особливого значення набуває участь територіальної громади у вирішенні питань місцевого значення. Ефективне функціонування органів місцевого самоврядування неможливе без належного нормативного забезпечення механізмів такої участі, що реалізується, зокрема, через акти локальної нормотворчості. Саме вони визначають форми та процедури взаємодії громадян з органами влади на місцях, забезпечуючи реалізацію принципів демократії та народовладдя.

Дослідження присвячене аналізу актів локальної нормотворчості в частині забезпечення участі територіальної громади у вирішенні питань місцевого значення, а також у визначенні їх правової природи, змісту та ролі у системі правовідносин. Особлива увага приділяється дослідженню механізмів правового регулювання форм участі громадян, ефективності їх реалізації на практиці, а також проблемним аспектам правозастосування та шляхам їх удосконалення у сфері місцевого самоврядування.

Актуальність дослідження обумовлена необхідністю вдосконалення локальної нормотворчості з урахуванням сучасних викликів, зокрема підвищення прозорості діяльності органів місцевого самоврядування, забезпечення відкритості

прийняття рішень та наближення національної практики до європейських стандартів участі громадян у публічному управлінні.

Серед дослідників теми варто відзначити науковців, докторів, професорів Форманюка В. В., Коваленка А. А., Батанова О. В., Баймуратова М. О., Борденюка В. І., Куйбіду В. С., Орзіха М. П. та інших.

Необхідно розкрити поняття та сутність локальної нормотворчості в системі місцевого самоврядування та визначити форми участі територіальної громади у вирішенні питань місцевого значення; проаналізувати нормативно-правове регулювання участі громадян на місцевому рівні.

Локальна нормотворчість – це діяльність правно уповноважених суб'єктів, що є частиною механізму правового регулювання, яка здійснюється на делегованій чи компетенційній основі і спрямована на розробку, прийняття і встановлення норм загального характеру, що регламентують різноманітні сфери діяльності юридичної особи, а також взаємини, що складаються між її членами [6].

Локальна нормотворчість має підзаконний характер, здійснюється в межах компетенції відповідних органів та характеризується територіальною обмеженістю дії, тобто рішення органу місцевого самоврядування є обов'язковими до виконання лише на відповідній території. Водночас вона забезпечує конкретизацію загальнодержавних норм з урахуванням місцевих особливостей та виступає важливим елементом реалізації принципу децентралізації.

Форми участі територіальної громади у вирішенні питань місцевого значення визначені у статті 6-1 Закону України «Про місцеве самоврядування в Україні», також частиною другою цієї статті передбачено, що участь територіальної громади у вирішенні питань місцевого значення може здійснюватися безпосередньо та/або з використанням інформаційно-комунікаційних технологій, якщо інше не передбачено законом [3].

Першопочатковий нормативно-правовий акт в Україні, який стосується участі громадян на місцевому рівні – це Конституція України. Однією із найважливіших форм участі громадян, визначених Конституцією є вибори. Правом, яким наділені жителі громади – це право обирати місцеву владу, безпосередньо кожен має можливість впливати на формування органів місцевого самоврядування шляхом участі у виборах [5].

Місцевий референдум, як найперше визначена у Законі «Про місцеве самоврядування в Україні» форма участі територіальної громади у вирішенні питань місцевого значення, не має спеціального нормативно-правового акту, який визначає правові засади здійснення народного волевиявлення, оскільки зареєстрований у Верховній Раді законопроект про місцевий референдум на сьогодні не прийнятий.

Подальший розвиток і конкретизація форм участі громади здійснюється відповідно до Закону України «Про місцеве самоврядування в Україні», який визначає механізми реалізації участі територіальної громади у вирішенні питань місцевого значення. У Законі детально викладені форми такої участі, а також наведені статті, які стосуються кожної форми участі з деталізацією.

Важливою формою участі територіальної громади у вирішенні питань місцевого значення є звернення громадян. Законодавець надає увагу правовому регулюванню цієї взаємодії, зокрема Закон України «Про звернення громадян» визначає механізм реалізації права на звернення до органів державної влади та місцевого самоврядування [2].

Статут громади – важливий документ на місцевому рівні. Затвердження статуту територіальної громади є обов'язковим. Законом України «Про внесення змін до деяких законів України щодо народовладдя на рівні місцевого самоврядування» від 09 травня 2024 року зазначено, що норма Закону про обов'язковість затвердження статуту громади набирає чинності з 01 січня 2027 року [1].

Проведений аналіз стану затвердження статутів територіальних громад Волинської області, свідчить про те, що такий стан на цей час залишається недостатнім, оскільки лише частина громад уже прийняла власні статuti, тоді як значна кількість громад або ще не мають такого документа, або перебувають на стадії його розробки. Це означає поступове, але ще не повністю завершене впровадження механізму нормативного врегулювання діяльності територіальних громад на локальному рівні.

Актуальним залишається також питання практики застосування інструментів участі громадян у вирішенні питань місцевого значення, яка показує, що залучивши активних мешканців до життя громади сприяє більш ефективному прийняттю рішень органами місцевого самоврядування. У багатьох громадах використовуються різні механізми взаємодії з громадянами, зокрема громадські слухання, місцеві ініціативи, електронні петиції та консультації з громадськістю. Такі інструменти дають можливість жителям висловлювати свою думку щодо розвитку громади та впливати на вирішення важливих місцевих питань.

Важливим напрямом розвитку системи місцевого самоврядування в Україні є імплементація європейських норм у національне законодавство. Громадам необхідно акцентувати увагу на європейських стандартах та принципах, які стосуються відкритості влади, прозорості діяльності органів місцевого самоврядування, а також забезпечення реальної участі громадян у прийнятті рішень. Важливе значення у цьому процесі має врахування положень Європейської хартії місцевого самоврядування, яка визначає основні принципи організації та функціонування місцевого самоврядування у європейських державах [4].

Отже, проведене дослідження підтверджує, що ефективна участь територіальної громади у вирішенні питань місцевого значення потребує не лише формального закріплення відповідних механізмів у законодавстві, але й їх реального

впровадження та належного правозастосування на місцевому рівні. Локальні нормативно-правові акти повинні бути чіткими, актуальними та орієнтованими на практичну реалізацію, а органи місцевого самоврядування мають забезпечувати відкритість, прозорість і доступність участі громадян. Це є необхідною умовою розвитку місцевої демократії, підвищення довіри населення до влади та забезпечення ефективного функціонування територіальних громад.

Список використаних джерел:

1. Закон України «Про внесення змін до деяких законів України щодо народовладдя на рівні місцевого самоврядування» від 09.05.2024 № 3703-IX. *Відомості Верховної Ради України*.
2. Закон України «Про звернення громадян» від 02.10.1996 № 393/96, *Відомості Верховної Ради України*.
3. Закон України «Про місцеве самоврядування в Україні» від 21.05.1997 № 280/97. *Відомості Верховної Ради України*.
4. Імплементация Европейской хартии местного самоуправления. *Юридичний науковий електронний журнал*. 4-те вид. 2024. С. 85.
5. Конституція України від 28 червня 1996 р. *Відомості Верховної Ради України*. 1996. № 30. Ст. 141.
6. Форманюк В. В. Поняття локальної нормотворчості. *Юридичний журнал*. № 17. 2021. С. 128.

Мишкова Софія,

*студентка 1 курсу магістратури Інституту права
Національного університету «Острозька академія»*

ПОРІВНЯЛЬНО-ПРАВОВИЙ АНАЛІЗ БОРОТЬБИ З КОРУПЦІЄЮ В УКРАЇНІ ТА СВІТІ

Корупція є одним із найнебезпечніших соціально-правових явищ сучасності, що негативно впливає на всі сфери суспільного життя, включаючи політичну, економічну та соціальну. Вона підриває довіру громадян до державних інституцій, порушує принципи справедливості та рівності перед законом, а також гальмує розвиток демократичної правової держави. В умовах глобалізації боротьба з корупцією набуває особливо-го значення, оскільки стає важливим фактором міжнародного співробітництва та інтеграції [2]. Для України ця проблема є особливо актуальною, адже вона безпосередньо пов'язана з реформуванням державного управління, утвердженням верховенства права та реалізацією європейського курсу держави.

Корупція розглядається як складне багатовимірне явище, що проявляється у зловживанні владними повноваженнями з метою отримання неправомірної вигоди [7]. Вона не обмежується лише хабарництвом, а включає такі форми, як конфлікт інтересів, торгівля впливом, незаконне збагачення та інші зловживання службовим становищем. Важливою характеристикою корупції є її системний характер і багаторівневість: вона існує як на найвищих щаблях влади у вигляді політичної чи елітарної корупції, так і на побутовому рівні у щоденних взаємодіях громадян із представниками державних органів. Таке проникнення у всі сфери суспільства робить її особливо небезпечною, адже вона формує тіньову систему відносин, яка підміняє законні механізми прийняття рішень.

Причини поширення корупції мають комплексний характер і зумовлені як об'єктивними, так і суб'єктивними чинниками. До об'єктивних належать недосконалість законодавства, слабкість державних інституцій, економічна нестабільність, непрозорість управлінських процесів та наявність значних дискреційних повноважень у посадових осіб. Суб'єктивні причини пов'язані з низьким рівнем правової культури, моральною деградацією, толерантним ставленням до корупції та недовірою до держави. У таких умовах корупція часто сприймається як звичний спосіб вирішення проблем, що ще більше ускладнює боротьбу з нею. Наслідки корупції є вкрай негативними: вона призводить до неефективного використання ресурсів, зменшення інвестиційної привабливості держави, погіршення якості публічних послуг, зростання соціальної нерівності та загального зниження рівня довіри до влади.

У сучасній науці сформовано кілька підходів до протидії корупції, серед яких виділяють нормативно-правовий, інституційний, соціальний та комплексний [1]. Нормативно-правовий підхід передбачає створення чіткої системи законодавства, що визначає правила поведінки посадових осіб і встановлює відповідальність за їх порушення [7]. Інституційний підхід акцентує увагу на створенні спеціалізованих органів, які здійснюють запобігання, виявлення та розслідування корупційних правопорушень [9]. Соціальний підхід підкреслює важливість формування антикорупційної культури, активної участі громадянського суспільства та засобів масової інформації. Найбільш ефективним вважається комплексний підхід, який поєднує всі зазначені елементи та спрямований не лише на покарання, а й на усунення причин корупції.

В Україні боротьба з корупцією базується на конституційних принципах, зокрема принципі верховенства права, який забезпечує пріоритет прав і свобод людини та обов'язковість дотримання законів усіма суб'єктами. На основі цих принципів сформовано розгалужену систему антикорупційного законодавства, центральне місце в якій посідає Закон України «Про

запобігання корупції» [7]. Він визначає основні механізми запобігання корупції, зокрема фінансовий контроль, електронне декларування доходів, врегулювання конфлікту інтересів та обмеження щодо отримання подарунків.

Важливу роль також відіграють норми кримінального законодавства, які встановлюють відповідальність за корупційні злочини, такі як хабарництво, зловживання владою та незаконне збагачення.

Особливістю сучасної антикорупційної політики України є створення спеціалізованої інституційної системи, яка забезпечує комплексний підхід до боротьби з корупцією. До цієї системи входять Національне агентство з питань запобігання корупції, що відповідає за формування політики та контроль за деклараціями, Національне антикорупційне бюро України, яке здійснює розслідування корупційних злочинів, Спеціалізована антикорупційна прокуратура, що забезпечує процесуальне керівництво, а також Вищий антикорупційний суд, який розглядає відповідні справи [6; 9]. Додатково функціонує Агентство з розшуку та управління активами, яке займається пошуком і управлінням майном, отриманим злочинним шляхом [8]. Така багаторівнева система дозволяє забезпечити повний цикл протидії корупції – від запобігання до покарання та конфіскації незаконних активів.

Судова практика свідчить про поступове підвищення ефективності антикорупційної політики. Зокрема, спостерігається зростання кількості розглянутих справ, скорочення строків судового розгляду та збільшення кількості обвинувальних вироків [6]. Важливим досягненням є також активне застосування механізмів конфіскації незаконно набутого майна, що посилює превентивний ефект боротьби з корупцією. Водночас використання угод про визнання вини дозволяє пришвидшити судовий процес, хоча потребує обережного підходу для збереження справедливості покарання.

Досвід зарубіжних країн демонструє, що ефективна боротьба з корупцією можлива лише за умови поєднання

незалежності антикорупційних органів, прозорості державного управління, активної участі громадянського суспільства та жорсткої відповідальності за правопорушення [2]. У країнах Європейського Союзу та США антикорупційна політика має системний характер і базується на принципах відкритості, підзвітності та невідворотності покарання. Порівняння з Україною показує, що попри значні досягнення у створенні нормативної та інституційної бази, залишаються проблеми, пов'язані з політичним впливом, недостатньою ефективністю контролю та низьким рівнем довіри громадян.

Таким чином, корупція в Україні є складним і системним явищем, що потребує комплексного підходу до її подолання. Створення сучасної антикорупційної інфраструктури є важливим кроком на шляху реформ, однак її ефективність залежить від реальної політичної волі, незалежності інституцій та рівня правової культури суспільства [2]. Подальший розвиток антикорупційної політики має бути спрямований на вдосконалення законодавства, зміцнення інституційної спроможності, підвищення прозорості діяльності органів влади та формування в суспільстві стійкої нетерпимості до корупції. Лише за таких умов можна забезпечити ефективне функціонування держави, зміцнення довіри громадян та досягнення сталого демократичного розвитку.

Список використаних джерел:

1. Дем'янчук В. А. Адміністративно-правові засади реалізації антикорупційної політики в Україні: дисертація на здобуття наук. ступ... Київ. 2018. 489 с. URL https://dspace.megu.edu.ua:8443/jspui/bitstream/123456789/5140/1/%d0%b4%d0%be%d0%ba%d1%82%d0%be%d1%80%d1%81%d1%8c%d0%ba%d0%b0%20%d1%80%d0%b5%d0%ba%d1%82%d0%be%d1%80%d0%b0_compressed.pdf
2. Конвенція Організації Об'єднаних Націй проти корупції від 31.10.2003. *Відомості Верховної Ради України*. 2007. № 49. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_c16#Text
3. Кримінальна конвенція про боротьбу з корупцією: Рада Європи від 27.01.1999. *Відомості Верховної Ради України*. 2007,

№ 47-48. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_101#Text

4. Національне агентство з питань запобігання корупції. Офіційний сайт: <https://nazk.gov.ua>

5. Національне антикорупційне бюро України. Офіційний сайт: <https://nabu.gov.ua>

6. Про Вищий антикорупційний суд: Закон України від 07.06.2018 № 2447-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2447-19#Text>

7. Про запобігання корупції: Закон України від 14.10.2014 № 1700-VII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1700-18#Text>

8. Про Національне агентство з питань виявлення, розшуку та управління активами, одержаними від корупційних та інших злочинів: Закон України від 10.11.2015 № 772-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/772-19>

9. Про Національне антикорупційне бюро України: Закон України від 14.10.2014 № 1698-VII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1698-18>

Мілейко Вікторія,
студентка 3 курсу Інституту права
Національного університету «Острозька академія»

КУЛЬТУРНІ ПРАВА ЛЮДИНИ ТА ЇХНЄ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ В УМОВАХ ВІЙНИ: ТЕОРЕТИЧНЕ ОБГРУНТУВАННЯ ТА СУТНІСТЬ

Культурні права людини є невід’ємним компонентом системи фундаментальних прав і свобод, що забезпечують умови для самовираження особистості та збереження її ідентичності. У сучасній юриспруденції культурні права розглядаються як права «другого покоління», що мають за мету гарантувати людині доступ до духовних надбань людства та можливість брати участь у науковому і культурному прогресі.

Теоретико-правовий аналіз дозволяє стверджувати, що ці права є складним конгломератом індивідуальних і колективних свобод, де індивідуальний аспект полягає у свободі творчості, а колективний – у праві на охорону спільної спадщини [1; 6].

Сучасне розуміння культурних прав базується на усвідомленні їхнього зв’язку з людською гідністю. Без можливості вивчати рідну мову, відвідувати музеї, сповідувати традиції та займатися мистецькою діяльністю особа втрачає зв’язок зі своїм корінням, що робить її вразливою перед ідеологічними маніпулюваннями. Забезпечення культурних прав у демократичній державі є запорукою плюралізму та стабільного розвитку суспільства. Стаття 54 Конституції України підкреслює, що держава сприяє розвиткові культури та забезпечує охорону історичних пам’яток, що є фундаментом для формування державної політики в цій сфері [6;7].

Міжнародно-правові стандарти захисту в період збройних конфліктів

Міжнародне гуманітарне право містить низку норм, спрямованих на захист культурної сфери під час бойових дій. Фундаментальним актом є Гаазька конвенція про захист культурних цінностей у випадку збройного конфлікту 1954 року. Вона закріпила принцип, згідно з яким будь-яке пошкодження культурних цінностей народу є шкодою для культурної спадщини всього людства. Конвенція запровадила систему спеціального захисту та маркування об'єктів, що зобов'язує сторони конфлікту утримуватися від використання таких об'єктів у воєнних цілях та від будь-яких актів ворожості проти них [4;8].

Подальший розвиток ці норми отримали у Другому протоколі до Гаазької конвенції (1999 р.), який вніс значні корективи в розуміння «військової необхідності». Важливим аспектом є впровадження індивідуальної кримінальної відповідальності за порушення правил захисту культурних об'єктів. Це означає, що командири та виконавці наказів, які призвели до нищення музеїв, бібліотек чи архітектурних пам'яток, можуть бути притягнуті до відповідальності міжнародними судами. Такий підхід трансформує культурні цінності з пасивних об'єктів захисту на активні правові категорії, що мають посилений імунітет [5].

Виклики та загрози для України в умовах агресії

Збройна агресія РФ проти України створила безпрецедентні виклики для реалізації культурних прав. Агресор цілеспрямовано атакує об'єкти, що мають символічне значення для української ідентичності. Нищення музею Григорія Сковороди на Харківщині, драматичного театру в Маріуполі, численних архівів та бібліотек свідчить про намір стерти історичну пам'ять народу. Такі дії кваліфікуються як воєнні злочини та грубе порушення міжнародних зобов'язань [10].

Окрім фізичних руйнувань, серйозною проблемою є розграбування культурних фондів на окупованих територіях. Масове

вивезення музейних експонатів до РФ є актом незаконного привласнення культурної власності, що суперечить нормам міжнародного права та реституції. Порушуються також права носіїв нематеріальної культурної спадщини: через депортації, окупацію та заборони української мови в публічному просторі під загрозою опиняється передача традицій, обрядів та знань від покоління до покоління [2; 3].

Психологічний аспект війни також впливає на культурні права. Втрата доступу до театрів, кінозалів та освітніх центрів через обстріли та енергетичний терор обмежує право на участь у культурному житті. Для багатьох митців війна стала причиною примусового припинення творчої діяльності, що є порушенням права на свободу творчості. Таким чином, війна впливає на культурну сферу як на матеріальному, так і на ментальному рівнях, вимагаючи від держави нових підходів до захисту цих прав.

Перспективи відновлення та правові шляхи забезпечення

Забезпечення культурних прав в умовах воєнного стану вимагає від органів влади оперативних рішень. По-перше, це консервація пошкоджених об'єктів для запобігання подальшому руйнуванню. Постанова КМУ №1342 «Про затвердження Порядку проведення окремих видів робіт на об'єктах культурної спадщини в умовах воєнного стану» врегульовує проведення невідкладних робіт на пам'ятках, що дозволяє громадам зберігати свою архітектурну ідентичність навіть під загрозою повторних атак [9]. По-друге, надважливим є процес цифровізації – створення 3D-моделей споруд та електронних реєстрів рухомих пам'яток. Це є гарантією того, що навіть у разі фізичного знищення об'єкт може бути відтворений з максимальною точністю.

Повоєнна стратегія має базуватися на принципі «Build Back Better» (відбудувати краще, ніж було) . Це включає не лише реставрацію стін, а й ревіталізацію культурних просторів, перетворення їх на інклюзивні та сучасні центри громади. Юридична складова повинна фокусуватися на стягненні репарацій

з агресора для фінансування відновлення культури. Культурна дипломатія та співпраця з ЮНЕСКО залишаються ключовими інструментами для повернення викрадених цінностей та привернення уваги світу до культурного геноциду в Україні. Зміцнення культурної стійкості є базисом національної безпеки, оскільки саме культура визначає сенси, за які ведеться боротьба [7; 10].

Список використаних джерел:

1. Загальна декларація прав людини: прийнята і проголошена Резолюцією 217 А (III) Генеральної Асамблеї ООН від 10 груд. 1948 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_015#Text
2. Конвенція про охорону нематеріальної культурної спадщини: Міжнародний документ від 17 жовт. 2003 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_d69.#Text
3. Міжнародний пакт про економічні, соціальні та культурні права: Міжнародний документ від 16 груд. 1966 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_042.#Text
4. Конвенція про захист культурних цінностей у випадку збройного конфлікту: Міжнародний документ від 14 трав. 1954 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_157.#Text
5. Другий протокол до Гаазької конвенції про захист культурних цінностей у разі збройного конфлікту 1954 року: Міжнародний документ від 26 берез. 1999 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_001-99#Text
6. Конституція України: Закон України від 28 черв. 1996 р. № 254к/96-ВР. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80#Text>
7. Про культуру: Закон України від 14 груд. 2010 р. № 2778-VI. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2778-17.#Text>
8. Про охорону культурної спадщини: Закон України від 08 черв. 2000 р. № 1805-III. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1805-14#Text>
9. Про затвердження Порядку проведення окремих видів робіт на об'єктах культурної спадщини в умовах воєнного стану: Постанова Кабінету Міністрів України від 15 лист. 2022 р. № 1342. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1342-2022-%D0%BF#Text>

10. Андрій Костін на «United for Justice. United for Heritage»: Намір Росії – стерти нашу історію, руйнуючи культурну спадщину України: Офіс Генерального прокурора: вебсайт. 2024. 29 лют. URL: <https://gp.gov.ua/ua/posts/andrii-kostin-na-united-for-justice-united-for-heritage-namir-rosiyi-sterti-nasu-istoriyu-ruinuyuci-kulturnu-spadshhinu-ukrayini>

Котюк Артем,

студент 3 курсу Інституту права

Національного університету «Острозька академія»

ДОСТРОКОВЕ ПРИПИНЕННЯ ПОВНОВАЖЕНЬ ПРЕЗИДЕНТА УКРАЇНИ: КОНСТИТУЦІЙНО- ПРАВОВИЙ АНАЛІЗ

Конституційна відповідальність глави держави є одним із ключових елементів системи стримувань і противаг у будь-якій демократичній правовій державі. Президент України займає особливе місце в механізмі державної влади, що зумовлює необхідність спеціальних процедур припинення його повноважень. Конституція України передбачає вичерпний перелік підстав дострокового припинення повноважень Президента: відставка, неможливість виконувати повноваження за станом здоров'я, усунення з поста в порядку імпічменту та смерть [1, ст. 108]. Закритість цього переліку є важливим проявом принципу правової визначеності – жодні інші підстави не можуть бути запроваджені політичною практикою поза межами Конституції [2, с. 59–62; 3, с. 503–505].

Відставка Президента є його особистим волевиявленням, що набирає чинності з моменту проголошення відповідної заяви на засіданні Верховної Ради України. Попри зовнішню простоту, ця підстава порушує питання щодо умов, за яких таке рішення може вважатися вільним. Якщо відставка ухвалюється під тиском зовнішніх обставин або є наслідком примусу, постає питання про її дійсність з позиції загальних принципів права [4, с. 325–327; 5, с. 27–29].

Неможливість виконання повноважень за станом здоров'я – підстава з найвищим ризиком зловживань. Її підтвердження

вимагає складної процедури медичного встановлення, яка потенційно може стати предметом політичних маніпуляцій. Саме тому законодавче й процедурне забезпечення цієї підстави має бути максимально деполітизованим. Держава не може залишатися без виконання президентських функцій навіть на короткий строк, тому Конституція покладає їх виконання на Голову Верховної Ради України до вступу на пост новообраного Президента [1, ст. 112; 6, с. 214–216].

Центральне місце серед підстав дострокового припинення повноважень посідає імпічмент – єдина форма конституційно-правової відповідальності Президента. Конституція України встановлює, що підставою для імпічменту є вчинення Президентом державної зради або іншого злочину [1, ст. 111]. Таке формулювання принципово відрізняє імпічмент від решти підстав: він є реакцією конституційного порядку на протиправну поведінку, а не на об'єктивні обставини чи особисте рішення [7, с. 120–123].

Процедура імпічменту в Україні є багатоступеневою. По-перше, питання ініціюється більшістю від конституційного складу Верховної Ради України. По-друге, утворюється спеціальна тимчасова слідча комісія, яка здійснює розслідування. По-третє, отримуються висновки Конституційного Суду України щодо конституційності дій Президента та висновок Верховного Суду щодо наявності ознак злочину. По-четверте, приймається рішення про усунення Президента з поста не менш як трьома чвертями від конституційного складу Верховної Ради України [1, ст. 111; 8, ст. 3–10].

Складність процедури має власне конституційне виправдання. Президент України обирається всенародно і тому його усунення не може залежати від простої чи навіть кваліфікованої більшості парламенту. Підвищений процедурний бар'єр захищає інститут глави держави від зловживань з боку ситуативної парламентської більшості, використання імпічменту як засобу реваншу або міжінституційного тиску. Водночас надмірне ускладнення процедури породжує зворотну проблему –

фактичну недосяжність відповідальності навіть за серйозних правопорушень [3, с. 503–505; 9, с. 32–34].

Принципово важливим є співвідношення імпідменту з кримінальною відповідальністю. Усунення Президента з поста не є ані кримінальним покаранням, ані кримінальним провадженням. Воно лише припиняє конституційний статус глави держави та пов'язані з ним гарантії. Після дострокового припинення повноважень на колишнього Президента поширюється загальний режим кримінально-правового переслідування [8, ст. 1]. Конституційна та кримінально-правова відповідальності функціонують паралельно і не замінюють одна одну – у цьому полягає важлива гарантія принципу рівності перед законом [5, с. 27–29; 4, с. 325–327].

Ключовою процесуальною гарантією в межах імпідменту є участь Верховного Суду, який надає висновок про наявність ознак злочину. Цей механізм є конституційним містком між процедурою усунення та кримінально-правовою оцінкою поведінки Президента. Без такого висновку парламент позбавляється правової підстави для кінцевого голосування, що унеможлиблює перетворення імпідменту на суто політичний інструмент [1, ст. 111; 10]. Показово, що саме Конституційний Суд України неодноразово підкреслював обов'язковість дотримання процедурних гарантій при вирішенні питань конституційної відповідальності [11].

У разі дострокового припинення повноважень виконання обов'язків Президента покладається на Голову Верховної Ради України. Конституція при цьому прямо обмежує обсяг його повноважень: він не може вносити зміни до Конституції, призначати референдуми, достроково припиняти повноваження Верховної Ради та вчиняти ряд інших дій [1, ст. 112; 2, с. 59–62]. Ця конструкція відображає принцип інституційної безперервності: держава здатна функціонувати без постійного носія президентських повноважень, проте тимчасовий виконувач не отримує повного обсягу президентської компетенції, оскільки не має відповідної всенародної легітимації.

Підсумовуючи, слід констатувати, що інститут дострокового припинення повноважень Президента України є комплексним правовим механізмом, покликаним забезпечити одночасно стабільність глави держави та його конституційну підзвітність. Ефективність цього механізму залежить від двох критеріїв: достатнього захисту від політичних зловживань і реальної здатності притягти Президента до відповідальності у разі вчинення тяжких порушень [3, с. 503–505; 9, с. 32–34]. З огляду на відсутність усталеної правозастосовної практики в Україні, вдосконалення нормативного та процедурного забезпечення цього інституту залишається актуальним напрямом конституційно-правових досліджень [5, с. 27–29; 12].

Список використаних джерел

1. Конституція України: Закон України від 28 червня 1996 р. № 254к/96-ВР.
2. Крусян А. Р. Сучасний український конституціоналізм: монографія. Київ: Юрінком Інтер, 2010.
3. Скрипнюк О. В. Курс сучасного конституційного права України. Київ: Юридична думка, 2021.
4. Стеценко С. Г. Конституційне право України: навчальний посібник. Київ: Алерта, 2023.
5. Верховенство права і конституціоналізм в Україні: колективна монографія / за ред. С. П. Головатого. Київ, 2024.
6. Тодика Ю. М. Конституційне право України: підручник. Харків: Право, 2019.
7. Зозуля О. І. Президент України в системі органів державної влади: конституційно-правовий аспект. *Форум права*. 2012. № 4. С. 120–126.
8. Про особливу процедуру усунення Президента України з поста (імпідмент): Закон України від 10 вересня 2019 р. № 39-ІХ.
9. Шаповал В. М. Форма державного правління: конституційні моделі та українська практика. *Право України*. 2020. № 3. С. 25–39.
10. Рішення Конституційного Суду України від 30 вересня 2010 р. у справі щодо додержання процедури внесення змін до Конституції України.

11. Практика Конституційного Суду України щодо дострокового припинення повноважень Верховної Ради України. *Офіційні матеріали Конституційного Суду України.*

12. European Commission for Democracy through Law (Venice Commission). Opinions on constitutional balance and democratic institutions in Ukraine. Strasbourg, various years.

Бойко Катерина,
студентка 4 курсу Інституту права
Національного університету «Острозька академія»

ОСОБЛИВОСТІ ПРАВОВОЇ РЕГЛАМЕНТАЦІЇ ВОЛОНТЕРСТВА В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ

Законодавство про волонтерську діяльність в Україні пройшло кілька послідовних етапів трансформації, що відображають еволюцію ролі волонтерства – від переважно громадської ініціативи до важливого елементу системи національної безпеки та оборони. Базовим нормативно-правовим актом є Закон України «Про волонтерську діяльність» від 19 квітня 2011 року № 3236-VI, який закріпив основні засади волонтерства, зокрема принципи добровільності, гуманності, неприбутковості та соціальної спрямованості [1]. У мирний період цей Закон мав рамковий характер: держава не втручалася активно у діяльність волонтерів, а лише визначала їх правовий статус, загальні права та обов'язки, а також основні сфери застосування волонтерської праці [8, с. 46].

Суттєві зміни у правовому регулюванні волонтерської діяльності відбулися після початку збройної агресії у 2014 році. В умовах недостатнього матеріально-технічного забезпечення державних інституцій волонтерський рух фактично перебрав на себе частину функцій із забезпечення Збройних Сил України та підтримки постраждалого населення [9, с. 114]. Це зумовило необхідність нормативного закріплення нових форм участі громадян у забезпеченні оборони держави. Важливим етапом стало прийняття Закону України від 5 березня 2015 року № 246-VIII, яким було запроваджено соціальні гарантії для волонтерів, зокрема право на одноразову грошову допомогу у разі загибелі або встановлення інвалідності

під час виконання завдань у зоні проведення антитерористичної операції [2]. Фактично це означало часткове прирівняння волонтерів до осіб, які беруть участь у забезпеченні обороноздатності держави, хоча вони й не набувають статусу військовослужбовців.

У 2016–2018 роках законодавство продовжувало розвиватися шляхом деталізації правового статусу волонтерів та уточнення механізмів їх соціального захисту [13, с. 12]. Було розширено перелік випадків, коли волонтери можуть претендувати на компенсації, а також підкреслено суспільно корисний характер їх діяльності [6]. Водночас відбувалося поступове формування практики взаємодії між волонтерськими організаціями та органами державної влади, що стало передумовою для подальшої інституціоналізації волонтерства.

Кардинальні зміни відбулися після введення воєнного стану у лютому 2022 року. У цей період волонтерська діяльність набула системного характеру та почала інтегруватися у механізми публічного управління і оборони [4]. Держава була змушена не лише визнавати діяльність волонтерів, але й активно координувати її. З цією метою було спрощено процедури залучення волонтерів до співпраці з військовими адміністраціями та іншими суб'єктами публічної влади, запроваджено механізми акредитації та видачі спеціальних перепусток для роботи у районах ведення бойових дій або на територіях з обмеженим доступом [7]. Такі заходи спрямовані на забезпечення безпеки самих волонтерів і впорядкування їх діяльності.

В умовах воєнного стану істотно розширюється предмет і зміст волонтерської діяльності. Якщо раніше вона була орієнтована переважно на соціальну та благодійну допомогу, то нині охоплює широкий спектр завдань: від матеріально-технічного забезпечення Збройних Сил України до організації евакуації населення, надання медичної, психологічної та гуманітарної допомоги, участі у ліквідації наслідків бойових дій та відновленні інфраструктури [3]. Таким чином, волонтерство

фактично стає одним із елементів функціонування держави в умовах кризи [9, с. 118].

Особливого значення набуває правовий статус волонтера. У зв'язку з дією правового режиму воєнного стану, який передбачає можливість обмеження окремих конституційних прав і свобод (зокрема свободи пересування), волонтери можуть здійснювати свою діяльність лише за наявності відповідних дозволів, перепусток або акредитацій [4; 12]. Це формує специфічну категорію суб'єктів права – осіб, які не є військовослужбовцями, однак діють у зоні бойових дій або в умовах підвищеної небезпеки. Відповідно, виникає потреба у чіткому нормативному визначенні їхніх прав, обов'язків, меж відповідальності та гарантій безпеки.

Окремим важливим аспектом є розвиток системи соціальних гарантій для волонтерів. Після 2022 року держава приділяє більше уваги питанням медичного забезпечення, страхування життя і здоров'я, а також відшкодування шкоди у разі поранення або каліцтва [3; 6]. Крім того, на нормативному рівні порушується питання врахування волонтерської діяльності як соціально значущої праці, що в перспективі може впливати на пенсійне забезпечення та інші види соціальних виплат [8, с. 49]. Це свідчить про поступове визнання волонтерства як особливого виду суспільно корисної діяльності.

Зазнає змін і характер взаємодії волонтерів з органами державної влади. У мирний час така взаємодія носила переважно партнерський і добровільний характер, тоді як у період воєнного стану вона набуває більш формалізованого та координованого вигляду [13, с. 25]. Волонтерські організації змушені узгоджувати свою діяльність із державними структурами з метою уникнення дублювання функцій, неефективного використання ресурсів або створення загроз національній безпеці. Водночас така координація породжує ризик надмірного адміністративного втручання, що може негативно впливати на гнучкість та оперативність волонтерського руху.

Посилюється і фінансово-правовий контроль у сфері волонтерської діяльності. Значні обсяги коштів, гуманітарної допомоги та матеріальних ресурсів, які акумулюються волонтерськими організаціями, зумовлюють необхідність забезпечення прозорості їх використання. Держава встановлює додаткові вимоги до фінансової звітності, цільового використання коштів та гуманітарної допомоги, а також механізми запобігання шахрайству та зловживанням [5; 10, с. 90]. Разом із тим, надмірне регуляторне навантаження може уповільнювати процес надання допомоги, що в умовах війни є критично важливим фактором.

Важливим елементом правового регулювання є міжнародний аспект волонтерства. Активна участь іноземних громадян і міжнародних гуманітарних організацій у наданні допомоги Україні потребує врегулювання питань їх правового статусу, умов в'їзду та перебування на території держави, а також визнання професійної кваліфікації [11]. Особливо це стосується іноземних медичних працівників, психологів та інших фахівців, залучених до ліквідації наслідків воєнних дій. Недосконалість відповідних процедур може ускладнювати їхню діяльність, що зумовлює необхідність подальшого вдосконалення законодавства.

Отже, в умовах воєнного стану правове регулювання волонтерської діяльності характеризується переходом від моделі мінімального державного втручання до моделі керованої та координованої взаємодії між державою і громадянським суспільством. Волонтерство зберігає свій добровільний характер, проте водночас набуває ознак інституціоналізованої діяльності та виступає важливим інструментом реалізації державної політики у сфері національної безпеки, оборони та гуманітарного забезпечення.

Список використаних джерел:

1. Про волонтерську діяльність : Закон України від 19 квіт. 2011 р. № 3236-VI. *Відомості Верховної Ради України*. 2011. № 42. Ст. 435 (зі змінами).
2. Про внесення змін до деяких законів України щодо волонтерської діяльності : Закон України від 5 берез. 2015 р. № 246-VIII. *Відомості Верховної Ради України*. 2015. № 22. Ст. 146.
3. Про внесення змін до Закону України «Про волонтерську діяльність» щодо підтримки волонтерської діяльності : Закон України від 15 серп. 2022 р. № 2519-IX. *Голос України*. 2022. 3 вересня. (№ 180).
4. Про правовий режим воєнного стану : Закон України від 12 трав. 2015 р. № 389-VIII. *Відомості Верховної Ради України*. 2015. № 28. Ст. 250.
5. Податковий кодекс України : Закон України від 2 груд. 2010 р. № 2755-VI. *Відомості Верховної Ради України*. 2011. № 13–17. Ст. 112.
6. Про затвердження Порядку виплати одноразової грошової допомоги у разі загибелі (смерті) або інвалідності волонтера внаслідок поранення (контузії, травми або каліцтва), отриманого під час надання волонтерської допомоги : постанова Кабінету Міністрів України від 5 серп. 2015 р. № 556. *Офіційний вісник України*. 2015. № 64. Ст. 2115.
7. Про затвердження Порядку підтвердження статусу волонтера для перетину державного кордону : постанова Кабінету Міністрів України від 27 груд. 2022 р. № 1449. *Офіційний вісник України*. 2023. № 4. Ст. 320.
8. Данілова О. Особливості фінансового контролю за діяльністю волонтерських організацій в умовах воєнного стану. *Економіка та право*. 2023. № 4. С. 88–95.
9. Офіційний вебпортал парламенту України : сайт. URL: <https://zakon.rada.gov.ua>.
10. Платформа «Волонтер» : вебсайт. URL: <https://volunteer.country>
11. Стан розвитку волонтерства в Україні : аналіт. звіт / Нац. платформа стійкості та згуртованості. Київ, 2024. 48 с.

Кіфніді Елені,

студентка 4 курсу Інституту права

Національного університету «Острозька академія»

МІЖНАРОДНО-ПРАВОВІ МЕХАНІЗМИ ЗАХИСТУ ПРАВ ЛЮДИНИ ПІД ЧАС ЗБРОЙНИХ КОНФЛІКТІВ: СУЧАСНІ ВИКЛИКИ ТА УКРАЇНСЬКИЙ КОНТЕКСТ

Актуальність теми дослідження зумовлена безпрецедентним зростанням кількості збройних конфліктів у сучасному світі, що призводить до системних порушень основоположних прав і свобод людини. Збройна агресія РФ проти України актуалізувала питання дієвості міжнародних інструментів захисту, оскільки умови війни створюють критичні ризики для життя, гідності та безпеки цивільного населення [17]. У цьому контексті особливого значення набуває дослідження синергії між міжнародним гуманітарним правом (МГП) та міжнародним правом прав людини (МППЛ) як фундаменту глобальної безпеки індивіда. Теоретико-правові засади захисту базуються на постулаті абсолютності людських прав, що мають дотримуватися незалежно від політичних обставин чи статусу конфлікту. Міжнародний захист у воєнний час є комплексною конструкцією, яка ґрунтується на принципах гуманності, розрізнення військових та цивільних цілей, пропорційності та військової необхідності [6]. Ці засади, закріплені у Женевських конвенціях 1949 р., спрямовані на пом'якшення гуманітарних наслідків війни та збереження мінімальних стандартів людяності [9]. Важливим аспектом є співвідношення МГП та МППЛ. Хоча ці галузі еволюціонували незалежно, нині вони функціонують паралельно. Права людини не скасовуються під час війни, а МГП виступає як *lex*

specialis, надаючи конкретні приписи щодо захисту військово-полонених та цивільних у зонах бойових дій [1]. При цьому існують права абсолютної дії (право на життя, заборона катувань), які не підлягають обмеженню за жодних умов [10]. Держави та міжнародні організації (ООН, Рада Європи, МКЧХ) відіграють ключову роль у забезпеченні цих стандартів, причому держава несе первинну відповідальність за адаптацію свого адміністративного апарату до воєнних реалій [11]. Механізми міжнародного захисту охоплюють кілька рівнів. Договірні органи ООН (Комітет з прав людини, Комітет проти катувань) здійснюють глобальний моніторинг та розглядають індивідуальні скарги, що дозволяє фіксувати грубі порушення навіть у закритих зонах конфлікту [3]. На регіональному рівні найефективнішою залишається система Ради Європи та Європейського суду з прав людини (ЄСПЛ). Суд формує обов'язкові прецеденти щодо правової оцінки дій держав в умовах окупації та активних бойових дій, забезпечуючи право постраждалих на справедливую компенсацію [13; 14]. Окрему роль відіграє міжнародна кримінальна юстиція, представлена передусім Міжнародним кримінальним судом (МКС). Вона базується на принципі комплементарності та невідворотності покарання за воєнні злочини, геноцид та злочини проти людяності [5]. Крім того, інструменти ОБСЄ та спеціальні моніторингові місії виконують функцію фіксації порушень «по гарячих слідах», що створює доказову базу для майбутніх процесів та забезпечує міжнародну транспарентність ситуації [16]. Проблеми ефективності захисту особливо чітко простежуються на прикладі України. Ключовими викликами є обмежений доступ міжнародних місій до окупованих територій, тривалість процедур у міжнародних судах та складність виконання рішень щодо репарацій та відшкодування шкоди [12]. Реалізація права на відшкодування збитків ускладнюється через руйнування інфраструктури та втрату доказової бази під час активних боїв [15]. Ефективність міжнародного рівня захисту критично залежить від стану національної правової системи. Відповідно

до принципу субсидіарності, саме держава має забезпечити первинне розслідування злочинів та захист прав на місцях [7]. Національні правоохоронні органи та суди виступають фундаментом, на якому будується міжнародна відповідальність.

Тільки злагоджена взаємодія внутрішніх інституцій та світових правових механізмів дозволяє забезпечити реальну охорону прав людини, притягнути винних до відповідальності та відновити справедливість для жертв збройного протистояння [4; 8].

Список використаних джерел:

1. Алямкін Р.В. Міжнародно-правовий режим захисту прав людини під час внутрішніх збройних конфліктів. *Наукові записки Інституту законодавства Верховної Ради України*. 2014. № 6. С. 47–51.
2. Герич А.Й., Герич А.В. Забезпечення права на життя різних категорій осіб в умовах війни. *Науковий вісник Ужгородського Національного Університету. Серія ПРАВО*. 2023. С. 77
3. Громовенко К.В. Особливості захисту прав людини в умовах збройних конфліктів. *Актуальні питання юридичної науки*. 2022. № 17. С.101-107.
4. Денісова А.В., Сірко В.С. Роль Європейського суду з прав людини у захисті та розвитку прав людини в Європі. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2024. № 1. С. 1-3.
5. Дорошенко В.А. Правові механізми захисту прав людини під час війни. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2023. № 2. С. 323–326.
6. Іванов І., Симоненко А. Захист цивільного населення в умовах війни. Діяльність державних органів в умовах воєнного стану. *Кривий Ріг*, 2022. С. 56–58.
7. Корнієнко А. Міжнародний захист прав дітей під час збройних конфліктів. *Діяльність державних органів в умовах воєнного стану*. *Кривий Ріг*, 2022. С. 312–314.
8. Маланчук Т. В. Захист дітей в умовах війни: проблеми та виклики з погляду прав людини. *Вісник Луганського навчально-наукового інституту імені Е. О. Дідоренка*. 2024. Вип. 2(1). С. 29-39.

Войтович Богдана,
студентка 4 курсу Інституту права
Національного університету «Острозька академія»

ТОРГІВЛЯ ЛЮДЬМИ ТА ШЛЯХИ ПРОТИДІЇ НА ДЕРЖАВНОМУ ТА МІЖНАРОДНОМУ РІВНЯХ

Проблематика торгівлі людьми посідає одне з центральних місць у сучасному кримінальному та міжнародному праві, оскільки цей злочин посягає на базові права і свободи людини та підриває її гідність. У глобалізованому світі він набув транснаціонального характеру, що ускладнює його виявлення, розслідування та покарання винних. Збройні конфлікти, економічна нестабільність і соціальна вразливість населення сприяють поширенню цього явища.

В українському правовому полі торгівля людьми визначається як незаконна угода, об'єктом якої є людина, а також сукупність дій, зокрема вербування, переміщення, передача, приховування або одержання особи з метою її експлуатації [19]. Така експлуатація може виявлятися у формах сексуальної експлуатації, примусової праці, жебрацтва, використання у злочинній діяльності тощо.

Відповідно до ст. 149 КК України, цей злочин вчиняється із застосуванням обману, шахрайства, шантажу, використання уразливого становища, фізичного чи психологічного насильства або залежності потерпілого [13]. Таким чином, торгівля людьми охоплює широкий спектр протиправних дій і є однією з найбільш небезпечних соціально-правових проблем, що сприяє розвитку організованої злочинності [23, с. 469]. Міжнародне визначення, закріплене у Протоколі про попередження та припинення торгівлі людьми, розглядає цей злочин як процес, що включає вербування, перевезення,

передачу чи одержання осіб із застосуванням примусу, обману або зловживання владою з метою експлуатації [22]. У науковій літературі виокремлюють три основні стадії торгівлі людьми: вербування, перевезення та експлуатацію. Вербування полягає у пошуку жертв, переважно серед соціально вразливих осіб, шляхом обману або маніпуляцій, зокрема через обіцянки роботи чи кращих умов життя [2, с. 307]. Перевезення здійснюється як у межах держави, так і через кордони, часто із застосуванням незаконних способів і встановленням контролю над потерпілими [21, с. 35]. Експлуатація є завершальною стадією та передбачає примус до праці, сексуальну експлуатацію, жебрацтво або інші форми використання людини, при цьому згода потерпілого не має значення, якщо вона отримана під впливом примусу [7, с. 37-38].

Проблематика протидії торгівлі людьми, особливо жінками та дітьми, почала усвідомлюватися міжнародною спільнотою наприкінці XIX – на початку XX століття у зв'язку з набуттям цим явищем транснаціонального характеру. У цей період поширеною була практика так званого «білого рабства», що полягала у примусовому вивезенні жінок з європейських країн з метою їх сексуальної експлуатації. Це засвідчило перехід проблеми від внутрішньодержавної до міжнародної.

Першим міжнародним актом стала Конвенція 1904 року про боротьбу з торгівлею жінками, яка започаткувала міжнародну співпрацю у цій сфері. Водночас на початковому етапі увага зосереджувалася переважно на сексуальній експлуатації жінок, що свідчило про обмеженість підходу [3, с. 11]. Подальший розвиток відбувся у 1910 році з прийняттям Конвенції про боротьбу з торгівлею жінками і дітьми, яка розширила сферу протидії, включивши інші форми експлуатації. Після Другої світової війни міжнародне право змістило акценти на захист прав людини. У 1949 році була ухвалена Конвенція ООН про скасування рабства, яка вперше на універсальному рівні визнала торгівлю людьми грубим порушенням прав людини [26, с. 103]. Важливу роль також відіграли Загальна

декларація прав людини 1948 року та Міжнародний пакт про громадянські і політичні права 1966 року, що закріпили універсальність прав людини.

Новий етап розвитку розпочався у 1990-х роках у зв'язку з глобалізацією, міграцією та зростанням транснаціональної злочинності. Ключовим документом став Протокол ООН 2000 року, який уперше надав універсальне визначення торгівлі людьми та зобов'язав держави криміналізувати це діяння. Він передбачив комплексний підхід, охоплюючи різні форми експлуатації та акцентуючи увагу на захисті потерпілих і міжнародній співпраці [15, с. 261]. Сучасний етап характеризується новими викликами, зокрема розвитком інформаційних технологій, міграційними процесами та попитом на дешеву працю. У відповідь приймаються міжнародні програми та стратегії, спрямовані на координацію дій держав і захист прав жертв. Значна увага приділяється також відповідальності бізнесу за недопущення примусової праці [14, с. 464]. Важливим кроком стало прийняття Директиви ЄС 2011/36/ЄС, яка встановлює єдині стандарти протидії торгівлі людьми [20, с. 81]. В Україні до здобуття незалежності правове регулювання було фрагментарним, а в радянський період проблема фактично не визнавалася, хоча окремі її прояви криміналізувалися [6, с. 19]. Після 1991 року ситуація змінилася у зв'язку з поширенням цього явища. Важливим кроком стало прийняття КК України 2001 року, де у ст. 149 вперше встановлено відповідальність за торгівлю людьми [13].

Подальший розвиток законодавства відбувся із прийняттям у 2011 році Закону України «Про протидію торгівлі людьми», який закріпив механізми захисту та реабілітації потерпілих і започаткував людиноцентричний підхід [19]. На сучасному етапі законодавство України гармонізується з міжнародними та європейськими стандартами, особливо в умовах збройного конфлікту та міграційних процесів.

Торгівля людьми є однією з найбільш гострих і складних соціально-правових проблем сучасності, що має глибоке

історичне коріння. Вона охоплює різні форми експлуатації, зокрема сексуальну експлуатацію, примусову працю, незаконне вилучення органів, використання у злочинній діяльності та залучення до збройних конфліктів. У сучасних умовах торгівля людьми набула транснаціонального характеру, оскільки злочинні мережі діють за межами однієї держави, використовуючи соціально-економічні труднощі та вразливість населення. Це зумовлює необхідність міжнародної співпраці держав і організацій. У зв'язку з цим сформовано систему міжнародно-правових актів, спрямованих на протидію цьому явищу та захист прав людини. Важливим етапом стала Конвенція про рабство 1926 року, яка вперше закріпила визначення рабства та встановила обов'язок держав боротися з цим явищем і пов'язаними формами експлуатації [9]. Ще раніше, у 1904 році, було прийнято Конвенцію про боротьбу з торгівлею жінками, спрямовану на запобігання їх вербуванню та переміщенню з метою сексуальної експлуатації [12, с. 83].

Ключовим міжнародним актом став Протокол ООН 2000 року, який уперше надав комплексне визначення торгівлі людьми та визначив обов'язки держав щодо її запобігання, криміналізації, покарання винних і захисту потерпілих [22]. Важливу роль у формуванні європейських стандартів відіграла Конвенція Ради Європи 2005 року, яка передбачає комплексний підхід до боротьби з торгівлею людьми та акцентує увагу на захисті та реабілітації жертв [11]. Також значення має Європейська конвенція про захист прав людини 1950 року, що гарантує свободу, забороняє рабство і примусову працю [3, с. 12]. З метою підтримки держав діє Програма ООН з боротьби з торгівлею людьми, яка містить рекомендації щодо вдосконалення законодавства та захисту потерпілих [8]. Важливу роль відіграє і Міжнародна організація праці, зокрема Конвенції № 29 та № 105, які спрямовані на ліквідацію примусової праці [17, с. 118–119].

Кримінальна відповідальність за торгівлю людьми є однією з найважливіших проблем національного та міжнародного

кримінального права, оскільки цей злочин посягає на фундаментальні права людини – свободу, безпеку та гідність. Чітке визначення і кваліфікація цього діяння мають вирішальне значення для ефективної протидії та захисту потерпілих. Торгівля людьми визнається тяжким кримінальним правопорушенням відповідно до ст. 149 КК України та норм міжнародного права. Вона охоплює різні форми експлуатації, зокрема сексуальну експлуатацію, примусову працю, торгівлю органами, використання у злочинній діяльності та залучення до збройних конфліктів. Злочин здійснюється шляхом обману, насильства, погроз або зловживання вразливим становищем [25, с. 426].

Відповідно до ст. 149 КК України, передбачено відповідальність за всі етапи цього злочину – вербування, перевезення, передачу та експлуатацію особи, із застосуванням суворих санкцій. Законодавство також акцентує увагу на захисті потерпілих і їхній реабілітації [13]. Україна імплементує міжнародні стандарти та здійснює заходи щодо протидії торгівлі людьми, зокрема через діяльність правоохоронних органів.

На міжнародному рівні сформовано систему актів, які визначають поняття та механізми боротьби з цим явищем, зокрема Протокол ООН 2000 року, конвенції МОП та інші документи. Вони встановлюють ключові ознаки злочину: вербування, транспортування, передача та експлуатація осіб [24, с. 207]. Ці етапи можуть поєднуватися з примусом, обманом або зловживанням уразливим станом потерпілих. Торгівля людьми на міжнародному рівні розглядається як тяжкий злочин, який у певних випадках може кваліфікуватися як злочин проти людяності. У таких ситуаціях справи можуть розглядатися Міжнародним кримінальним судом, якщо діяння мають системний або масштабний характер [5, с. 143–144].

Кримінальна відповідальність поширюється як на окремих осіб, так і на організовані злочинні групи. Обтяжуючими обставинами є вчинення злочину щодо дітей, застосування насильства чи участь організованих угруповань. Покарання може варіюватися від тривалих строків позбавлення волі до

довічного ув'язнення. Міжнародне право також покладає на держави обов'язок криміналізувати торгівлю людьми, забезпечувати розслідування таких злочинів, захист потерпілих і здійснювати профілактичні заходи [17, с. 118]. Важливу роль у цьому відіграє міжнародне співробітництво та діяльність організацій, таких як ООН, ЄС та Інтерпол [18, с. 221].

Проблема торгівлі людьми залишається однією з найгостріших у сучасному світі через її транснаціональний характер і масштабні порушення прав людини. Міжнародне кримінальне право відіграє ключову роль у протидії цьому явищу, однак стикається з низкою викликів, що ускладнюють ефективне розслідування та притягнення винних до відповідальності. Зокрема, обмеження юрисдикції міжнародних судів, складність збору доказів і політичні бар'єри знижують ефективність боротьби. Додатковими проблемами є відсутність уніфікованих правових норм і недостатнє фінансування, що зумовлює необхідність пошуку шляхів їх подолання.

Однією з ключових проблем є обмежена юрисдикція міжнародних судових інституцій. Міжнародний кримінальний суд (МКС) розглядає справи лише щодо злочинів, вчинених на території держав, які ратифікували Римський статут. Це унеможливує переслідування осіб у країнах, що не є його учасниками, навіть якщо злочини мають транснаціональний характер. Зокрема, діяльність у таких державах, як Китай чи Індія, суттєво обмежує можливості МКС у протидії торгівлі людьми [24, с. 207]. Водночас торгівля людьми має прихований характер: жертви часто перебувають під контролем злочинців, бояться свідчити або не усвідомлюють факту експлуатації. Це ускладнює збирання доказів, особливо з огляду на використання злочинними групами складних схем, підrobлених документів і переміщення осіб через кілька країн. Наприклад, у Лівії поширена сексуальна експлуатація мігрантів, що здійснюється через тіньові маршрути, ускладнюючи міжнародні розслідування [3, с. 11].

Політичні та дипломатичні фактори також перешкоджають ефективній протидії. Деякі держави не готові до співпраці через внутрішні інтереси, що особливо помітно у регіонах Східної Європи та Близького Сходу, де корупція та політичні зв'язки можуть гальмувати розслідування. Ще однією проблемою є відмінності у правових підходах держав. Відсутність єдиних критеріїв кваліфікації торгівлі людьми призводить до різного трактування цього злочину – як сексуальної експлуатації або як порушення трудових прав, що ускладнює міжнародну співпрацю [18, с. 223]. Суттєвим викликом залишається і недостатнє фінансування. Брак ресурсів обмежує можливості превенції, захисту жертв і ефективного правосуддя, зокрема у кризових регіонах, таких як Південно-Східна Азія чи Сахель [21, с. 36].

Таким чином, обмеження юрисдикції МКС, прихований характер злочину, політичні бар'єри, правова неоднорідність і нестача ресурсів формують комплексні виклики у боротьбі з торгівлею людьми. Для їх подолання необхідні комплексні заходи. Насамперед, доцільно розширити юрисдикцію МКС та посилити міжнародну співпрацю, зокрема через ратифікацію Римського статуту більшою кількістю держав. Важливим є створення міжурядових механізмів для координації розслідувань і збору доказів навіть поза межами формальної юрисдикції [15, с. 262].

Крім того, слід впроваджувати сучасні технології, зокрема цифрові інструменти та штучний інтелект, для виявлення злочинних мереж. Важливим є також підвищення кваліфікації правоохоронців і суддів через міжнародні навчальні програми. Необхідно уніфікувати міжнародні стандарти шляхом розробки спільних правових підходів і механізмів контролю за їх дотриманням [7, с. 37]. Водночас ефективною є інтеграція діяльності міжнародних організацій, таких як ООН та Інтерпол, для координації дій і обміну інформацією. Окрему увагу слід приділити захисту жертв, забезпеченню їх безпеки та участі в судових процесах. Також важливими є посилення

санкцій і належне фінансування як правоохоронних органів, так і програм реабілітації [18, с. 221]. Профілактика має включати освітні програми та інформаційні кампанії, спрямовані на підвищення обізнаності населення, а також економічну підтримку вразливих регіонів для зменшення ризиків потрапляння у злочинні схеми [25, с. 426].

Отже, ефективна протидія торгівлі людьми можлива лише за умови комплексного підходу, що поєднує розширення міжнародної юрисдикції, уніфікацію правових норм, посилення співпраці держав, належне фінансування та пріоритетний захист прав потерпілих.

Список використаних джерел:

1. Андрушко А. В. Теоретико-прикладні засади запобігання та протидії злочинам проти волі, честі та гідності особи. Монографія. Київ: ВАІТЕ, 2020. 560 с.
2. Бандурка О.М. Загальна характеристика проблеми торгівлі людьми. *Співробітництво держави та громадськості з питань протидії торгівлі людьми: збірник наукових праць конференції*. Київ, Харків: Вид-во Національного університету внутрішніх справ, 2004. С. 9–13
3. Грищенко С. В. Протидія торгівлі людьми: навчальний посібник. Чернігів: Видавець Лозовий В.М., 2015. 224 с.
4. Грохольський В. Л., Доценко О. С. Протидія міжнародній організованій злочинності з торгівлі людьми. *Актуальні питання протидії кіберзлочинності та торгівлі людьми: матеріали наук.-практ. конф.* (м. Харків, 23 листопада 2018 р.). Харків: Харківський нац. універ. внутр. справ, 2018. С. 35–39.
5. Конвенція про боротьбу з торгівлею людьми і з експлуатацією проституції третіми особами від 2 грудня 1949 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/go/995_162. (дата звернення: 25.01.2026).
6. Краєвська О., Лукач Н. Міжнародний досвід протидії глобальній проблемі торгівлі людьми. *Вісник Львівського університету*. 2015. № 37. Ч. 3. С. 82–89.
7. Кримінальний кодекс України: Закон України від 05.04.01 р. № 2341-III. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/go/2341-14> (дата звернення: 25.01.2026).

8. Лугіна Н.А., Василичук Ю.О. Торгівля людьми як глобальна проблема транснаціонального характеру. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2020. № 2. С. 463-466.

9. Маринів І.І., Дергачов А.К., Міжнародне співробітництво у галузі протидії торгівлі людьми. *Науковий вісник Ужгородського національного університету*. 2018. С. 145-147.

10. Особливості кваліфікації та розслідування злочинів, пов'язаних з торгівлею людьми та незаконною міграцією. Укладач: Т. І. Созанський. Львів, 2019. 252 с.

11. Протидія та соціальна профілактика торгівлі людьми в Україні: навчальний посібник. Автори-упорядники Р. М. Андрусишин, І. І. Сидорук, Я. М. Когут. Львів: Растр-7, 2023. 176 с.

12. Протидія торгівлі людьми в Україні: навчально-методичний посібник до спецкурсу. Автори-упорядники: Е. Мручківська, Н. Пахом'юк, О. Кочерга; за заг. ред. К. Левківського та ін. К.: ВАІТЕ, 2017. 88 с.

13. Протокол про попередження і припинення торгівлі людьми, особливо жінками і дітьми, і покарання за неї, що доповнює Конвенцію Організації Об'єднаних Націй проти транснаціональної організованої злочинності. Організація Об'єднаних Націй. Ратифіковано 4 лютого 2004 року. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_791#Text. (дата звернення: 25.01.2026).

14. Радченко О.М. Торгівля людьми: кримінально-правові та кримінологічні проблеми. *Держава і право*. 2011. Вип. 52. С. 466–471

15. Шляховський О.А. Окремі засади становлення та розвитку правового забезпечення протидії торгівлі людьми. *Науковий вісник публічного та приватного права*. 2023. Випуск 1. С. 100–105.

Дзюбук Оксана,

*студентка 1 курсу магістратури Інституту права
Національного університету «Острозька академія»*

КОНСТИТУЦІЙНЕ ПРАВО НА ПРАВНИЧУ ДОПОМОГУ: ПРАКТИКА РЕАЛІЗАЦІЇ В УКРАЇНІ ТА КРАЇНАХ ЄС

Конституційне право на професійну правничу допомогу є одним із фундаментальних елементів механізму захисту прав і свобод людини у демократичній, правовій державі. Згідно зі статтею 59 Конституції України, кожен має право на професійну правничу допомогу, яка у визначених законом випадках надається безоплатно [1]. Докорінним етапом у розвитку національної правозастосовчої практики стала конституційна реформа 2016 року, яка здійснила перехід до кваліфікованого поняття «професійна правнича допомога» та інституціоналізувала виключну роль адвокатури. Запровадження так званої «адвокатської монополії» мало на меті підвищити стандарти якості правових послуг та підпорядкувати їх єдиним правилам етики. Водночас в умовах сучасних викликів, зокрема дії правового режиму воєнного стану, держава зіткнулася з необхідністю адаптації системи до екстремальних умов: масової внутрішньої міграції та зростання кількості вразливих осіб. Це змусило законодавця розширити коло суб'єктів права на вторинну допомогу та спростити процедури доступу. У цих умовах фокус правозастосування неминуче зміщується з формального забезпечення фізичного доступу до адвоката на гарантування «якості» та «ефективності» такого захисту.

Організація правозастосовчої діяльності у сфері надання правничої допомоги тісно пов'язана з обраною державою інституційною моделлю. В Україні імплементовано централізовану державну модель, де держава виступає єдиним

адміністратором, що укладає контракти з адвокатами та розподіляє справи. Натомість у більшості країн Європейського Союзу переважає децентралізована модель (*Judicare*), концептуальна відмінність якої полягає у відсутності державного органу-посередника. Особа самостійно обирає приватного адвоката, а рішення про фінансування приймає безпосередньо суд після здійснення попередньої оцінки перспективності позову (*test of prospect of success*). Синтез цих двох підходів, а саме посилення гарантій вільного вибору в Україні та впровадження ефективніших фільтрів якості, є основним вектором подальшого вдосконалення вітчизняного законодавства.

Аналіз європейських стандартів доступу до правосуддя свідчить, що стаття 6 Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод гарантує права, які є практичними та ефективними, а не теоретичними чи ілюзорними [2]. Європейський суд з прав людини (ЄСПЛ) у своїх рішеннях сформував жорсткі критерії оцінки ефективності правосуддя. Щодо критерію «інтересів правосуддя», Суд застосовує так звані «критерії Quaranta», які зобов'язують глибоко аналізувати складність справи, тяжкість потенційного покарання та особисті обставини обвинуваченого [8]. Ще більш революційним стало закріплення «доктрини Saldutz», згідно з якою право на правничу допомогу виникає з моменту першого допиту особи поліцією або фактичного затримання [10]. Відсутність адвоката на цьому етапі непоправно шкодить справедливості всього провадження.

У контексті цих міжнародних стандартів вітчизняна правозастосовча практика стикається з низкою системних прогалин, які вимагають вирішення. У кримінальному судочинстві Верховний Суд послідовно імплементує європейські стандарти через застосування доктрини «плодів отруєного дерева». Зокрема, проведення процесуальних дій за відсутності адвоката визнається істотним порушенням, що тягне за собою безумовну недопустимість отриманих доказів [11]. Аналогічно жорстко суди реагують на ігнорування клопотань

про залучення адвоката у справах про адміністративні правопорушення, визнаючи це підставою для скасування постанов поліції [12].

Проте найгострішою проблемою залишається феномен «формального захисту» або «адвоката-статиста». Трапляються випадки, коли захисник (особливо в системі безоплатної вторинної правничої допомоги) присутній у засіданні фізично, але де-факто не здійснює функцій захисту. У справі «L.T. v. Ukraine» ЄСПЛ наголосив, що національні суди зобов'язані реагувати на очевидно неадекватне представництво [5]. Однак чинний Кримінальний процесуальний кодекс України процесуально обмежує суддів: стаття 324 КПК містить алгоритм дій лише на випадок фізичного неприбуття захисника, не надаючи інструментів для відсторонення пасивного адвоката [3].

Іншою системною проблемою є правова невизначеність щодо розподілу витрат на правничу допомогу в цивільному та господарському процесах. Велика Палата Верховного Суду легалізувала так званий «гонорар успіху» (success fee), зазначивши, що домовленість про виплату додаткової винагороди за позитивний результат є дійсною [13]. При цьому суди вимагають від адвокатів скрупульозного доказування обсягу послуг: для відшкодування необхідно постадійно або по годинах розписати, що саме робив адвокат. Проте збереження надзвичайно широкої суддівської дискреції щодо визначення «співмірності» витрат створює так званий «охолоджувальний ефект» (chilling effect) – особи уникають звертатися до суду за захистом порушених прав, побоюючись покладення на них астрономічних витрат на адвокатів опонентів. Як зазначає ЄСПЛ ще з часів фундаментальної справи «Airey v. Ireland», непомірний фінансовий тягар стає нездоланною перешкодою для правосуддя [6].

Третій аспект пов'язаний із реактивним характером контролю за якістю послуг у державній системі безоплатної правничої допомоги. Поточна модель оцінки ініціюється

здебільшого після надходження скарги від клієнта. Оскільки найбільш вразливі категорії громадян рідко ініціюють такі скарги, це призводить до неефективного витрачання бюджетних коштів на оплату послуг адвокатів, які виконують свою роботу суто формально. Розв'язанням цієї проблеми може стати імплементація інституту проактивного незалежного рецензування (Peer Review), який успішно функціонує в країнах Європейського Союзу [4; 9].

Аналіз практики реалізації права на правничу допомогу в Україні та країнах ЄС дозволяє сформулювати висновок: простого декларування права на захист у Конституції недостатньо. Держава повинна виступати активним гарантом ефективності цього права. Запропоновані нормотворчі кроки, зокрема доповнення статті 324 КПК України нормою про відсторонення пасивного захисника, законодавче обмеження максимального розміру «гонорару успіху» та запровадження незалежного сліпого рецензування адвокатських досьє дозволять гармонізувати національне правозастосування з європейськими стандартами та забезпечити справжню дієвість конституційних гарантій.

Список використаних джерел:

1 Конституція України : Закон України від 28.06.1996 № 254к/96-ВР // База даних «Законодавство України» / Верховна Рада України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254к/96-вр#Text>

2. Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод : міжнародний документ від 04.11.1950 // База даних «Законодавство України» / Верховна Рада України. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_004#Text

3. Кримінальний процесуальний кодекс України : Закон України від 13.04.2012 № 4651-VI // База даних «Законодавство України» / Верховна Рада України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17#Text>

4. Про безоплатну правничу допомогу : Закон України від 02.06.2011 № 3460-VI // База даних «Законодавство України» /

Верховна Рада України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3460-17#Text>

5. Рішення Європейського суду з прав людини у справі «L.T. v. Ukraine» (Заява № 13459/15) від 06.06.2024. URL: <https://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-237973>

6. Рішення Європейського суду з прав людини у справі «Airey v. Ireland» (Заява № 6289/73) від 09.10.1979. URL: <https://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-57420>

7. Рішення Європейського суду з прав людини у справі «Artico v. Italy» (Заява № 6694/74) від 13.05.1980. URL: <https://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-57424>

8. Рішення Європейського суду з прав людини у справі «Quaranta v. Switzerland» (Заява № 12744/87) від 24.05.1991. URL: <https://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-57677>

9. Хачатурян А. Р., Ковальчук О. М. Критерії якості безоплатної вторинної правової допомоги: європейський досвід та перспективи для України. *Право і суспільство*. 2023. № 2. С. 145–151.

10. Рішення Європейського суду з прав людини у справі «Salduz v. Turkey» (Заява № 36391/02) від 27.11.2008. URL: <https://hudoc.echr.coe.int/ukr?i=001-117602>

11. Постанова Касаційного кримінального суду у складі Верховного Суду від 26.02.2019 у справі № 206/6798/16-к // *Єдиний державний реєстр судових рішень*. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/80224163>

12. Постанова Касаційного адміністративного суду у складі Верховного Суду від 18.02.2020 у справі № 524/9827/16-а // *Єдиний державний реєстр судових рішень*. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/87657275>

13. Постанова Великої Палати Верховного Суду від 12.05.2020 у справі № 904/4507/18 // *Єдиний державний реєстр судових рішень*. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/91572017>

Бойко Роман,

студент 1 курсу магістратури Інституту права
Національного університету «Острозька академія»

ВИБОРЧІ СПОРИ В УКРАЇНІ ТА МЕХАНІЗМИ ЇХНЬОГО ВИРІШЕННЯ

Вибори є одним із ключових інститутів демократичної держави, оскільки саме через виборчий процес громадяни реалізують своє право на участь в управлінні державними справами. В Україні це право гарантоване Конституцією України, яка закріплює принципи загального, рівного та прямого виборчого права при таємному голосуванні [1]. У сучасних умовах розвитку державності питання забезпечення чесності та прозорості виборчого процесу набуває особливої актуальності. Водночас складність виборчих процедур та значна кількість суб'єктів виборчого процесу зумовлюють виникнення конфліктних ситуацій, що отримали назву виборчих спорів. Такі спори є невід'ємною частиною будь-якого демократичного процесу, оскільки вони виникають унаслідок реалізації різними суб'єктами своїх прав та інтересів.

Виборчі спори виникають у процесі організації та проведення виборів між суб'єктами виборчого процесу щодо порушення або неправильного застосування норм виборчого законодавства. Основною метою їх вирішення є захист порушених прав та забезпечення законності виборчого процесу [2]. У цьому контексті важливе значення має ефективне функціонування механізмів правового захисту. Правове регулювання виборчих спорів здійснюється нормами Виборчого кодексу України, який визначає порядок організації виборів та процедуру подання і розгляду скарг [3]. Водночас важливу роль відіграє Кодекс адміністративного судочинства України,

який встановлює порядок судового розгляду таких спорів [4]. Особливістю виборчих спорів є їх розгляд у скорочені строки. Це обумовлено тим, що виборчий процес має чітко визначені часові рамки. Зволікання з розглядом спорів може вплинути на результати виборів, що є неприпустимим у демократичній державі.

Виборчі спори можна класифікувати за різними критеріями. Зокрема, залежно від стадії виборчого процесу, виділяють спори на етапі реєстрації кандидатів, під час агітації, у день голосування та при встановленні результатів. Кожна з цих категорій має свої особливості [5]. Важливим є адміністративний порядок розгляду виборчих спорів, який передбачає подання скарг до виборчих комісій. Це дозволяє оперативно реагувати на порушення та усувати їх без звернення до суду. Судовий порядок вирішення виборчих спорів забезпечує незалежний контроль за діяльністю виборчих комісій. Суд може скасувати рішення або зобов'язати прийняти нове, що є важливою гарантією захисту прав [6]. Практика свідчить, що значна кількість спорів виникає щодо реєстрації кандидатів, проведення агітації та підрахунку голосів. У таких випадках суди відіграють ключову роль у забезпеченні законності [7]. Разом з тим існують проблеми, пов'язані зі складністю законодавства та можливим політичним впливом. Це потребує вдосконалення правового регулювання. Важливим напрямом є впровадження електронних технологій, що дозволить підвищити ефективність розгляду спорів та забезпечити прозорість процесу.

Отже, виборчі спори є важливою складовою виборчого процесу, а їх ефективне вирішення є необхідною умовою демократичного розвитку держави.

Список використаних джерел:

1. Конституція України від 28.06.1996. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254к/96-вр>
2. Ключковський Ю. Б. Виборче право України. Київ: Юрінком Інтер, 2020.

3. Виборчий кодекс України від 19.12.2019. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/396-20>
4. Кодекс адміністративного судочинства України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2747-15>
5. Смокович М. І. Судовий захист виборчих прав громадян в Україні. Київ: Право, 2019.
6. Шаповал В. М. Конституційне право України.
7. Марцеляк О. В. Виборчі спори: теорія та практика.

Давидюк Дмитро,

студент 4 курсу Інституту права

Національного університету «Острозька академія»

ТЕНДЕНЦІЇ ТА ПРОБЛЕМИ КОНСТИТУЦІЙНО-ПРАВОВОГО РЕГУЛЮВАННЯ І ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ОСОБИСТИХ ПРАВ ЛЮДИНИ ТА ГРОМАДЯНИНА В УКРАЇНІ

Особисті права людини та громадянина становлять основу конституційного ладу України та є визначальним елементом правової держави. Конституція України проголошує людину, її життя і здоров'я, честь і гідність, недоторканність і безпеку найвищою соціальною цінністю (стаття 3). В умовах повномасштабної збройної агресії Російської Федерації, прискореної цифровізації суспільних відносин і поглиблення євроінтеграційних процесів захист цих прав набуває якісно нового виміру. Практика свідчить про суттєвий розрив між конституційним закріпленням прав і реальними механізмами їх гарантування: в умовах воєнного стану обмеження прав набувають системного характеру, а у цифровому середовищі відсутність належного правового регулювання відкриває нові можливості для їх порушення.

Особисті права були предметом дослідження таких вітчизняних науковців як Олександр Батанов, Олексій Гігін, Ірина Дахова, Сергій Братель та інших.

Метою дослідження є виявлення провідних тенденцій і системних проблем конституційно-правового регулювання, пріоритетних напрямів його удосконалення, а також забезпечення особистих прав людини і громадянина в Україні.

Виклад основного матеріалу дослідження. Особисті права становлять першооснову правового статусу людини і громадянина, що впливають з природи людини та природи самого буття. Вони закріплені в Розділі II Конституції України та відповідають універсальним міжнародним стандартам, зокрема Загальній декларації прав людини та Міжнародному пакту про громадянські і політичні права. До особистих прав належать: право на життя (стаття 27) і повагу до гідності (стаття 28), свобода та особиста недоторканність (стаття 29), недоторканність житла (стаття 30), таємниця кореспонденції (стаття 31), право на повагу до особистого і сімейного життя (стаття 32), свобода пересування (стаття 33), свобода думки і слова (стаття 33), свобода світогляду та віросповідання (стаття 35) [1].

Право на життя та повагу до гідності людини є абсолютним і непорушним. Держава зобов'язана вживати всіх можливих заходів для запобігання свавільному позбавленню життя, тортурам, нелюдському чи такому, що принижує гідність, поводженню. Решта особистих прав може звужуватися виключно на підставі закону, у межах необхідного та з обов'язковим дотриманням принципу пропорційності. Держава несе як негативні, так і позитивні зобов'язання. Зокрема, позитивне зобов'язання щодо права на життя вимагає ефективного розслідування кожного випадку насильницької смерті.

У справі *Gongadze v. Ukraine* (заява № 34056/02, рішення від 8 листопада 2005 р.) Європейський суд з прав людини (далі – Суд) встановив порушення статті 2 Конвенції у двох аспектах: по-перше, органи влади не захистили життя журналіста, попри його особисте звернення до Генерального прокурора зі скаргою на стеження та прохання про охорону; по-друге, слідство впродовж тривалого часу не лише нехтувало публічними повідомленнями про причетність працівників міліції до злочину, а й відверто їх заперечувало, переймаючись радше доведенням непричетності чільних посадовців, аніж встановленням реальних обставин справи. Суд також констатував

порушення статті 3 Конвенції щодо заявниці: упродовж кількох років слідчі органи надавали їй суперечливі заяви про долю чоловіка та наполегливо відмовляли в ознайомленні з матеріалами справи, що становило поводження, яке принижує людську гідність [2]. У справі *Shmorgunov and Others v. Ukraine* (заяви № 15367/14, рішення від 21 січня 2021 р.) зафіксовано порушення статей 3 і 5 Конвенції внаслідок непропорційного застосування сили та незаконного тримання під вартою учасників подій на Майдані 2013-2014 рр. Щодо статті 3 Суд підтвердив факт жорстокого поводження з заявниками, у тому числі ненадання медичної допомоги особі, що перебувала під вартою, та визнав розслідування неефективним: попри понад шість років провадження винних осіб так і не було встановлено, зокрема через відсутність індивідуальних ідентифікаційних номерів на формі правоохоронців. Щодо статті 5 Суд констатував, що тримання заявників під вартою ґрунтувалося виключно на рапортах поліцейських, які не були надані Суду для вивчення, а національні суди не перевіряли обґрунтованості підозр, лише відтворювали формулювання слідчих, не розглядаючи альтернативних запобіжних заходів [3]. У справі *Lyashko v. Ukraine* (заява № 21040/02, рішення від 10 серпня 2006 р.) Суд констатував порушення статті 10 Конвенції у зв'язку з кримінальним переслідуванням журналіста за чотири газетні статті, присвячені корупції в органах внутрішніх справ та політичним зловживанням–темам які, на переконання Суду, становили предмет нагального суспільного інтересу. Суд встановив, що кримінальне провадження було ініційоване Генеральною прокуратурою за депутатським запитом політичних союзників в. о. Прем'єр-міністра, що саме по собі свідчило про відсутність легітимних мотивів переслідування. Окремо Суд наголосив: вимога доводити правдивість оціночних суджень є апріорі нездійсненною і сама по собі порушує свободу думки, а засудження заявника до позбавлення волі та заборони займати посади у сфері ЗМІ могло мати «жахливі наслідки» для свободи вираження поглядів. Показово, що

покарання не були виконані частково з процедурних підстав, а частково через декриміналізацію відповідних діянь у новому КК України, однак Суд підкреслив: це не усунуло самого факту порушення права на свободу слова [4].

Обмеження особистих прав людини і громадянина в умовах воєнного стану в Україні є тимчасовим і винятковим механізмом конституційно-правового регулювання, спрямованим на гарантування національної безпеки, територіальної цілісності та громадського порядку під час збройної агресії. Стаття 64 Конституції України допускає окремі обмеження прав із зазначенням строку їх дії, однак права, передбачені статтями 24, 25, 27, 28, 29, 40, 47, 51-63, не можуть бути обмежені за жодних обставин. У зв'язку з оголошенням воєнного стану з 24 лютого 2022 року на початку березня 2022 року Україна повідомила Генеральних секретарів Ради Європи та ООН про відступ від статей 3, 8(3), 9, 12, 13, 17, 19, 20, 21, 22, 24, 25, 26, 27 Міжнародного пакту про громадянські і політичні права, а також статей 4(3), 8, 9, 10, 11, 13, 14, 16 Конвенції, статей 1, 2, 3 Додаткового протоколу та статті 2 Протоколу № 4 до Конвенції, регулярно поновлюючи це повідомлення у зв'язку з черговим продовженням воєнного стану [5, с. 55]. У квітні 2024 року перелік відступів було суттєво скорочено: скасовано відступ від положень щодо заборони примусової праці, дискримінації, свободи думки, совісті і релігії, політичної діяльності іноземців та права на ефективний засіб правового захисту, що свідчить про поступове відновлення повноти конвенційних зобов'язань України навіть в умовах збройного конфлікту, що триває. Водночас правозастосовна практика виявляє суттєві прогалини навіть у формально закріплених гарантіях. ЄСПЛ наразі розглядає справу *Konichenko v. Ukraine* (заява № 57699/22, рішення від 30 жовтня 2023 р.), у якій заявник скаржить на порушення статті 2 Протоколу № 4 у поєднанні зі статтею 14 Конвенції у зв'язку з триразовою відмовою у перетині державного кордону разом із дворічним сином, якого він самостійно виховує. Суд поставив на розгляд сторін питання щодо

відповідності національного законодавства вимозі «якості закону» в частині положень, що передбачають винятки з обмежень на перетин кордону, зокрема щодо доступності та передбачуваності норм про «документальні докази», які зобов'язані надавати особи, що самостійно виховують дитину [6]. Показово, що аналіз судової практики у подібних справах свідчить про системну суперечливість мотивів судових рішень, що фактично позбавляє осіб можливості реалізувати своє право на свободу пересування, попри його формальне закріплення у законодавстві

Цифровізація суспільних відносин породжує окремий комплекс загроз для особистих прав. Масовий збір персональних даних зачіпає право на приватність, що гарантоване Конституцією України. Чинний Закон України «Про захист персональних даних» 2010 року не встигає за темпами технологічного розвитку, що утворює системні прогалини; орієнтиром для їх усунення слугує Загальний регламент про захист даних (GDPR). Як зазначається в науковій літературі, «об'єктивні процеси правової цифровізації породжують потребу у вдосконаленні нормативних актів у сфері цивільного, адміністративного, трудового, кримінального та інших галузей українського права, а також у трансформації нормативних комплексів у сфері інформації, медицини та освіти» [7, с. 211]. А тому конституційні принципи пріоритету прав людини та заборони втручання в приватне життя мусять бути адаптовані до цифрового середовища через впровадження спеціального законодавства про штучний інтелект, кібербезпеку та цифрові права особи

Суттєву компенсаторну роль у системі захисту особистих прав відіграють громадянське суспільство та міжнародні інституції. Неурядові організації, правозахисні ініціативи та медіа здійснюють моніторинг порушень, документують воєнні злочини і надають безоплатну правову допомогу вразливим групам населення. Рада Європи, ЄСПЛ, Комітет ООН з прав людини, ОБСЄ забезпечують зовнішній контроль за виконанням

Україною міжнародних зобов'язань, формуючи рекомендації для системних реформ через рішення, висновки Венеціанської комісії та моніторингові місії.

Таким чином, попри конституційне закріплення високих стандартів захисту особистих прав, їхнє практичне забезпечення в Україні залишається проблемним і визначається трьома взаємопов'язаними викликами: ризиком непропорційних обмежень в умовах воєнного стану, системними прогалинами у регулюванні особистих прав та недостатньою ефективністю механізмів розслідування порушень і відновлення прав.

Пріоритетними напрямками вдосконалення є: гармонізація національного законодавства з практикою ЄСПЛ і стандартами Ради Європи; посилення судового та парламентського контролю за обмеженнями прав під час воєнного стану; розширення повноважень Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини; законодавче закріплення механізмів автоматичного відновлення обмежених прав після припинення воєнного стану.

Подальші дослідження доцільно присвятити вивченню довгострокових наслідків воєнного стану для правової системи та порівняльному аналізу ефективності інституційних гарантій захисту особистих прав у постконфліктних суспільствах.

Список використаних джерел:

1. Конституція України : від 28.06.1996 № 254к/96-ВР. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254к/96-вр#Text> (дата звернення: 30.03.2026).
2. Gongadze v. Ukraine. Рішення Європейського суду з прав людини від 8 листопада 2005 р. URL: <https://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-70853> (дата звернення: 30.03.2026).
3. Shmorgunov and Others v. Ukraine. Рішення Європейського суду з прав людини від 21 січня 2021 р. <https://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-207418> (дата звернення: 30.03.2026).
4. Lyashko v. Ukraine. Рішення Європейського суду з прав людини від 10 серпня 2006 р. URL: <https://hudoc.echr.coe.int/ukr?i=001-125880> (дата звернення: 30.03.2026).

5. Городовенко В.В. Забезпечення конституційних принципів в умовах воєнного стану: досвід Конституційного Суду України. *Конституційний процес в Україні: політико-правові аспекти*. 2024. № 5. С. 55-58.

6. Konichenko v. Ukraine. Рішення Європейського суду з прав людини від 30 жовтня 2023 р. URL: <https://hudoc.echr.coe.int/?i=001-229070> (дата звернення: 30.03.2026).

7. Теличко О. А., Реун В. А. Розвиток правової системи у цифрову епоху. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2022. №1. С. 209-212.

Белозьорова Юлія,
студентка 1 курсу магістратури Інституту права
Національного університету «Острозька академія»

АКТУАЛЬНІ ПИТАННЯ У СФЕРІ СОЦІАЛЬНОГО ЗАХИСТУ ОСІБ З ОСОБЛИВИМИ ФІЗИЧНИМИ ПОТРЕБАМИ

Питання забезпечення прав та соціального захисту осіб з інвалідністю та особливими фізичними потребами завжди залишалося одним із провідних напрямів соціально-правової політики демократичної держави. Однак повномасштабне вторгнення Російської Федерації та запровадження воєнного стану в Україні з 24 лютого 2022 року надали цій проблематиці безпрецедентної гостроти та практичної значущості.

Щоденні бойові дії, артилерійські обстріли, авіаційні удари та застосування мінно-вибухових пристроїв призводять до стрімкого зростання кількості осіб, які набувають поранень і травм, що зумовлюють стійкі порушення функцій організму. Особливо значні масштаби таких ушкоджень спостерігаються серед військовослужбовців Збройних Сил України та інших формувань, які захищають державу.

У цих умовах удосконалення системи соціального захисту осіб з інвалідністю набуває не лише теоретичного, а й стратегічного значення. Від ефективності правових, організаційних та фінансових механізмів підтримки залежить не тільки якість життя тисяч поранених захисників і цивільних осіб, а й здатність суспільства зберігати соціальну згуртованість, забезпечувати інклюзію та реалізовувати конституційні гарантії соціальної держави навіть у період збройного конфлікту та надзвичайних обставин.

Відповідно до ст. 2 Закону України «Про основи соціальної захищеності осіб з інвалідністю в Україні», особою з інвалідністю є особа зі стійким розладом функцій організму, що в разі взаємодії із зовнішнім середовищем може призводити до обмеження її життєдіяльності, внаслідок чого держава зобов'язана створити умови для реалізації нею прав нарівні з іншими громадянами та забезпечити її соціальний захист.

Одним з провідних аспектів соціального захисту осіб з особливими фізичними потребами є забезпечення їхнього права на працю, яке закріплене в статті 43 Конституції України та відповідає міжнародним стандартам, зокрема Конвенції ООН про права осіб з інвалідністю. В Україні домінує комбінована модель, що поєднує квотну систему, заходи позитивної дискримінації, професійну реабілітацію та фінансові стимули. З 1 січня 2026 року, відповідно до Закону України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо забезпечення права осіб з інвалідністю на працю» від 15 січня 2025 року № 4219-IX, відбулася трансформація від каральної системи адміністративно-господарських санкцій до стимулюючої моделі цільового внеску до Фонду соціального захисту осіб з інвалідністю [1].

Квотна система, передбачена статтею 19 Закону України «Про основи соціальної захищеності осіб з інвалідністю в Україні» встановлює норматив робочих місць для осіб з інвалідністю: 4% від середньооблікової чисельності штатних працівників для підприємств з понад 25 працівниками та не менше одного місця для підприємств з 8-25 працівниками. Роботодавці зобов'язані створювати адаптовані робочі місця з урахуванням індивідуальної програми реабілітації (ІПР), розробленої медико-соціальною експертною комісією (МСЕК) відповідно до Закону України «Про реабілітацію осіб з інвалідністю в Україні» від 6 жовтня 2005 року. До 2026 року невиконання нормативу тягнуло за собою санкції у розмірі середньої річної заробітної плати, помноженої на кількість нестворених місць, з нарахуванням пені (Постанова Кабінету Міністрів

України від 31 січня 2007 року № 70). Однак судова практика показує неефективність цієї системи.

Нова модель цільового внеску, яка діє зараз, розраховується як добуток 40% середньомісячної заробітної плати, кількості місяців у кварталі та різниці між нормативом і фактичною кількістю працівників з інвалідністю. Ці кошти спрямовуються на програми підтримки працевлаштування, компенсацію витрат на облаштування робочих місць (до 20 мінімальних заробітних плат) та професійну реабілітацію, що відповідає рекомендаціям Комітету ООН з прав осіб з інвалідністю та Директиві ЄС 2000/78/ЄС [1].

Іншою прогресивною моделлю є розумне пристосування (*reasonable accommodation*), визначене в статті 2 Конвенції ООН про права осіб з інвалідністю як необхідні модифікації, що не накладають непропорційного тягаря. В Україні це реалізується через статті 2-1, 88-1, 92, 51 Кодексу законів про працю України, статтю 6 Закону «Про відпустки» та Закон України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо забезпечення права осіб з інвалідністю на працю», який запровадив компенсацію витрат, щоквартальну звітність та механізми оскарження дискримінації. Ця модель сприяє переходу від формального виконання квот до індивідуального підходу, посилюючи інклюзію на ринку праці [2].

Разом з тим, особи мають різні фізичні обмеження, що супроводжуються різними видами тяжкості. Зокрема, коли особа хворіє на певне психічне захворювання, що не дозволяє останній керувати своїми діями, тоді існує вид захисту її прав та інтересів шляхом визнання такої особи недієздатною та призначення її опікуна. Важливо зазначити, що визнання особи недієздатною є захисним механізмом, застосовуваним виключно до осіб з психічними розладами відповідно до статті 39 Цивільного кодексу України. Це не обмеження прав, а їхній захист, що відповідає статті 12 Конвенції ООН про права осіб з інвалідністю, яка вимагає пропорційності заходів та збереження автономії [3]. Процедура є судовою і обов'язково

включає судово-психіатричну експертизу, що передбачено ст. 256 ЦПК України.

Конституційний Суд України у Рішенні від 1 червня 2016 року у справі № 2-рп/2016 зазначив, що недієздатним особам мають надаватися правові можливості для задоволення індивідуальних потреб, реалізації та захисту їх прав і свобод. Хоча за станом здоров'я недієздатні особи не спроможні особисто реалізовувати окремі конституційні права і свободи, у тому числі право на свободу та особисту недоторканність, вони не можуть бути повністю позбавлені цих прав і свобод, тому держава зобов'язана створити ефективні законодавчі механізми та гарантії для їх максимальної реалізації.

Відповідно до ч. 3 ст. 25 Закону України «Про психіатричну допомогу» особи, яким надається психіатрична допомога, мають право на особисту участь у судових засіданнях, висловлення своєї думки щодо висновків лікарів-психіатрів у судовому засіданні при вирішенні питань, пов'язаних із наданням їм психіатричної допомоги та обмеженням у зв'язку з цим їх прав.

Таким чином, особа, щодо якої розглядається справа окремого провадження про визнання її недієздатною, має право на участь у слуханні справи та на справедливий розгляд своєї справи. Зокрема, така особа повинна бути повідомлена про розгляд справи, їй має бути роз'яснено її права, вона повинна мати можливість за бажання скористатися безоплатною правовою допомогою і брати участь у судових засіданнях. Навіть у разі наявності реальних, доведених застережень щодо небезпеки безпосередньої участі цієї особи у розгляді справи для інших осіб або для неї самої суд повинен, принаймні, мати візуальний контакт із такою особою, а краще опитати її (за необхідності – дистанційно, у режимі відеоконференції). Якщо на момент розгляду справи особа позбавлена волі як психічно хвора, суд має перевірити законність підстав позбавлення волі такої особи, щоб гарантувати права людини на свободу та справедливий суд

У разі задоволення заявлених вимог, рішення про визнання особи недієздатною не може бути безстроковим. Таке рішення має строк дії терміном 2 роки, після чого, для продовження дії такого рішення, обов'язково призначається судово-психіатрична експертиза за клопотання призначеного судом опікуна, що унеможливилює продовження дії рішення суду без підтверджуваної потреби, що являє собою безпосередній захист прав осіб з інвалідністю, зокрема із наявними психічними захворюваннями.

ЄСПЛ у рішенні *Shtukaturv v. Russia* (заява № 44009/05, 27 березня 2008 року) встановив порушення статей 6, 8 та 5 Європейської конвенції з прав людини через відсутність участі особи [5]. У рішенні *Stanev v. Bulgaria* (заява № 36760/06, 17 січня 2012 року) суд наголосив на періодичному перегляді статусу, ефективному доступі до суду та пропорційності тримання в психіатричних закладах [6]. Ця практика вплинула на Україну, сприяючи переходу до підтримувального прийняття рішень.

Воєнний стан, запроваджений в Україні з 24 лютого 2022 року, суттєво вплинув на сферу захисту прав осіб з інвалідністю, створивши як нові виклики, так і певні адаптивні механізми. З одного боку, війна спричинила різке зростання кількості осіб з інвалідністю – понад 300 тисяч нових випадків за період 2022–2025 років, переважно через мінно-вибухові травми, поранення, контузії, ампутації та психічні розлади (ПТСР), що оголило неготовність інфраструктури, медичних закладів та системи соціального захисту до такого навантаження. Руйнування реабілітаційних центрів, протезних установ, санаторіїв (особливо на сході та півдні країни), брак адаптованого транспорту, перебої з постачанням ліків і засобів реабілітації суттєво ускладнили реалізацію конституційних гарантій соціального захисту (ст. 46 Конституції України) та прав, передбачених Законом «Про основи соціальної захищеності осіб з інвалідністю в Україні» (ст. 26), зокрема безоплатне

протезування, ортезування, технічні засоби реабілітації та комплексну реабілітацію за індивідуальною програмою.

З іншого боку, воєнний стан став підставою для запровадження тимчасових спрощень: автоматичне продовження виплат соціальної допомоги, пільг і пенсій без звернень до органів (на період воєнного стану та певний строк після), збереження прав для внутрішньо переміщених осіб і тих, хто виїхав із зон бойових дій чи окупації. З 2025 року Пенсійний фонд України консолідував адміністрування багатьох видів соціальної допомоги, що зменшило бюрократію та покращило координацію. Реформа медико-соціальної експертизи (скасування МСЕК з 1 січня 2025 року Законом № 4170-IX та Постановою КМУ № 1338) замінила її на оцінювання повсякденного функціонування експертними командами (ЕКОПФО), спрямоване на оцінку реальних обмежень життєдіяльності, а не лише діагнозу; документи МСЕК залишилися чинними на перехідний період, а строки дії інвалідності автоматично продовжувалися під час воєнного стану та 6 місяців після нього (для певних категорій – до 1 квітня 2026 року або довше для осіб з інвалідністю внаслідок війни/військової служби).

Водночас воєнний стан загострив бюрократичні перепони: затримки в отриманні статусу інвалідності внаслідок війни, формальні відмови через неточні формулювання в довідках, обов'язковий повторний огляд для II–III груп, встановлених після 2022 року для збереження відстрочки від мобілізації, що створювало додатковий стрес і дискримінацію. Судова практика (наприклад, рішення Верховного Суду від 13 червня 2023 року у справі № 560/8064/22 та Хмельницького окружного адміністративного суду від 6 грудня 2022 року у справі № 560/10665/22) підтвердила пріоритет законів над підзаконними актами, заборонила довільне зменшення пільг, зокрема разової допомоги ветеранам та надмірний формалізм при наданні статусу, підкресливши, що воєнний стан не є підставою для суттєвого обмеження конституційних гарантій соціального захисту.

Отже, питання забезпечення прав і соціального захисту осіб з інвалідністю завжди було актуальним, проте військові дії спричинили значне зростання кількості людей, які потребують медичної, соціальної та правової підтримки. Удосконалення законодавчих механізмів, реформування системи встановлення інвалідності, запровадження стимулів для працевлаштування та забезпечення процесуальних гарантій у справах щодо неієздатності свідчать про поступову адаптацію державної політики до нових викликів. Водночас провідним завданням держави залишається забезпечення реального, а не формального дотримання прав осіб з інвалідністю на основі принципів інклюзії, недискримінації та поваги до людської гідності навіть у складних умовах воєнного часу.

Список використаних джерел:

1. Інвалідний норматив – 2026: нові правила, штрафи, звітність. URL: <https://7eminar.ua/news/9522-invalidnii-normativ-2026-novi-pravila-strafti-zvitnist>
2. Закон України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо забезпечення права осіб з інвалідністю на працю» від 15 січня 2025 року № 4219-IX.
3. Конвенція ООН про права осіб з інвалідністю. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_g71
4. Постанова Верховного Суду від жовтня 2020 року у справі № 195/1605/16-ц (провадження № 61-9500св20). URL: <https://supreme.court.gov.ua/supreme/pres-centr/news/1008141/>
5. Рішення ЄСПЛ у справі Shtukatur v. Russia (заява № 44009/05, 27 березня 2008 року).
6. Рішення ЄСПЛ у справі Stanev v. Bulgaria (заява № 36760/06, 17 січня 2012 року).
7. Кількість тяжкопоранених цивільних в Україні – звіт. URL: <https://www.dw.com/uk/v-ukraini-strimko-zrostae-kilkist-tazkoporanenih-civilnih-zvit/a-75718725>
8. Постанова Кабінету Міністрів України від 07.03.2022 № 214 «Деякі питання надання державної соціальної допомоги та пільг на період введення воєнного стану». URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/214-2022-%D0%BF>

Каשתелян Анна,

студентка 3 курсу Інституту права

Національного університету «Острозька академія»

АКТУАЛЬНІ ПРОБЛЕМИ РЕАЛІЗАЦІЇ ПОЛІТИЧНИХ ПРАВ І СВОБОД ГРОМАДЯН

Реалізація політичних прав і свобод громадян є одним із найважливіших показників розвитку демократичної держави. Політичні права гарантують громадянам право брати участь у формуванні державної влади, впливати на важливі суспільні рішення та контролювати діяльність державної влади. У демократичному суспільстві ефективне здійснення політичних прав не тільки сприяє стабільності політичної системи, а й слугує гарантією соціальної справедливості, захисту прав меншин та збереження верховенства права. В Україні політичні права громадян закріплені в Конституції, а також регулюються різними законами та міжнародними угодами. Конституція України передбачає широкі політичні права для своїх громадян. До них належать право брати участь в управлінні державними справами, право обирати і бути обраним до державних і місцевих органів влади, право вільно створювати політичні партії та громадські організації, право на мирні зібрання та право звертатися з петиціями до державних органів[1]. Хоча ці права існують, їх ефективній реалізації часто заважає низка системних проблем, що впливають із правової бази, пов'язаних із політичною культурою населення, виборчими практиками, довірою до державних інституцій, соціально-економічними умовами та сучасним інформаційним середовищем.

Однією з головних проблем у реалізації громадянами своїх політичних прав є недостатній рівень політичної культури

населення. Політична культура відіграє вирішальну роль у формуванні ініціативи громадян та їх свідомої участі в політичному житті країни. Слабка політична свідомість, недостатнє розуміння механізмів управління та низький рівень залучення громадян до політичних процесів негативно впливають на реалізацію політичних прав. Як зазначає А. В. Скакон, рівень політичної культури населення безпосередньо впливає на ефективність демократичних інститутів та реалізацію конституційних прав громадян [2].

Ще однією проблемою є недоліки виборчого процесу, який є основним засобом реалізації громадянами своїх політичних прав. Хоча вибори є основною формою прямої демократії та одним із головних механізмів реалізації політичних прав громадян, виборчий процес іноді супроводжується порушеннями виборчого законодавства [3]. Такі порушення можуть включати підкуп виборців, зловживання адміністративними ресурсами, нерівний доступ кандидатів до засобів масової інформації та інші неналежні практики, що впливають на результати виборів. Існування цих явищ підриває довіру громадськості до виборчого процесу та негативно впливає на реалізацію політичних прав.

Ще однією критичною проблемою є низький рівень довіри громадськості до державних органів та політичних інститутів. Довіра громадськості до державних інститутів є необхідною передумовою ефективної демократичної системи.

Недостатня ефективність механізмів захисту політичних прав також є значним бар'єром для громадян. Незважаючи на існування судового захисту, Управління Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини та інших механізмів нагляду за дотриманням прав і свобод людини, громадяни іноді стикаються з труднощами у відстоюванні своїх прав на практиці. Це може бути пов'язано з повільністю судових процедур, необізнаністю населення про свої права або складністю механізмів їх реалізації.

Сучасний розвиток інформаційних технологій створює нові можливості та додаткові ризики для здійснення політичної влади. З одного боку, розвиток цифрових технологій створив нові можливості для участі громадян у політичному житті, такі як електронні петиції, онлайн-обговорення законопроектів та інші форми електронної демократії. З іншого боку, поширення дезінформації, маніпулювання медіапростором та інформаційний вплив можуть негативно впливати на формування політичної свідомості громадян та їхню участь у політичних процесах.

Крім того, соціально-економічні чинники мають значний вплив на реалізацію політичних прав громадян. Економічна нестабільність, соціальна нерівність та інші проблеми можуть зменшити громадянську активність і обмежити можливості громадян брати участь у політичному житті країни.

Таким чином, незважаючи на конституційні гарантії та законодавчі норми, реалізація політичних прав і свобод громадян України стикається з низкою викликів. Серед них: недостатній рівень політичної культури населення; недосконалість виборчих процедур; низький рівень довіри до державних інститутів; обмежені можливості громадян впливати на прийняття політичних рішень поза виборчими періодами; певні недоліки у функціонуванні механізмів захисту прав громадян. Подолання цих проблем є важливою умовою для подальшого розвитку демократичної держави, що базується на верховенстві права, та для забезпечення ефективного здійснення політичних прав і свобод громадян.

Список використаних джерел:

1. Конституція України: Закон України від 28.06.1996 р. № 254к/96-ВР. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80>
2. Лісеєнко О. В. Політична культура // *Енциклопедія сучасної України*. Київ, 2023. URL: <https://esu.com.ua/article-880009>
3. Скаун О. Ф. Теорія держави і права : підручник. Харків: Консум, 2011. 524 с. URL: <http://ukrkniga.org.ua/ukrkniga-text/687/>

Мариніна Іванна,

студентка 3 курсу Інституту права

Національного університету «Острозька академія»

ПРОБЛЕМНІ ПИТАННЯ РЕАЛІЗАЦІЇ ПРАВА НА ОСВІТУ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ ТА ЦИФРОВОЇ ТРАНСФОРМАЦІЇ

Повномасштабне збройне вторгнення РФ на територію України, що розпочалося 24 лютого 2022 року, спричинило безпрецедентні наслідки для всіх сфер суспільного життя, і система освіти не стала винятком. Конституційне право на освіту, закріплене у статті 53 Конституції України, опинилося перед комплексом викликів, подолання яких потребує не лише організаційних, але й системних правових рішень [1, ст. 53]. Водночас паралельний процес цифрової трансформації суспільства, що активізувався саме в умовах воєнного стану, зумовив появу нових правових проблем у сфері реалізації освітніх прав. Поєднання цих двох чинників формує якісно нову правову реальність, осмислення якої є необхідним завданням конституційно-правової науки.

Введення воєнного стану відповідно до Закону України «Про правовий режим воєнного стану» [2, ст. 1] суттєво трансформувало умови реалізації права на освіту. Стаття 64 Конституції України містить перелік прав, що не підлягають обмеженню навіть в умовах воєнного чи надзвичайного стану, однак право на освіту до цього переліку не включено [1, ст. 64]. Це означає, що держава теоретично має право обмежувати його реалізацію в умовах збройного конфлікту, проте будь-яке таке обмеження має відповідати принципам необхідності, пропорційності та тимчасовості, що впливають із загальних

засад конституційного права та практики Європейського суду з прав людини. Неприпустимість довільного звуження змісту та обсягу права на освіту також прямо впливає зі статті 22 Конституції України [1, ст. 22].

Одним із найбільш болючих наслідків війни для системи освіти стало масштабне руйнування навчальних закладів. За даними ЮНЕСКО, станом на 2023 рік понад 3300 закладів освіти в Україні зазнали пошкоджень або повного знищення внаслідок збройних нападів РФ [3]. Знищення фізичної інфраструктури освіти фактично унеможливило реалізацію конституційної гарантії загальнодоступності та безоплатності освіти у постраждалих регіонах [1, ст. 53]. Відновлення зруйнованих закладів потребує не лише значних фінансових ресурсів, але й відповідного правового механізму, який наразі є недостатньо розробленим на законодавчому рівні.

Окремою гострою проблемою є забезпечення права на освіту для дітей внутрішньо переміщених осіб. Незважаючи на те що Закон України «Про освіту» закріплює принцип рівного доступу до освіти [4, ст. 3], на практиці діти ВПО стикаються з численними бар'єрами: відмінностями у навчальних програмах, відсутністю місць у закладах освіти за новим місцем перебування, психологічними наслідками переміщення. Правовий механізм організації дистанційного навчання для таких дітей визначено лише загальними засадами без належної деталізації [4, ст. 9]. Правовий механізм забезпечення права на освіту для цієї категорії осіб потребує суттєвого вдосконалення, зокрема шляхом прийняття спеціального законодавчого акта, що врегульовував би освітні відносини в умовах вимушеного переміщення.

Відповіддю держави на виклики воєнного часу стало запровадження дистанційного та змішаного навчання. Закон України «Про освіту» закріплює дистанційне навчання як окрему форму здобуття освіти [4, ст. 9], однак правовий механізм його організації та забезпечення якості залишається недостатньо деталізованим. Система контролю якості освіти,

передбачена статтею 41 Закону «Про освіту» [4, ст. 41], фактично не адаптована до умов повноцінного дистанційного навчання, що унеможливлює належне забезпечення освітніх стандартів в умовах воєнного стану. Особливо гострою є відсутність законодавчо закріплених стандартів якості дистанційної освіти та механізмів контролю за їх дотриманням.

Процеси цифрової трансформації, що суттєво прискорилися в умовах воєнного стану, формують нові виклики для конституційного права на освіту. З одного боку, цифрові технології розширюють можливості доступу до освітніх ресурсів, забезпечують безперервність навчального процесу навіть в умовах бойових дій. З іншого боку, як зазначає В. Ю. Биков, нерівний доступ до цифрових технологій та стабільного інтернет-з'єднання породжує нову форму освітньої нерівності, яку прийнято позначати поняттям «цифровий розрив» [5, с. 3-5].

Проблема «цифрового розриву» має безпосередній конституційно-правовий вимір. Стаття 24 Конституції України гарантує рівність прав громадян, а стаття 53 – рівний доступ до освіти [1, ст. 24, 53]. Ситуація, за якої одні учні мають повноцінний доступ до якісної дистанційної освіти завдяки наявності відповідних пристроїв і швидкісного інтернету, тоді як інші позбавлені такої можливості через матеріальні або технічні обмеження, є фактичним порушенням конституційного принципу рівності у сфері освіти. Особливо гостро ця проблема проявляється у сільській місцевості та малих містах, де інфраструктура широкосмугового інтернету залишається нерозвинутою, що підтверджується і в дослідженнях з питань цифровізації освітнього середовища [5, с. 7–9].

Варто підкреслити, що проблема не вичерпується лише технічним забезпеченням. Де-юре реформи, ініційовані Міністерством освіти і науки, спрямовані на впровадження сучасних цифрових інструментів в освітній процес відповідно до принципів, визначених статтею 3 Закону «Про освіту» [4, ст. 3], однак де-факто їх реалізація нашо́вхується на серйозні

інституційні бар'єри. Зобов'язання держави щодо фінансового забезпечення освітнього процесу, передбачені статтею 78 Закону «Про освіту» [4, ст. 78], виконуються недостатньою мірою, щоб забезпечити рівний доступ усіх учасників освітнього процесу до цифрових ресурсів. Подібний розрив між нормативним приписом та практикою його реалізації є одним із ключових викликів сучасного освітнього законодавства, що прямо впливає на реальність конституційних гарантій [1, ст. 53].

Окремої уваги заслуговує питання правового регулювання академічного визнання результатів навчання, здобутих в умовах воєнного стану або за кордоном. Закон «Про освіту» визначає загальні засади визнання результатів навчання [4, ст. 14], однак спеціального механізму для ситуацій вимушеного переміщення не передбачає. Правова неврегульованість цього питання є очевидним недоліком чинного законодавства, що потребує негайного усунення шляхом внесення відповідних змін до освітнього законодавства або прийняття окремого нормативно-правового акта.

Таким чином, реалізація конституційного права на освіту в умовах воєнного стану та цифрової трансформації стикається з комплексом взаємопов'язаних правових проблем: відсутністю спеціального законодавства про освіту в умовах надзвичайних ситуацій [2, ст. 1, 8, 12], недостатньою правовою регламентацією дистанційного навчання [4, ст. 9], проблемою «цифрового розриву» як нової форми освітньої нерівності [5, с. 3–9], невирішеністю питань академічного визнання документів для дітей ВПО [4, ст. 14]. Подолання цих проблем потребує комплексного підходу, що передбачає прийняття відповідного спеціального закону та системну роботу щодо забезпечення рівного доступу до цифрових освітніх ресурсів на всій території України. Адже ефективне конституційне право на освіту – це не лише норма, закріплена на папері [1, ст. 53], але й реально діючий правовий механізм, доступний кожній дитині

незалежно від місця її перебування та обставин, що склалися внаслідок збройної агресії РФ.

Список використаних джерел:

1. Конституція України: Закон України від 28 червня 1996 року № 254к/96-ВР. Статті 22, 24, 53, 64. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80#Text>
2. Про правовий режим воєнного стану: Закон України від 12 травня 2015 року № 389-VIII. Статті 1, 8, 12. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/389-19#Text>
3. ЮНЕСКО. Моніторинговий звіт про вплив збройного конфлікту на освіту в Україні, 2023. URL: <https://www.unesco.org/en/articles/education-ukraine>
4. Про освіту: Закон України від 5 вересня 2017 року № 2145-VIII. Статті 3, 9, 14, 41, 78. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2145-19#Text>
5. Биков В. Ю. Цифрова трансформація суспільства і розвиток комп'ютерно-технологічної платформи освіти і науки України. *Інформаційні технології і засоби навчання*. 2017. Т. 60. № 4. С. 1–18. URL: <https://journal.iitta.gov.ua/index.php/itlt/article/view/1734>

Стрілець Дарина,

студентка 3 курсу Інституту права

Національного університету «Острозька академія»

ПРАВОВИЙ РЕЖИМ ВОЄННОГО СТАНУ ТА ЙОГО ВПЛИВ НА ПУБЛІЧНУ ВЛАДУ: ОБМЕЖЕННЯ ПРАВ, ПРІОРИТЕТ БЕЗПЕКИ, СПЕЦІАЛЬНІ ПРОЦЕДУРИ

Правовий режим воєнного стану в Україні регламентується Законом України «Про правовий режим воєнного стану» (2015 р.) та положеннями Конституції України (ст. 64). Воєнний стан встановлюється Президентом України за погодженням із Верховною Радою у разі загрози національній безпеці, збройної агресії або військових конфліктів на території держави.

Воєнний стан в Україні було введено Указом Президента України № 64/2022 від 24 лютого 2022 року, затвердженим Законом України, і надалі його дію неодноразово продовжували. Сам факт тривалого функціонування держави в умовах воєнного стану став безпрецедентним викликом для всієї системи публічної влади. Український досвід показав потребу в довготривалому поєднанні демократичних інститутів, правової визначеності та безпекового управління. Саме тому питання впливу воєнного стану на організацію влади не можна зводити лише до набору окремих обмежень – йдеться про системну трансформацію режиму функціонування публічних інституцій [2; 5].

Конституційною основою обмеження прав і свобод у період воєнного стану є стаття 64 Конституції України, яка допускає можливість встановлення окремих обмежень прав і свобод із зазначенням строку дії таких обмежень в умовах воєнного або надзвичайного стану [1]. Разом із тим Конституція передбачає

перелік прав, які не можуть бути обмежені навіть у цей період. Це означає, що правовий режим воєнного стану не є правовим вакуумом або станом абсолютної дискреції влади. Навпаки, навіть за найскладніших безпекових умов діє конституційна логіка обмеженого, законодавчо врегульованого та пропорційного відступу від звичайного режиму правового регулювання [1; 2].

Воєнний стан впливає на публічну владу через зміну процедур ухвалення рішень. У мирний час важливими є строки оприлюднення проєктів рішень, громадське обговорення, регулярність пленарних засідань і дотримання принципів гласності.

Натомість у воєнний період виникає потреба в оперативних рішеннях щодо евакуації, організації укриттів, підтримки сил оборони, ліквідації наслідків обстрілів і забезпечення роботи комунальних служб. Це зумовлює спрощення окремих процедур, розширення повноважень посадових осіб і можливість швидкого перерозподілу бюджетних та матеріальних ресурсів [3].

Спеціальні процедури у період воєнного стану мають відповідати принципу правової визначеності. Це означає, що відступ від звичайних процедур повинен прямо передбачатися законом, бути необхідним, тимчасовим і пропорційним. Якщо обмеження процедурної відкритості чи колегіальності здійснюється поза законом або набуває невинновданого тривалого характеру, виникає ризик деформації конституційної природи публічної влади. Саме тому законодавець у спеціальних актах визначає, які рішення та за яких умов можуть ухвалюватися одноособово головою громади, коли та яким чином створюються військові адміністрації, які функції вони можуть виконувати і в якому обсязі [2].

Окремого аналізу потребує питання обмеження прав людини і громадянина в контексті діяльності органів публічної влади. Воєнний стан допускає тимчасові обмеження свободи пересування, таємниці листування, свободи думки і слова,

права на мирні зібрання, права власності в частині примусового відчуження майна для потреб держави та інших прав у випадках, прямо визначених указом Президента та законом [1; 2]. Проте навіть за наявності таких обмежень органи публічної влади, зокрема місцевого самоврядування, не звільняються від обов'язку діяти на підставі закону, поважати людську гідність, забезпечувати мінімально необхідні соціальні та гуманітарні стандарти, організовувати допомогу вразливим категоріям населення, підтримувати доступ до базових послуг.

Правовий режим воєнного стану впливає і на кадровий, організаційний та бюджетний вимір діяльності публічної влади. Органи місцевого самоврядування можуть змінювати структуру виконавчих органів, перерозподіляти штатні ресурси, формувати нові комунальні установи для виконання невідкладних функцій, оперативно вносити зміни до місцевих бюджетів для фінансування заходів територіальної оборони, цивільного захисту, аварійно-відновлювальних робіт, підтримки населення. Тобто воєнний стан фактично переводить органи місцевого самоврядування з режиму звичайного муніципального адміністрування у режим кризового врядування.

Водночас будь-яка «воєнна» трансформація публічної влади має тимчасовий характер. Конституційна держава не може розглядати воєнний стан як підставу для постійної зміни балансу влад або демонтажу місцевого самоврядування.

Отже, правовий режим воєнного стану істотно впливає на публічну владу в Україні. Його основними характеристиками є: можливість тимчасового обмеження окремих прав і свобод у конституційно визначених межах; пріоритет безпеки, оборони і захисту населення; запровадження спеціальних процедур управління; створення військових адміністрацій; посилення координації між державними, військовими та місцевими органами. Проте воєнний стан не скасовує вимог законності, пропорційності, правової визначеності та поваги до сутності місцевого самоврядування. Саме у здатності поєднати

безпекову ефективність із збереженням конституційних засад публічної влади й полягає специфіка української моделі функціонування влади у воєнний період [1; 2; 4; 5].

Список використаних джерел:

1. Конституція України: Закон України від 28.06.1996 № 254к/96-ВР // База даних «Законодавство України» / Верховна Рада України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/go/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80> (дата звернення: 17.03.2026).

2. Про правовий режим воєнного стану : Закон України від 12.05.2015 № 389-VIII // База даних «Законодавство України» / Верховна Рада України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/go/389-19> (дата звернення: 17.03.2026).

3. Про внесення змін до Порядку створення, утримання фонду захисних споруд цивільного захисту, виключення таких споруд із фонду та ведення його обліку: Постанова Кабінету Міністрів України від 19.08.2023 № 883 // База даних «Законодавство України» / Верховна Рада України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/go/883-2023-%D0%BF> (дата звернення: 17.03.2026).

4. Про забезпечення прав і свобод внутрішньо переміщених осіб : Закон України від 20.10.2014 № 1706-VII // База даних «Законодавство України» / Верховна Рада України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1706-18> (дата звернення: 17.03.2026).

5. Про безперервність функціонування представницьких органів місцевого самоврядування (сільських, селищних, міських, районних у містах, районних, обласних рад, сільських, селищних, міських голів) в Україні в умовах збройної агресії Російської Федерації: Постанова Верховної Ради України від 08.10.2025 № 4621-IX // База даних «Законодавство України» / Верховна Рада України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/go/4621-20> (дата звернення: 17.03.2026).

Шевчук Павло,

студент 4 курсу Інституту права

Національного університету «Острозька академія»

ПРОБЛЕМИ ТА ОБМЕЖЕННЯ РЕАЛІЗАЦІЇ СВОБОДИ ОПОЗИЦІЙНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ В СУЧАСНИХ УМОВАХ

Актуальність теми зумовлена тривалим воєнним станом в Україні, який продовжено з 3 лютого 2026 року на 90 діб, тобто до 4 травня 2026 року відповідно до Указу Президента України від 12 січня 2026 року № 40/2026, затвердженого Законом України від 14 січня 2026 року № 4757-IX [2; 7]. Це вже 17-те продовження з лютого 2022 року, що робить воєнний стан одним із найтриваліших в історії сучасної України. Воєнний стан створює правові підстави для тимчасових обмежень конституційних прав, включаючи свободу політичної асоціації, зібрань, вираження поглядів та участі в політичному процесі. Це призводить до маргіналізації опозиційних сил, концентрації влади в руках виконавчої гілки та послаблення парламентського контролю, що загрожує демократичному балансу в умовах тривалої війни [5, с. 128; 6, с. 25].

Реалізація свободи опозиційної діяльності в умовах війни стикається з комплексом системних бар'єрів: правовими, адміністративними, соціальними та медійними. Відсутність спеціального закону про статус парламентської опозиції (на відміну від багатьох європейських країн, де такий статус закріплено законодавчо з чіткими правами на контроль, квоти в комітетах та доступ до ресурсів) призводить до фрагментарного захисту її прав у Верховній Раді України. Опозиційні фракції стикаються з непропорційним розподілом посад у комітетах, обмеженим доступом до інформації та інструментів контролю за урядом. У 2025 році це проявилось

в блокуванні опозиційних ініціатив через процедурні механізми, що порушує принципи рівності та плюралізму в законодавчому органі. Наприклад, опозиційні депутати неодноразово скаржилися на обмеження в участі у ключових комітетах з питань бюджету, оборони та національної безпеки, де більшість контролює нагляд і прийняття рішень [6, с. 28–29].

Однією з ключових проблем є правові обмеження, пов'язані з воєнним станом. Стаття 8 Закону України «Про правовий режим воєнного стану» (від 12 травня 2015 року) дозволяє вводити заходи, що обмежують масові зібрання, акції протесту, страйки та інші форми політичної активності, якщо вони можуть бути розцінені як загроза обороноздатності [2]. Відсутність чітких критеріїв застосування цих норм призводить до зловживань: опозиційні заходи блокуються під приводом «безпекових міркувань», а критика влади іноді прирівнюється до дестабілізації. У 2025–2026 рр. це посилюється через скасування виборів (парламентських та президентських), що позбавило опозицію механізму ротації влади та оновлення мандатів. Конституційна норма про продовження повноважень органів влади (ст. 83, 108 Конституції України) забезпечує безперервність, але водночас блокує демократичну конкуренцію, перетворюючи опозицію на номінальну силу без реального впливу на політику. Тривале продовження воєнного стану до травня 2026 року робить парламент інструментом виконавчої влади, де опозиційні ініціативи часто відхиляються без належного обговорення [1; 8, с. 61].

Іншою значною перешкодою виступає суспільна недовіра до опозиції, посилена пропагандою, медійним домінуванням провладних наративів та економічною кризою. У 2025 році опозиційні партії сприймалися частиною суспільства як потенційні дестабілізатори, особливо на тлі корупційних скандалів, проблем з мобілізацією, відключень електроенергії та загострення соціально-економічної ситуації. Це призвело до низької громадської підтримки, самоцензури серед

опозиціонерів та обмеження їхньої міжнародної адвокації (наприклад, через труднощі з виїздом за кордон під «безпековими» заборонами). Європейські звіти та моніторинг 2025 року фіксували зростання тиску на опозиційних політиків та активістів через адміністративні та кримінальні механізми, що сприяє атмосфері страху та обмежує публічну критику. Опозиція змушена обмежуватися онлайн-кампаніями, які легко ігноруються або дискредитуються [8, с. 61; 6, с. 30].

Значне обмеження створює заборона діяльності певних політичних сил, зокрема проросійських партій у 2022 році та подальші перевірки лояльності в 2025–2026 рр., що, хоча й обґрунтоване безпекою, проте звужує політичний спектр і створює прецедент для вибіркового застосування норм. Легітимна опозиція стигматизується як «деструктивна» чи «проросійська», що обмежує доступ до медіа, фінансування та публічного дискурсу. Це призводить до фрагментації опозиційних сил та послаблення їхньої ролі в контролі за владою [4].

Медіа-обмеження посилюють проблеми: домінування єдиного телемарафону та контроль за інформацією під виглядом протидії дезінформації блокують опозиційні голоси. Закон України «Про медіа» (2022 року) дозволяє обмежувати контент, що критикує владу, сприяючи односторонньому наративу. Опозиційні партії стикаються з нерівними умовами висвітлення, де їхні заяви ігноруються або спотворюються, що знижує громадський дискурс і сприяє формуванню суспільної думки на користь влади [3].

Функціонування опозиції ускладнюється спеціальними режимами воєнного стану (комендантська година, перевірки документів, заборони масових заходів), що робить організовані протести чи кампанії практично неможливими. Опозиційні структури стикаються з перевітками на лояльність, обмеженнями фінансування та організаційною асиметрією, де влада контролює ресурси та інструменти впливу. У 2025–2026 рр. це проявилось в блокуванні регіональних акцій, обмеженні

мобільності лідерів опозиції та посиленні адміністративного тиску на місцеві осередки [2; 6, с. 29–30].

Історичний контекст показує, що сучасні обмеження кореняться в пострадянських традиціях сприйняття опозиції як загрози владі. Воєнні умови посилили ці тенденції, повернувши до адміністративних бар'єрів та фрагментації опозиційних сил, де політична конкуренція замінюється консолідацією влади навколо виконавчої гілки. З 1991 року опозиція розвивалася через протести, але в 2020-х роках воєнний стан повернув до авторитарних практик тиску на регіональні структури та нові ініціативи [1; 5].

Отже, проблеми та обмеження реалізації свободи опозиційної діяльності в сучасних умовах України формують середовище, де воєнний стан (продовжений до травня 2026 року), правові прогалини, соціальний тиск та медійний контроль колективно послаблюють роль опозиції як елемента демократичного балансу. Тривале продовження воєнного стану та відсутність чіткого законодавчого статусу опозиції загрожують ерозією плюралізму, послабленням парламентського контролю та довгостроковій стабільності політичної системи після війни. Для подолання цих бар'єрів необхідне вдосконалення правового регулювання статусу опозиції (прийняття спеціального закону з гарантіями прав), посилення прозорості діяльності влади, забезпечення демократичного цивільного контролю над виконавчою владою навіть в умовах кризи, а також підготовка до післявоєнних виборів з урахуванням міжнародних стандартів. Це дозволить зберегти демократичні принципи та забезпечити легітимність влади в довгостроковій перспективі [5; 6; 8].

Список використаних джерел:

1. Конституція України від 28.06.1996 № 254к/96-ВР.
URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80#Text>

2. Про правовий режим воєнного стану: Закон України від 12.05.2015 № 389-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/389-19#Text>

3. Про медіа: Закон України від 13.12.2022 № 2849-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2849-20#Text>

4. Про внесення змін до деяких законів України щодо заборони політичних партій: Закон України від 03.05.2022 № 2263-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2263-IX#Text>

5. Бондар С. Правова регламентація статусу опозиції в Україні: доцільність та форми реалізації. *Наукові записки Інституту політичних і етнонаціональних досліджень ім. І. Ф. Кураса НАН України*. 2007. Вип. 36. С. 122–132.

6. Ткаченко Т. Моделі функціонування політичної опозиції у період воєнного стану: зарубіжний та український досвід. *Науковий часопис Українського державного університету імені Михайла Драгоманова. Серія 22: Політичні науки та методика викладання соціально-політичних дисциплін*. 2025. Вип. 37. С. 24–33.

7. Про затвердження Указу Президента України "Про продовження строку дії воєнного стану в Україні": Закон України від 14.01.2026 № 4757-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4757-20#Text>

8. Матеріали моніторингу Верховної Ради України (2025). *Лабораторія законодавчих ініціатив*. URL: <https://parlament.org.ua/analytics/parlament-vijny-2025>

Яремчук Яна,
студентка 3 курсу Інституту права
Національного університету «Острозька академія»

ДЕЦЕНТРАЛІЗАЦІЯ ВЛАДИ В УКРАЇНІ: ПОЛІТИКО-ПРАВОВІ ЗАСАДИ ТА ПРАКТИКА ЗАПРОВАДЖЕННЯ З УРАХУВАННЯМ ДОСВІДУ КРАЇН-ЧЛЕНІВ ЄС

Децентралізація влади в Україні є одним із провідних напрямів реформування системи державного управління, що спрямований на підвищення ефективності функціонування державних інституцій та розвиток місцевого самоврядування [1, с. 15–16]. У сучасних умовах трансформації політичної та економічної системи держави особливої актуальності набуває питання розподілу повноважень між центральними органами влади та органами місцевого самоврядування [3, с. 48–49]. Децентралізація виступає інструментом демократизації суспільства, оскільки забезпечує наближення влади до громадян та створює умови для їх активної участі у прийнятті управлінських рішень [1, с. 17–18]. Вона також сприяє більш ефективному використанню ресурсів на місцевому рівні, що позитивно впливає на розвиток територіальних громад [4, с. 112–113]. Особливого значення децентралізація набуває в умовах євроінтеграційного курсу України, оскільки передбачає гармонізацію національного законодавства з нормами та стандартами Європейського Союзу [2, с. 23–24]. У цьому контексті важливим є вивчення досвіду країн-членів ЄС, які вже пройшли шлях децентралізаційних реформ і мають значні напрацювання у сфері місцевого самоврядування [2, с. 25–26].

Політико-правові засади децентралізації в Україні формуються на основі Конституції України, законів та підзаконних нормативно-правових актів, які регулюють діяльність органів місцевого самоврядування та визначають їх повноваження [1, с. 20–21]. Основним принципом децентралізації є принцип субсидіарності, який передбачає передачу повноважень на той рівень управління, де вони можуть бути реалізовані найбільш ефективно [2, с. 26–27]. Цей принцип широко застосовується в країнах Європейського Союзу і є одним із фундаментальних у системі європейського публічного управління [2, с. 27–28]. В Україні він поступово імплементується через реформування адміністративно-територіального устрою та створення об'єднаних територіальних громад [3, с. 52–53].

Важливим аспектом децентралізації є фінансова складова, яка передбачає передачу частини бюджетних повноважень на місцевий рівень [4, с. 115–116]. Це дозволяє органам місцевого самоврядування самостійно формувати та використовувати фінансові ресурси для реалізації місцевих програм розвитку [1, с. 25–26]. Фінансова децентралізація сприяє підвищенню відповідальності місцевих органів влади за результати своєї діяльності та створює умови для економічного зростання регіонів [4, с. 117–118]. Водночас вона потребує чіткої правової регламентації та контролю з боку держави для запобігання можливим зловживанням [3, с. 54–55].

Практика впровадження децентралізації в Україні свідчить про наявність як позитивних результатів, так і певних проблем [3, с. 60–61]. До основних досягнень можна віднести створення спроможних територіальних громад, покращення якості надання адміністративних послуг, розвиток місцевої інфраструктури та підвищення рівня фінансової самостійності громад [4, с. 118–119]. Водночас існують проблеми, пов'язані з нерівномірністю розвитку регіонів, недостатнім рівнем кадрового забезпечення органів місцевого самоврядування, а також недосконалістю законодавчої бази [3, с. 62–63].

Досвід країн-членів Європейського Союзу є важливим орієнтиром для України у процесі впровадження децентралізації [2, с. 29–30]. У більшості європейських країн місцеве самоврядування має високий рівень автономії та забезпечене достатніми фінансовими ресурсами [5, с. 40–41]. Наприклад, у Німеччині та Франції значна частина повноважень передана на рівень місцевих громад, що дозволяє ефективно вирішувати питання місцевого значення [2, с. 30]. Водночас держава здійснює контроль за діяльністю місцевих органів влади, таким чином забезпечуючи дотримання законності та єдність державної політики [5, с. 42].

Європейський досвід також свідчить про важливість розвитку інститутів громадянського суспільства, які відіграють значну роль у процесі децентралізації [2, с. 30–31]. Активна участь громадян у прийнятті управлінських рішень сприяє підвищенню прозорості та підзвітності влади [3, с. 65–66]. В Україні цей напрямок потребує подальшого розвитку, оскільки рівень громадської активності та довіри до органів влади ще не досягнув європейських стандартів [4, с. 120].

Окремої уваги заслуговує питання правового забезпечення децентралізації [1, с. 30–31]. Ефективність реформи значною мірою залежить від якості нормативно-правової бази, яка повинна чітко визначати повноваження органів місцевого самоврядування, механізми їх реалізації та відповідальність за порушення законодавства [3, с. 70–71]. У цьому контексті важливим є вдосконалення законодавства з урахуванням європейських стандартів та рекомендацій міжнародних організацій [2, с. 31].

Водночас децентралізація може супроводжуватися певними ризиками, зокрема можливістю посилення регіональних диспропорцій, зростанням соціальної нерівності та навіть загрозами територіальній цілісності держави [5, с. 43]. У зв'язку з цим важливим є забезпечення ефективного державного контролю за діяльністю органів місцевого самоврядування, а також впровадження механізмів координації між різними рівнями влади [3, с. 72].

Особливої актуальності питання децентралізації набуває в умовах воєнного стану, коли необхідно забезпечити стабільність функціонування державних інституцій та ефективно управління територіями [1, с. 35]. У таких умовах децентралізація може виступати як фактор підвищення стійкості держави, оскільки дозволяє оперативніше реагувати на виклики та забезпечувати потреби населення на місцевому рівні [4, с. 121]. Водночас вона потребує додаткових заходів контролю та координації для запобігання можливим загрозам [3, с. 75].

Таким чином, децентралізація влади в Україні є складним і багатогранним процесом, який має значний вплив на розвиток держави та суспільства [1, с. 36]. Вона сприяє підвищенню ефективності управління, розвитку місцевого самоврядування та інтеграції України до європейського простору [2, с. 32]. Водночас для успішної реалізації цієї реформи необхідно враховувати як національні особливості, так і досвід країн-членів Європейського Союзу, забезпечувати належне правове регулювання та ефективний контроль за діяльністю органів влади [3, с. 78].

Список використаних джерел:

1. Мельничук В.І. Децентралізація влади в Україні: теоретико-правові засади. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2023. № 5. С. 15–37.
2. Комеліна О.В., Кондратьєва Г.В. Європейський досвід організаційно-правового забезпечення сталого просторового розвитку. *Економіка і регіон*. 2023. № 2 (89). С. 23–31.
3. Глушнюк Д.С. Формування політики регіонального розвитку України в умовах децентралізації. *Державне управління та місцеве самоврядування: зб. наук. праць*. 2024. Вип. 1. С. 48–78.
4. Хоронжак М.О. Регіональний розвиток у процесі здійснення децентралізації в Україні. *Науковий вісник публічного управління*. – 2023. № 3. С. 110–125.
5. Мосора М.А. Сепаратизм як інституціоналізована політична практика: виклики для ЄС і України. *Вісник Львівського університету. Серія філософсько-політологічні студії*. 2022. Вип. 41. С. 40–45.

Шкуль Назар,

*студент 1 курсу магістратури Інституту права
Національного університету «Острозька академія»*

АКТИ КОНСТИТУЦІЙНОГО СУДУ УКРАЇНИ: ПРОБЛЕМАТИКА ТРУДОВИХ ПРАВ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ

В умовах повномасштабного вторгнення Російської Федерації на територію України, що розпочалося 24 лютого 2022 року та триває донині, трудові правовідносини зазнали суттєвої трансформації. Запровадження воєнного стану Указом Президента України від 24 лютого 2022 року № 64/2022 поставило під загрозу реалізацію основоположних трудових прав громадян, гарантованих статтями 43-44 Конституції України. Відповідно до пункту 3 зазначеного Указу, на період дії правового режиму воєнного стану тимчасово можуть обмежуватися конституційні права і свободи людини та громадянина, передбачені, зокрема, статтями 43 та 44 Конституції України, тобто право на працю та право на страйк [1]. Відтак держава опинилась перед необхідністю оперативного правового реагування, що спричинило формування принципово нового масиву спеціального трудового законодавства.

Провідним нормативно-правовим актом, що заклав основу правового регулювання трудових відносин в умовах збройного конфлікту, став Закон України “Про організацію трудових відносин в умовах воєнного стану” від 15 березня 2022 року № 2136-IX. Частиною третьою статті 1 цього Закону встановлено, що в умовах воєнного стану норми законодавства про працю застосовуються з урахуванням особливостей,

визначених Законом, а у частині відносин, врегульованих ним, загальне трудове законодавство не застосовується [2]. Таким чином, законодавець свідомо запровадив пріоритет спеціального правового регулювання, що в доктрині трудового права оцінюється неоднозначно. Як зазначає С. М. Бортник, досвід запровадження воєнного стану виявив чимало проблем теоретико-правового та прагматичного характеру, а умови воєнного стану значно ускладнюють взаємодію сторін трудових відносин, хоча чинне трудове законодавство поступово модернізує їх шляхом численних змін і доповнень [3, с. 116].

Серед новацій Закону “Про організацію трудових відносин в умовах воєнного стану” варто насамперед виокремити розширення дискреційних повноважень роботодавця. Зокрема, роботодавцю надано право переводити працівника без його попередньої згоди на іншу роботу, яка не протипоказана за станом здоров'я та не передбачає переміщення на територію активних бойових дій; залучати до понаднормових робіт без отримання письмової згоди; скорочувати щорічну відпустку до 24 календарних днів незалежно від категорії; а також встановлювати дистанційний режим роботи в односторонньому порядку [2]. Н. Хатнюк, Н. Побіянська та Н. Обловацька у цьому контексті наголошують, що вказані зміни трудового законодавства обмежують переважно трудові права працівників [4, с. 9]. Розширення повноважень роботодавця за умов збройного конфлікту є вимушеним і загалом виправданим кроком, проте потребує встановлення чітких меж та механізмів захисту від зловживань, оскільки ситуація війни сама по собі не знімає з роботодавця обов'язку діяти добросовісно стосовно найманого працівника.

Принципово новим для національного законодавства інститутом, запровадженим статтею 13 Закону № 2136-IX, стало призупинення дії трудового договору. Відповідно до зазначеної норми, призупинення є тимчасовим звільненням роботодавця від обов'язку забезпечувати працівника роботою та працівника від обов'язку виконувати роботу у зв'язку

зі збройною агресією, що виключає можливість сторін виконувати обов'язки, передбачені трудовим договором [2]. При цьому призупинення трудового договору не є тотожним його розірванню: трудові відносини юридично зберігаються, хоча фактично жодна зі сторін своїх зобов'язань не виконує. Я. В. Свічкарьова звертає увагу на те, що призупинення дії трудового договору під час воєнного стану є новим правовим явищем, яке у вітчизняній правовій доктрині ще не отримало належного теоретичного осмислення і потребує детального дослідження [5]. Практика ж засвідчила, що цей інститут вже з перших місяців застосування породив значну кількість трудових спорів, пов'язаних зі зловживаннями з боку роботодавців – зокрема, застосуванням призупинення до працівників тих підприємств, що продовжували нормально функціонувати, тобто за відсутності передбаченої законом абсолютної неможливості надання роботи.

Окремо варто зупинитися на проблематиці обмеження права на працю в умовах воєнного стану в контексті конституційних гарантій. Стаття 64 Конституції України передбачає, що в умовах воєнного або надзвичайного стану можуть встановлюватися окремі обмеження прав і свобод із зазначенням строку їх дії. При цьому визначальною умовою легітимності таких обмежень є їх строковий характер та відповідність принципу пропорційності. Як зазначається у науковій літературі, обмеження конституційного права на працю в умовах війни є легітимним лише за одночасної наявності правової підстави, визначених умов та чітко встановленого строку застосування такого обмеження [6, с. 150]. Відтак будь-яке відхилення від гарантій, передбачених Кодексом законів про працю України, є виправданим виключно об'єктивними потребами збройного конфлікту, а не міркуваннями економічної доцільності з боку окремих роботодавців чи органів влади.

Важливим виміром трудових прав в умовах воєнного стану є також питання реалізації права на страйк. Стаття 19 Закону України “Про правовий режим воєнного стану” прямо

забороняє проведення страйків на весь час дії воєнного стану [7]. Це положення є логічним продовженням загальної логіки воєнного законодавства, спрямованого на максимальну концентрацію трудових ресурсів для потреб оборони та економічного функціонування держави. Водночас у доктрині трудового права слушно звертається увага на те, що обмеження права на страйк є найбільш чутливим втручанням у сферу колективних трудових прав, оскільки воно фактично позбавляє найманих працівників головного інструменту захисту своїх інтересів на весь період збройного конфлікту. Л. Золотухіна зазначає, що вплив воєнного стану на трудові права та інтереси працівників є комплексним і стосується не лише індивідуальних, але й колективних трудових прав, що потребує окремої уваги з боку як законодавця, так і наукової спільноти [8, с. 34].

Таким чином, трудове законодавство воєнного часу в Україні формувалось переважно ситуативно – як реакція на надзвичайні обставини, без комплексного доктринального обґрунтування. Це призвело до певної непослідовності нормативного регулювання, наявності прогалин та внутрішніх суперечностей між окремими актами. Відтак першочерговим завданням на нинішньому етапі є систематизація спеціального трудового законодавства воєнного часу, його узгодження з конституційними гарантіями та міжнародними стандартами у сфері праці, а також формування дієвих механізмів захисту прав як найманих працівників, так і роботодавців в умовах, що тривають. Розробка та реалізація відповідних законодавчих змін є пріоритетним завданням держави, яке безпосередньо впливає на соціальну стабільність та довіру суспільства до правових інститутів.

Список використаних джерел:

1. Про введення воєнного стану в Україні: Указ Президента України від 24 лютого 2022 р. № 64/2022. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/64/2022>

2. Про організацію трудових відносин в умовах воєнного стану: Закон України від 15 березня 2022 р. № 2136-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2136-20>

3. Бортник С. До питання про особливості правового регулювання трудових правовідносин в умовах воєнного стану. *Вісник Харківського національного університету внутрішніх справ*. 2022. № 2 (97). С. 106-117. URL: <https://dspace.univd.edu.ua/server/api/core/bitstreams/d5bc0e28-7595-4d20-9c30-e7e1711e253f/content>

4. Хатнюк Н., Побіянська Н., Обловацька Н. Проблеми трансформації трудового законодавства відповідно до умов воєнного стану в Україні. *ScienceRise: Juridical Science*. 2022. № 4. С. 4-10. URL: https://journals.uran.ua/sr_law/article/view/270675/266981

5. Свічкарьова Я. Щодо призупинення дії трудового договору під час воєнного стану. *Міжнародний науковий журнал "Інтернаука". Серія: "Юридичні науки"*. 2022. № 6 (52). URL: <https://doi.org/10.25313/2520-2308-2022-6-8082>

6. Сімутіна Я. Обмеження трудових прав в умовах воєнного стану. *Альманах права*. 2022. Вип. 13. С. 146-153. URL: <https://almanahprava.org/almanac-of-law-13/>

7. Про правовий режим воєнного стану: Закон України від 12 травня 2015 р. № 389-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/389-19>

8. Золотухіна Л. Вплив воєнного стану на трудові права та інтереси працівників. *Науковий вісник Дніпровського державного університету внутрішніх справ* № 1, С. 30-35. URL: <https://visnik.dduvs.edu.ua/index.php/visnyk/article/view/76/64>

Терешко Катерина,

студентка 4 курсу Інституту права

Національного університету «Острозька академія»

МІСЦЕ СОМАТИЧНИХ ПРАВ У СИСТЕМІ ПРАВ І СВОБОД ЛЮДИНИ

Соматичні права людини як самостійна група новітніх суб'єктивних прав посідають особливе місце в сучасній системі прав і свобод людини, відображаючи антропологічний поворот у правовій думці та трансформацію класичної концепції прав людини під впливом науково-технічного прогресу, біомедичних технологій і трансгуманістичних ідей. Під соматичними правами в юридичній доктрині розуміють юридично закріплену можливість фізичної особи самостійно розпоряджатися своїм тілом як цілісним об'єктом, його окремими органами, тканинами, біологічними компонентами, а також здійснювати модифікацію, естетичне або функціональне удосконалення тілесності, включаючи право на власний геном, репродуктивні рішення, сексуальну автономію, зміну статі, трансплантацію, евтаназію та розпорядження тілом після смерті. Ці права ґрунтуються на принципах людської гідності, особистої недоторканності та автономії волі, закріплених у ст. 3, 27, 28 Конституції України, та є проявом «самовласності» (self-ownership) індивіда над своїм соматичним існуванням, що відрізняє їх від традиційних прав першого, другого та третього поколінь [2, с. 287].

Виникнення соматичних прав пов'язане з еволюцією прав людини в умовах антропологізації права та розвитку біоетики, медицини, генетики й інформатики, які у другій половині XX – на початку XXI століття уможливили раніше неможливі маніпуляції з людським тілом. На відміну від особистих прав

класичного типу, що забезпечували негативну свободу від втручання держави, соматичні права мають переважно позитивний характер і вимагають активної правової регламентації для легітимізації нових форм тілесної свободи, таких як репродуктивні технології, бодімодифікації чи терапевтичне клонування. У пострадянській правовій доктрині їх часто кваліфікують як права четвертого покоління, що доповнюють систему прав людини новими вимірами фізичної автономії та відкритої тілесності, водночас інтегруючись у категорію особистих (особистісних) прав як їхній сучасний прояв. Це зумовлює їхній комплексний, міжгалузевий характер: вони перетинаються з конституційним правом (гарантії життя і здоров'я), цивільним (особисті немайнові права), медичним (інформована згода на втручання) та кримінальним правом (заборона примусових медичних маніпуляцій) [3, с. 24].

У системі прав і свобод людини соматичні права займають проміжне положення між природними невідчужуваними правами та правами, що формуються під впливом соціокультурних змін і наукового прогресу. Вони не суперечать фундаментальним правам першого покоління (право на життя, свободу, недоторканність), а розширюють їхній зміст, надаючи індивідові право свідомо розпоряджатися межами власного фізичного існування. Водночас вони корелюють із соціально-економічними правами другого покоління, оскільки реалізація, наприклад, репродуктивних чи трансплантаційних прав потребує доступу до медичних послуг і технологій. На відміну від колективних прав третього покоління, соматичні права залишаються суто індивідуальними, персоніфікованими, підкреслюючи пріоритет приватної автономії над суспільними чи державними інтересами. Така позиція відображає тенденцію до «антропологізації права», коли людина постає не лише як суб'єкт прав, а й як конструкт, здатний до самовдосконалення через технології, що вимагає нового балансу між свободою тілесної модифікації та етичними обмеженнями

(заборона торгівлі органами, захист від дискримінації за генетичними ознаками) [1, с. 94].

Міжнародно-правове регулювання соматичних прав здійснюється через норми біоетики (Ов'єрнська декларація про біоетику та права людини 2005 р., Конвенція Ради Європи про права людини та біомедицину 1997 р.), які акцентують на принципах добровільності, інформованої згоди та пріоритету інтересів пацієнта. В Україні нормативне закріплення цих прав є фрагментарним і розпорошеним: Конституція гарантує базові передумови (право на життя, охорону здоров'я), а спеціальні закони («Про трансплантацію органів та тканин», «Про медичну допомогу», «Про захист прав пацієнтів») регулюють окремі аспекти. Відсутність єдиного кодифікованого акта з соматичних прав створює проблеми реалізації, зокрема у сферах евтаназії, генної інженерії та постмортального розпорядження тілом, де етичні, релігійні та культурні чинники вступають у конфлікт із юридичною свободою. Захист соматичних прав вимагає не лише судового механізму (конституційна скарга, адміністративне оскарження медичних рішень), а й превентивних заходів – біоетичних комітетів, інформування населення та гармонізації законодавства з європейськими стандартами.

Таким чином, соматичні права не є периферійним елементом системи прав людини, а виступають її динамічним ядром, що забезпечує адаптацію правового регулювання до викликів цифрової та біотехнологічної епохи. Їхнє місце визначається як синтез традиційної гуманістичної парадигми з новою реальністю «Людини Лего», де тіло стає об'єктом права власності та самоврядування. Подальший розвиток доктрини вимагає чіткої систематизації, законодавчого оформлення та балансу між індивідуальною свободою й суспільною безпекою, аби соматичні права не перетворилися на інструмент комерціалізації тіла чи порушення гідності, а слугували утвердженню верховенства людини в правовій державі. Це дозволить забезпечити гармонійну інтеграцію нових прав у загальну систему

прав і свобод, зберігаючи їхню універсальність і невідчужуваність у контексті глобальних трансформацій.

Список використаних джерел:

1. Берч В. В. Соматичні права та медичне право: питання захисту гідності та автономії. *Аналітично-порівняльне правознавство*. 2023. № 5. С. 92–95.

2. Бисага Ю. М. Соматичні права: захист фізичної сфери людської гідності та автономії. *Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія Право*. 2023. Вип. 79. Ч. 2. С. 285–389.

3. Гиляка О. С. Новітні технології та права людини: аналіз деяких критичних проблем цифрової ери. *Вісник Національної академії правових наук України*. 2023. Т. 30. № 2. С. 15–30.

Солімчук Марія,

*студентка 1 курсу магістратури Інституту права
Національного університету «Острозька академія»*

МОВНА ПОЛІТИКА ЯК ОДНА ІЗ ЗАСАД НАЦІОНАЛЬНОЇ БЕЗПЕКИ: ЗАКОНОДАВЧЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ

У сучасних умовах мовна політика в Україні набула не лише гуманітарного, а й виразного безпекового значення. Повномасштабна агресія Російської Федерації проти України засвідчила, що мова є не тільки засобом комунікації, а й важливим чинником державотворення, суспільної консолідації, збереження національної ідентичності та протидії зовнішньому впливу. Саме тому законодавче забезпечення мовної політики слід розглядати як одну із засад національної безпеки України.

Відповідно до Закону України «Про основні засади державної політики у сфері утвердження української національної та громадянської ідентичності» українська громадянська ідентичність визначається як стійке усвідомлення громадянином України, закордонним українцем свого політико-правового зв'язку з Україною, українським народом та громадянським суспільством, тоді як українська національна ідентичність трактується як стійке усвідомлення особою належності до української нації як самобутньої спільноти, об'єднаної, зокрема, українською мовою і народними традиціями [4]. Отже, вже на рівні спеціального законодавства українська мова прямо визначається одним із ключових елементів національної ідентичності, що надає мовній політиці стратегічного значення.

У науковій літературі неодноразово підкреслювалося, що мова є основою формування національної самосвідомості. Так,

П. Горінов і Р. Драпушко, аналізуючи підходи до розуміння національної ідентичності, звертають увагу на взаємозв'язок громадянського та етнічного компонентів у процесі становлення нації [1, с. 27]. О. Федорчук і О. Ковальов справедливо зазначають, що національна самосвідомість практично неможлива без функціонування національної мови, оскільки саме мова виступає засобом її вираження і формування [5, с. 43]. Через мову передаються історична пам'ять, традиції, культурні цінності, соціальні норми та уявлення про спільне майбутнє. У цьому контексті мовна політика держави стає не лише інструментом регулювання мовних відносин, а й засобом збереження цілісності нації.

Значення мови для розвитку українського суспільства особливо загострилося в умовах російської агресії, починаючи з 2014 року. Агресор системно використовує мовне питання як засіб політичного тиску, інформаційного впливу та виправдання втручання у внутрішні справи України. На тимчасово окупованих територіях насадження російської мови супроводжується витісненням української з освіти, публічного простору, медіа та офіційного спілкування. Така практика є посяганням не лише на культурні права громадян, а й на основи існування української нації. У ширшому вимірі мовний чинник активно використовується у межах інформаційної та гібридної війни, оскільки через мовний простір поширюються пропагандистські наративи, формуються ідентифікаційні орієнтири населення та здійснюється вплив на суспільну свідомість. Саме тому захист української мови в сучасних умовах є складовою захисту державного суверенітету, конституційного ладу та інформаційної безпеки.

Конституційний фундамент мовної політики закріплено у статті 10 Конституції України, відповідно до якої державною мовою в Україні є українська мова, а держава забезпечує її всебічний розвиток і функціонування в усіх сферах суспільного життя на всій території України [7]. Водночас Конституція гарантує вільний розвиток, використання і захист мов

національних меншин та сприяє вивченню мов міжнародного спілкування [7]. Таким чином, конституційна модель мовного порядку в Україні поєднує пріоритет державної мови як чинника єдності держави з повагою до мовних прав інших спільнот. У безпековому вимірі це означає, що українська мова виконує функцію інтеграції політичної нації, тоді як мовне різноманіття реалізується в межах конституційного ладу та не може використовуватися для підриву державності.

Ключовим актом у сфері мовного законодавства є Закон України «Про забезпечення функціонування української мови як державної» [3]. Його ідейною основою є визнання української мови інститутом державності, гарантією збереження ідентичності української нації, чинником державної єдності, територіальної цілісності та національної безпеки [3]. Закон визначає порядок застосування державної мови у публічних сферах, зокрема в діяльності органів державної влади та місцевого самоврядування, у діловодстві, судочинстві, освіті, культурі, медіа, сфері обслуговування, охороні здоров'я, транспорті, рекламі, спорті, електронних комунікаціях та інших сферах суспільного життя [3]. Водночас дія цього закону не поширюється на приватне спілкування та здійснення релігійних обрядів, що свідчить про збалансований підхід законодавця до поєднання публічного інтересу й особистої свободи.

Особливе значення цей закон має в контексті національної безпеки. Як слушно зауважує П. Яковлев, використання української мови у сфері безпеки й оборони виконує не лише правову, а й інформаційно-захисну функцію [2, с. 195]. Застосування державної мови в діяльності Збройних Сил України, правоохоронних органів, розвідувальних структур та інших військових формувань сприяє ускладненню ворожої розвідувальної діяльності, а також виступає своєрідним маркером автентичності інформації в умовах гібридної війни. За таких обставин мовна політика перестає бути виключно культурним питанням і перетворюється на складову системи забезпечення національної безпеки.

Важливим етапом розвитку мовного законодавства стало також ухвалення Закону України «Про застосування англійської мови в Україні» [6]. У сучасних умовах англійська мова розглядається як одна з мов міжнародного спілкування, а її законодавче закріплення відображає європейський та євроатлантичний курс України. Цей закон не звужує сфер функціонування української мови як державної, а, навпаки, доповнює мовну політику держави, створюючи умови для міжнародної комунікації, підвищення конкурентоспроможності України, її інвестиційної та освітньої привабливості [6]. Отже, законодавче забезпечення мовної політики в Україні поєднає два взаємопов'язані напрями: захист і утвердження української мови як основи національної єдності та розвиток мов міжнародного спілкування як інструменту інтеграції України до світового простору.

Поряд із цим, важливе значення має належне врегулювання мовних прав корінних народів і національних меншин. У цьому контексті важливу роль відіграє Закон України «Про національні меншини (спільноти) України» 2022 року, який визначає правові гарантії збереження мовної, культурної та релігійної самобутності відповідних спільнот. Водночас законодавство підкреслює, що реалізація мовних прав національних меншин здійснюється із дотриманням статусу української мови як єдиної державної. Законодавство України у цій сфері має забезпечувати баланс між гарантуванням прав відповідних спільнот та збереженням визначальної ролі української мови як єдиної державної. Саме такий підхід відповідає як демократичним стандартам, так і потребам національної безпеки. Мовна політика не повинна бути інструментом розколу суспільства, натомість її завдання полягає у зміцненні внутрішньої єдності держави та формуванні спільного ціннісного простору.

Окремої уваги заслуговує історичний досвід застосування Закону України «Про засади державної мовної політики» 2012 року, наслідки реалізації якого продемонстрували небезпеку

використання мовного питання у політичних цілях. Надання російській мові статусу регіональної в окремих місцевостях фактично призвело до послаблення позицій української мови як державної та створило передумови для дестабілізації суспільно-політичної ситуації. Подальші події 2014 року показали, що мовна політика, яка не враховує інтересів державної єдності та національної безпеки, може бути використана як один із чинників підриву територіальної цілісності держави. Саме тому сучасне мовне законодавство України орієнтоване на усунення подібних ризиків і посилення консолідаційної ролі державної мови.

Варто також зазначити, що рішенням Конституційного Суду України від 28 лютого 2018 року № 2-р/2018 зазначений закон було визнано таким, що не відповідає Конституції України (є неконституційним), зокрема у зв'язку з порушенням встановленої процедури його прийняття.

Узагальнюючи викладене, слід дійти висновку, що мовна політика в Україні є однією з ключових засад національної безпеки, а її законодавче забезпечення має системний і стратегічний характер. Конституційне закріплення статусу української мови як державної, нормативне врегулювання порядку її функціонування у публічних сферах, а також законодавче забезпечення розвитку мов міжнародного спілкування формують цілісну правову основу мовної політики держави. Українська мова в цьому механізмі виступає не лише засобом офіційного спілкування, а й символом державності, чинником національної єдності, інструментом протидії зовнішній агресії та гарантією збереження української ідентичності. В умовах триваючої збройної агресії проти України питання мовної політики набуває особливого стратегічного значення. Саме тому подальший розвиток мовного законодавства має здійснюватися з урахуванням потреб захисту державної мови, забезпечення мовних прав людини та зміцнення національної безпеки України.

Список використаних джерел:

1. Горінов П. В., Драпушко Р. Г. Становлення національної ідентичності українців як основа національної безпеки української держави. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2022. № 10. С. 26–30.
2. Яковлев П. Правовий режим державної мови у сфері забезпечення інформаційної безпеки. *Підприємництво, господарство і право*. 2020. № 3. С. 192–197.
3. Про забезпечення функціонування української мови як державної : Закон України від 25.04.2019 р. № 2704-VIII. *Відомості Верховної Ради України*. 2019. № 21, ст. 81. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2704-19#Text>
4. Про основні засади державної політики у сфері утвердження української національної та громадянської ідентичності : Закон України від 13.12.2022 р. № 2834-IX. *Відомості Верховної Ради України*. 2023. № 46, ст. 116. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2834-20#Text>
5. Федорчук О., Ковальов О. Національна ідентичність як генетична матриця українського народу. *Педагогічні інновації: ідеї, реалії, перспективи*. 2022. № 2 (29). С. 42–48.
6. Про застосування англійської мови в Україні : Закон України від 04.06.2024 № 3760-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3760-20#Text> (дата звернення: 30.07.2024).
7. Конституція України : Закон України від 28.06.1996 № 254к/96-ВР. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254к/96-вр#Text> (дата звернення: 25.07.2024).

Рідель Олена,

студентка 3 курсу Інституту права

Національного університету «Острозька академія»

ПЕРСПЕКТИВИ РОЗВИТКУ І ВДОСКОНАЛЕННЯ ПРАВОВОГО РЕГУЛЮВАННЯ СОМАТИЧНИХ ПРАВ В УКРАЇНІ

Стрімкий розвиток біомедичних технологій, генетики, репродуктивної медицини та трансплантології обумовлює необхідність належного правового регулювання соматичних прав людини. Незважаючи на актуальність та практичну значущість цієї категорії прав, в Україні досі відсутня комплексна нормативно-правова база, яка б системно врегульовувала питання їх реалізації та захисту.

Соматичні права людини – це група прав, що базуються на принципі «самовласності» та визначають можливість людини розпоряджатися власним тілом на свій розсуд. Їх об'єктом виступає тіло людини, а до змісту відносять право на смерть, права людини щодо її органів і тканин, сексуальні права, право на зміну статі, репродуктивні права, право на естетичну модифікацію тіла, права у сфері донорства та трансплантології тощо [1, с. 69].

Конституція України закріплює окремі засади, що стосуються соматичних прав. Зокрема, відповідно до ст. 3 КУ людина, її життя і здоров'я, честь і гідність, недоторканність і безпека визнаються найвищою соціальною цінністю, а стаття 28 гарантує право на повагу до гідності та заборону примусових медичних дослідів. Право на еутаназію суперечить праву на життя, яке закріплене у статті 27 Конституції України [2]. Разом з тим, Основний Закон не містить прямого закріплення прав на

інформовану згоду на медичне втручання, на генетичну ідентичність чи на самовизначення у репродуктивній сфері.

На законодавчому рівні найбільш системно врегульовані права у сфері донорства та трансплантології. Відповідно до статті 290 Цивільного кодексу України повнолітня дієздатна особа має право бути донором крові, органів та інших анатомічних матеріалів [3]. Закони України «Про безпеку та якість донорської крові та компонентів крові» та «Про застосування трансплантації анатомічних матеріалів людини» деталізують умови і порядок здійснення відповідних процедур. Водночас інші категорії соматичних прав або забезпечуються опосередковано через механізми кримінально-правового захисту, або взагалі позбавлені прямого законодавчого закріплення.

Ключовим міжнародним документом у цій сфері є Конвенція про захист прав і гідності людини щодо застосування біології та медицини (Конвенція Ов'єдо) 1997 року, яка вперше комплексно закріпила правові та етичні стандарти у сфері біомедицини. Вона встановлює принцип пріоритету особи над інтересами суспільства і науки, обов'язковість інформованої згоди, заборону дискримінації за генетичними ознаками та комерціалізації людського тіла [4]. Попри її фундаментальне значення, Україна досі не ратифікувала цей документ, що позбавляє вітчизняне законодавство чіткого міжнародно-правового орієнтиру.

Аналіз практики Європейського суду з прав людини засвідчує, що Суд через тлумачення статей 3 та 8 Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод формує стандарти захисту соматичних прав. Так, у справі V.C. проти Словаччини Суд констатував, що примусова стерилізація без належної інформованої згоди становить порушення права на повагу до приватного і сімейного життя та статті 3 Конвенції [5]. У справі «Коста та Паван проти Італії» ЄСПЛ підтвердив, що право подружжя на використання допоміжних репродуктивних технологій та преімплантаційної генетичної діагностики охоплюється захистом статті 8 Конвенції [6].

З огляду на викладене, вдосконалення правового регулювання соматичних прав в Україні видається нагальним завданням. Тому варто виокремити деякі пріоритетні напрями.

Перш за все, ратифікація Конвенції про права людини та біомедицину надасть національному законодавству чіткий міжнародно-правовий орієнтир та дозволить використати багатий європейський досвід. Це не передбачає автоматичного впровадження всіх положень, оскільки держава може зробити застереження щодо окремих норм, проте основні принципи документа мають стати основою для реформування галузевого законодавства.

Необхідно сформувати комплексну систему захисту генетичної інформації. Закон України «Про захист персональних даних» не виокремлює генетичні дані як особливо чутливу категорію [7]. З огляду на поширення комерційного генетичного тестування, слід законодавчо закріпити: принцип мінімізації збирання генетичної інформації; заборону дискримінації на основі генетичних ознак у сферах праці, страхування та освіти; право особи на повний доступ до власних генетичних даних і контроль за їх використанням; порядок отримання інформованої згоди на генетичне тестування.

Також потребує вдосконалення правове регулювання паліативної допомоги та питання відмови від лікування. Чинне законодавство забороняє евтаназію, але не визначає чіткої процедури припинення підтримувальної терапії за волевиявленням пацієнта. Відсутність відповідних механізмів створює правову невизначеність для осіб із тяжкими захворюваннями та медичного персоналу.

Доцільно визначити у законодавстві поняття та перелік соматичних прав, закріпивши принцип інформованої згоди як універсальну вимогу для будь-якого медичного втручання. Зарубіжний досвід, зокрема приклад Швейцарії, де конституційно закріплено розгорнутий перелік прав у сфері репродуктивної медицини та генних технологій, свідчить про доцільність конституційного рівня закріплення найбільш важливих соматичних прав [8].

Ефективна реалізація соматичних прав потребує інституційного забезпечення, тобто потрібно створити незалежні комітети з біоетики на рівні закладів охорони здоров'я та загальнонаціональний консультативний орган з біоетичних питань.

Отже, реформування правового регулювання соматичних прав в Україні має здійснюватися комплексно: через ратифікацію міжнародних стандартів, прийняття спеціального законодавства, конституційне закріплення ключових гарантій та розбудову інституційних механізмів захисту. Лише за умови системного та виваженого підходу можна забезпечити ефективний захист соматичних прав як невід'ємного складника фундаментальних прав людини у демократичному суспільстві.

Список використаних джерел:

1. Вовк В. М. Соматичні права як кластер юридичних гарантій «самовласності» в контексті трансгуманізму. *Філософські та методичні проблеми права*. 2020. № 2. С. 68–73. DOI: <https://doi.org/10.33270/02202002.6>
2. Конституція України: від 28.06.1996: станом на 01.01.2020 р. ст. 141. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80#Text>
3. Цивільний кодекс України: від 16.01.2003 р. № 435-IV; станом на 01.02.2026 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/435-15#Text>
4. Конвенція про захист прав і гідності людини щодо застосування біології та медицини: Конвенція про права людини та біомедицину: від 04.04.1997 р.: станом на 25.01.2005. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_334#Text
5. V.C. проти Словаччини: рішення від 08.02.2012 р., заява № 18968/07. URL: <https://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-117793>
6. Case of Costa and Pavan v. Italy: decision from 11.02.2013, application №. 54270/10. URL: <https://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-112993>
7. Про захист персональних даних: Закон України від 01.06.2010 р. № 2297-VI. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2297-17#Text>
8. Federal Constitution of the Swiss Confederation: adopted on 18.04.1999. URL: <https://www.fedlex.admin.ch/eli/cc/1999/404/en>

Терешко Зоряна,

студентка 4 курсу Інституту права

Національного університету «Острозька академія»

КОНСТИТУЦІЙНІ ОСНОВИ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ПРАВ НАЦІОНАЛЬНИХ МЕНШИН В УКРАЇНІ

Конституційні основи забезпечення прав національних меншин в Україні становлять системну сукупність норм Основного Закону, які формують правовий фундамент державної політики в сфері міжетнічних відносин, гарантуючи баланс між консолідацією української нації як державотворчої спільноти та збереженням етнічної, культурної, мовної й релігійної самобутності національних меншин. Ці засади ґрунтуються на принципах рівності, недискримінації та поваги до багатонаціонального складу українського суспільства, що відповідає загальновизнаним міжнародним стандартам захисту прав людини та європейським інтеграційним зобов'язанням держави.

Центральне місце в конституційному регулюванні посідає стаття 11 Конституції України, відповідно до якої держава сприяє консолідації та розвитку української нації, її історичної свідомості, традицій і культури, а також розвитку етнічної, культурної, мовної та релігійної самобутності всіх корінних народів і національних меншин України. Ця норма не лише проголошує позитивні обов'язки держави щодо підтримки ідентичності меншин, але й визначає їхній статус як невід'ємної складової багатонаціонального українського народу, запобігаючи асиміляційним тенденціям і забезпечуючи умови для культурного плюралізму.

Доповнюється цей підхід статтею 10 Конституції, де закріплено, що державною мовою в Україні є українська, водночас

гарантується вільний розвиток, використання і захист російської та інших мов національних меншин. Така конструкція відображає пріоритет державної мови як засобу забезпечення єдності суспільства та комунікації в публічній сфері, одночасно надаючи мовним правам меншин конституційний рівень захисту, що виключає дискримінацію за мовною ознакою та сприяє реалізації культурних прав [2, с. 48].

Принцип рівності прав і свобод громадян незалежно від етнічного походження, мовних ознак чи інших характеристик прямо проголошено в статті 24 Конституції України, яка забороняє будь-які привілеї чи обмеження за ознаками раси, етнічного та соціального походження, місця проживання чи мовними ознаками. Ця норма встановлює загальний конституційний стандарт недискримінації, що є обов'язковим для всіх сфер державного регулювання і створює правову основу для застосування спеціальних заходів позитивної дискримінації (affirmative action) з метою реального вирівнювання можливостей представників національних меншин.

Особливе значення для забезпечення освітніх прав національних меншин має стаття 53 Конституції України, яка гарантує громадянам, що належать до національних меншин, право на навчання рідною мовою чи на вивчення рідної мови у державних і комунальних навчальних закладах або через національні культурні товариства відповідно до закону. Ця гарантія спрямована на збереження мовної ідентичності, розвиток культурного капіталу меншин і формування умов для їхньої повноцінної інтеграції в українське суспільство без втрати етнічної самобутності.

Конституційна система доповнюється статтею 9, згідно з якою чинні міжнародні договори, згода на обов'язковість яких надана Верховною Радою України, є частиною національного законодавства. Це положення інкорпорує в правовий порядок України норми Рамкової конвенції Ради Європи про захист національних меншин, Європейської хартії регіональних мов або мов меншин та інших міжнародних актів, надаючи їм пряму

дію та підвищуючи рівень конституційних гарантій. Крім того, стаття 37 Конституції забороняє утворення і діяльність політичних партій та громадських організацій, дії яких спрямовані на розпалювання міжетнічної ворожнечі, що забезпечує захист від екстремістських проявів і сприяє стабільності міжнародних відносин [1].

Конституційні норми щодо прав національних меншин мають вищу юридичну силу порівняно з іншими нормативно-правовими актами, що підтверджується практикою Конституційного Суду України та вимагає відповідності їм спеціального законодавства, зокрема Закону України «Про національні меншини (спільноти) України». Вони формують основу державної етнонаціональної політики, спрямованої на інтеграцію меншин у суспільство при одночасному збереженні їхньої самобутності, забезпечуючи реалізацію культурних, освітніх, мовних і політичних прав. У контексті європейської інтеграції України ці положення набувають додаткової актуальності, оскільки слугують інструментом гармонізації національного права з *acquis communautaire* Європейського Союзу в сфері прав людини [3, с. 19].

Таким чином, конституційні основи забезпечення прав національних меншин в Україні не лише проголошують декларативні гарантії, але й створюють дієвий механізм їхньої реалізації, спрямований на зміцнення громадянської єдності, запобігання конфліктам і розвиток полікультурного суспільства. Ці норми відображають сучасне розуміння правової держави, де етнічна різноманітність розглядається як ресурс національного розвитку, а не як загроза, що потребує постійного вдосконалення механізмів захисту та моніторингу їхнього дотримання на практиці.

Список використаних джерел:

1. Бідзіля Ю. М. Конституційні аспекти забезпечення прав національних меншин в Україні. *Український політико-правовий дискурс*.

2025. № 14. DOI: <https://doi.org/10.5281/zenodo.16869735> (дата звернення: 13.03.2026).

2. Зозуля О. І. Правовий статус національних меншин (спільнот) України: сучасний стан і перспективи розвитку у контексті європейської інтеграції. *Forum Prava*. 2024. № 79(2). С. 34–55.

3. Ігнатова А. С. Конституційні основи механізму захисту прав національних меншин. *Juris Europensis Scientia*. 2023. Вип. 5. С. 17–20.

Терешко Зоряна,

студентка 4 курсу Інституту права

Національного університету «Острозька академія»

КОНСТИТУЦІЙНЕ ЗАКРІПЛЕННЯ ПРАВА НА ЖИТТЯ В УКРАЇНІ ТА МІЖНАРОДНО-ПРАВОВІ ПІДХОДИ ДО ЙОГО ЗАХИСТУ

Право на життя посідає центральне місце в системі конституційних прав і свобод людини як невід'ємне, фундаментальне природне право, що становить основу існування особистості та передумову реалізації всіх інших прав. У Конституції України 1996 року це право знайшло своє закріплення в статті 27, яка проголошує, що кожна людина має невід'ємне право на життя, ніхто не може бути свавільно позбавлений життя, обов'язок держави – захищати життя людини, а кожен має право захищати своє життя і здоров'я, життя і здоров'я інших людей від протиправних посягань. Така нормативна конструкція відображає комплексний підхід до розуміння права на життя не лише як негативного зобов'язання держави утримуватися від будь-яких свавільних дій, спрямованих на позбавлення життя, але й як позитивного обов'язку забезпечувати ефективний захист цього права від будь-яких посягань, включаючи посягання з боку третіх осіб. Конституційне закріплення права на життя в Україні відповідає принципам верховенства права та людської гідності, закріпленим у статті 3 Основного Закону, де людина визнається найвищою соціальною цінністю, а її права і свободи – змістом і напрямом діяльності держави.

Наукова доктрина конституційного права України інтерпретує статтю 27 як норму, що встановлює абсолютний характер права на життя в мирний час, з можливістю

обмежень лише в рамках, передбачених законом і з урахуванням пропорційності. Невід'ємність права підкреслює його природний, позапозитивний характер, що не залежить від волі держави чи особи, а заборона свавільного позбавлення життя слугує гарантією проти довільних дій органів влади. Обов'язок держави захищати життя людини трансформується в систему правових, організаційних і практичних заходів, спрямованих на запобігання загрозам життю, включаючи кримінально-правову охорону, адміністративний контроль та судовий захист. Додатковий елемент – право на самозахист – розширює суб'єктивну сторону права, надаючи особі можливість активної участі в захисті свого життя та життя інших, що гармонійно поєднується з державною монополією на застосування примусу. Конституційний Суд України в своїх рішеннях неодноразово наголошував на непорушності та невідчужуваності цього права, вказуючи, що воно не може бути скасоване або звужене навіть у разі внесення змін до законодавства, а його гарантії поширюються на всіх осіб, які перебувають під юрисдикцією України, незалежно від громадянства [3, с. 126].

Міжнародно-правові підходи до захисту права на життя формують універсальну та регіональну системи стандартів, які Україна інтегрувала в національне правове поле відповідно до статті 9 Конституції, де ратифіковані міжнародні договори є частиною національного законодавства. На універсальному рівні ключовими актами є Загальна декларація прав людини 1948 року (стаття 3), яка проголошує право кожної людини на життя, свободу і особисту недоторканність, та Міжнародний пакт про громадянські і політичні права 1966 року (стаття 6), що деталізує невід'ємність права на життя, заборону свавільного позбавлення життя та встановлює суворі умови для застосування смертної кари в державах, де вона не скасована. Україна, ратифікувавши Пакт, а також Другий факультативний протокол до нього щодо скасування смертної кари, повністю відмовилася від цього виду покарання, що відповідає сучасним тенденціям гуманізації кримінального права [1, с. 16].

Регіональний рівень представлений Європейською конвенцією про захист прав людини і основоположних свобод 1950 року (стаття 2), ратифікованою Україною 1997 року, яка встановлює, що право кожного на життя охороняється законом, а умисне позбавлення життя допускається лише у виняткових випадках – на виконання смертного вироку суду (з урахуванням Протоколів № 6 і № 13, які повністю скасовують смертну кару) або як наслідок абсолютно необхідного застосування сили для захисту особи від незаконного насильства, здійснення законного арешту, запобігання втечі особи під вартою чи придушення заворушення або повстання. Європейський суд з прав людини в своїй практиці сформулював концепцію позитивних і негативних зобов'язань держави за статтею 2 Конвенції: негативні передбачають утримання від будь-яких дій, що призводять до свавільного позбавлення життя, тоді як позитивні вимагають вжиття необхідних законодавчих, адміністративних та практичних заходів для захисту життя осіб під юрисдикцією держави, включаючи створення ефективної правової бази для регулювання застосування сили представниками держави, запобігання загрозам від третіх осіб, а також проведення ефективного, незалежного та оперативного розслідування будь-яких випадків смерті, що відбулися за обставин, які викликають обґрунтовані підозри щодо порушення права на життя.

Такий двоєдиний підхід до захисту права на життя в міжнародному праві забезпечує не лише реактивний, а й превентивний характер охорони, що особливо актуально в умовах сучасних викликів, як-от збройні конфлікти, техногенні ризики чи екологічні загрози. Європейський суд наголошує на обов'язку держави здійснювати оперативне розслідування з метою встановлення обставин смерті, ідентифікації винних і притягнення їх до відповідальності, що становить процесуальний аспект позитивних зобов'язань. У контексті України міжнародні стандарти слугують орієнтиром для національного законодавства: Кримінальний кодекс України передбачає

відповідальність за посягання на життя, а процесуальне законодавство гарантує право на ефективне судове оскарження дій чи бездіяльності органів влади щодо захисту життя [2, с. 345].

Гармонізація конституційного закріплення права на життя в Україні з міжнародно-правовими підходами виявляється в практиці застосування норм Європейської конвенції національними судами, а також у рішеннях Конституційного Суду, який враховує європейські стандарти при тлумаченні статті 27 Основного Закону. Це сприяє формуванню єдиної системи захисту, де національні механізми (конституційна скарга, адміністративне судочинство, діяльність Уповноваженого Верховної Ради з прав людини) доповнюються міжнародними (звернення до Європейського суду з прав людини після вичерпання національних засобів захисту). У науковій літературі підкреслюється, що ефективність захисту права на життя залежить від реального виконання державою позитивних зобов'язань, зокрема в умовах надзвичайних ситуацій, де право на життя не підлягає обмеженню навіть під час воєнного стану відповідно до статті 64 Конституції України.

Таким чином, конституційне закріплення права на життя в Україні не лише відтворює міжнародні стандарти, але й розвиває їх через акцент на державному обов'язку захисту та праві на самозахист, що забезпечує високий рівень гарантій. Міжнародно-правові підходи, у свою чергу, надають динамічний інструментарій захисту через концепцію позитивних зобов'язань і судову практику, сприяючи еволюції національного права в напрямку більшої ефективності. Подальше удосконалення механізмів реалізації цього права вимагає постійного моніторингу відповідності національного законодавства міжнародним стандартам, посилення превентивних заходів і забезпечення доступності судового захисту, що в сукупності формує цілісну систему охорони найвищої соціальної цінності – людського життя.

Список використаних джерел:

1. Костров В. О. Міжнародно-правові стандарти соціальних прав людини та їх утілення в Конституції України. *Права людини, держава, суспільство*. 2019. № 2. С. 12-20.
2. Крамар Р. І., та ін. Конституційно-правові засади захисту прав і свобод людини. *Scientific notes of Lviv University of Business and Law*. 2024. № 41. С. 342-347.
3. Соболь Микола Олександрович. Невідступні права людини під час воєнного стану: міжнародно-правові стандарти, національне регулювання та практичні виклики. *Сучасна доктрина права*. 2025. № 12 (94). С. 120-128.

Наукове видання

**РЕФОРМУВАННЯ ПРАВОВОЇ СИСТЕМИ УКРАЇНИ:
СУЧАСНІ РЕАЛІЇ ТА МІЖНАРОДНИЙ ДОСВІД**

Матеріали круглого столу

14 травня 2026 року

Комп'ютерна верстка *Наталії Крушинської*

Формат 42х30/4. Ум. друк. арк. 17,09. Зам. № 25–26.
Електронне видання. Гарнітура «Cambria».

Оригінал-макет виготовлено у видавництві
Національного університету «Острозька академія»,
Україна, 35800, Рівненська обл., м. Острог, вул. Семінарська, 2.
Свідоцтво суб'єкта видавничої справи РВ № 1 від 8 серпня 2000 року.